

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ВІДДІЛЕННЯ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ, ЗАГАЛЬНОЇ
ТА ДОШКІЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ**

**МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄДНОСТІ ФІЗИЧНОГО
І ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ
УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

Методичні рекомендації

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ВІДДІЛЕННЯ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ, ЗАГАЛЬНОЇ
ТА ДОШКІЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ**

**МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЄДНОСТІ ФІЗИЧНОГО І ВІЙСЬКОВО-
ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ
ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

Методичні рекомендації

**Івано-Франківськ
НАІР
2025**

УДК 373:[172.15+791.3]

М 54

DOI <https://doi.org/10.32405/978-617-8768-10-2-2025-102>

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України (протокол № 12 від 30 жовтня 2025 р.).

Рецензенти:

Матвієнко Олена Валеріївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри початкової освіти та інноваційної педагогіки педагогічного факультету Українського державного педагогічного університету імені Михайла Драгоманова;

Васюк Оксана Вікторівна – доктор педагогічних наук, професор; професор кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України.

- М 54** Методичний інструментарій забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти: методичні рекомендації / [Л.В. Канішевська, С.В. Толочко, К.О. Журба, В.В. Рагозіна, М.В. Тимчик, Н.П. Касіч; за ред. Л.В. Канішевської]. Івано-Франківськ: НАІР, 2025. 102 с.

ISBN 978-617-8768-10-2

Методичні рекомендації підготовлено за результатами наукового дослідження «Організаційно-педагогічні умови та технології забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти» (2023-2025 рр.).

У методичних рекомендаціях розкрито методичні засади реалізації забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнів в умовах освітнього процесу закладів загальної середньої освіти; висвітлено сучасний методичний інструментарій забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти. Методичні рекомендації можуть бути використані педагогами закладів загальної середньої та позашкільної освіти, методистами, керівниками гуртків (секцій) військово-патріотичного спрямування, керівниками (організаторами) Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»), слухачами закладів післядипломної педагогічної освіти, викладачами закладів вищої освіти.

УДК373:[172.15+791.3]

ISBN 978-617-8768-10-2

© Інститут проблем виховання, 2025

© Авторський колектив, 2025

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
РОЗДІЛ 1. МЕТОДИЧНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄДНОСТІ ФІЗИЧНОГО І ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	6
1.1. Пріоритетні напрями військово-патріотичного виховання старшокласників в умовах воєнного стану	6
1.2. Форми роботи зі старшокласниками у реалізації єдності фізичного і військово-патріотичного виховання	12
1.3. Методика забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності	21
РОЗДІЛ II. СУЧАСНИЙ МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄДНОСТІ ФІЗИЧНОГО І ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	34
2.1. Цифрові інструменти педагога у оптимізації військово-патріотичного виховання учнів в умовах російсько-української війни	34
2.2. Гейміфікація в забезпеченні єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників	38
2.3. Форми і методи військово-патріотичного виховання учнів засобами мистецтва	59
ДОДАТКИ	86
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	93

ПЕРЕДМОВА

Сучасна Україна переживає період надзвичайних випробувань, коли питання фізичної готовності молоді та її здатності до захисту Батьківщини набувають особливої актуальності. Враховуючи збройну агресію російської федерації, дослідження проблеми забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнівської молоді є одним із головних пріоритетів.

Забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання сприяє розвитку особистості, яка поєднує силу тіла й духу, дисциплінованість і патріотизм, витривалість і готовність до колективної дії.

Результати вивчення досвіду роботи закладів загальної середньої освіти щодо забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнів свідчить, що не в повній мірі використовується виховний потенціал фізкультурно-спортивної діяльності у процесі військово-патріотичного виховання учнів.

Методичні рекомендації підготовлено за результатами наукового дослідження «Організаційно-педагогічні умови та технології забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти» (2023-2025 рр.).

У методичних рекомендаціях розкрито методичні засади реалізації забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнів в умовах освітнього процесу закладів загальної середньої освіти; висвітлено сучасний методичний інструментарій забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти.

Методичні рекомендації можуть бути використані педагогами закладів загальної середньої та позашкільної освіти, методистами, керівниками гуртків (секцій) військово-патріотичного спрямування, керівниками (організаторами) Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»), слухачами закладів післядипломної педагогічної освіти, викладачами закладів вищої освіти.

Над методичними рекомендаціями працювали:

Канішевська Любов Вікторівна, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, заступник директора з науково-експериментальної роботи НАПН України; головний науковий співробітник відділу національно-патріотичного виховання НАПН України – керівник авторського колективу (передмова, розд. 1.1., список рекомендованої літератури);

Толочко Світлана Вікторівна, доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу національно-патріотичного виховання НАПН України (розд. 2.2).

Журба Катерина Олександрівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувачка відділу національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання НАПН України (розд. 2.1.).

Рагозіна Вікторія Валентинівна, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання НАПН України (розд.2.3., додатки).

Тимчик Микола Валерійович, кандидат педагогічних наук, професор, старший науковий співробітник відділу національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання НАПН України (розд. 1.2).

Касіч Наталія Петрівна, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання НАПН України (розд. 1.3.).

РОЗДІЛ 1.

МЕТОДИЧНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄДНОСТІ ФІЗИЧНОГО І ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

1.1. Пріоритетні напрями військово-патріотичного виховання старшокласників в умовах воєнного стану

У сучасних умовах, коли Україна протистоїть російській агресії, військово-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді набуває особливої актуальності, оскільки є ключовим елементом формування громадянина, здатного не лише до свідомого захисту Батьківщини, а й до активної участі в розбудові демократичної, правової й незалежної держави.

Військово-патріотичне виховання також є потужним інструментом для формування національної свідомості, виховання почуття власної гідності, утвердження української і громадянської ідентичності.

Зазначимо, що нормативно-правова база військово-патріотичного виховання сформована та включає Закони України: «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», «Про основні засади національного спротиву», Стратегію воєнної безпеки України, Концепцію національно-патріотичного виховання в системі освіти України.

У Законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української та громадянської ідентичності» військово-патріотичне виховання визначається як наскрізний виховний процес, спрямований на формування в громадян України оборонної свідомості, готовності до національного спротиву, підвищення суспільної значущості й поваги до військової служби, мотивації громадян до набуття ними необхідних компетентностей у сфері безпеки й оборони [2].

Існує логічна наступність на всіх рівнях освіти щодо національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання. Якщо на рівні дошкільної та початкової освіти йдеться передусім про національно-патріотичне виховання, то на рівні старшокласників акцент зміщується на військово-патріотичному вихованні в межах нормативного предмета «Захист України».

З метою вивчення сучасного стану військово-патріотичного виховання старшокласників нами було проведено Всеукраїнське опитування старшокласників і вчителів.

В опитуванні брали участь 28 464 старшокласники і 21 665 учителів закладів загальної середньої освіти 19-ти областей і обласних центрів України. Опитування респондентів відбувалося шляхом анкетування, при цьому комплекси стандартизованих запитань було розроблено для учнів і вчителів окремо в цифровому форматі, що було зручним для заповнення респондентами та узагальнення даних експертами.

Результати всеукраїнського опитування дозволили нам проаналізувати:

1. Рівень усвідомленості старшокласниками взаємозалежності подій історичного минулого України з її сьогоденням і майбутнім як незалежної держави.

Так, на запитання «Чи впливає знання історичного минулого на подальше життя держави та її населення?» 49,7 % учнів відповіли, що історичне минуле своєї країни дуже важливе для її розвитку, а історію України необхідно вивчати і знати сучасній молоді – на противагу 8 % опитаних, які вважають це не суттєвим для життєдіяльності українців у контексті сьогодення. 42,4 % опитаних старшокласників зазначили, що більш важливими є події, що відбуваються тут і зараз, а отже, історичне минуле не є суттєво важливим для цього.

Незважаючи на те, що майже половина респондентів указала на важливість подій історичного минулого й сьогодення на майбутнє нашої країни та її мешканців, значний відсоток опитаних старшокласників (42,4 %) цікавиться історією нашої країни певною мірою. Це не може не хвилювати, адже громадянська позиція людини ґрунтується на міцних знаннях історії своєї країни, історично правдивих фактах. Відтак їх потрібно знати й осмислювати [3, с. 11].

2. Бажання пов'язувати своє життя та працювати для розвитку й становлення України;

Більшість старшокласників (60,3 %) планує пов'язати своє подальше життя з Україною, реалізовувати свої можливості й використовувати свій ресурс в її післявоєнній відбудові. 12 % старшокласників виявили бажання спробувати влаштувати своє життя за межами країни; 27,7 % респондентів визначилися в цьому питанні з огляду на небезпеки, пов'язані з війною [3].

3. Виявлення ефективності змісту і форм військово-патріотичного виховання у закладах загальної середньої освіти, їхня відповідність соціальному замовленню й запитам молодих людей.

Необхідність оновлення змісту і форм роботи зі старшокласниками підтвердили відповіді на запитання щодо проведення уроків предмета «Захист України», гурткової і позаурочної роботи. Опитані респонденти виступають за зміни у викладанні предмета, що відповідають їхнім інтересам і потребам, та вказують на необхідність доповнення змісту. Так, 56,1 % старшокласників вважають результативними короткотривалі тренування у військово-польових умовах; 52,1 % учнів акцентують на необхідності ознайомлення з основами тактичної медицини; 51,6 % респондентів – закріпленні знань і умінь з предмета «Захист України» у військово-патріотичних іграх і квестах, зокрема й у цифровому форматі. Не менш важливим є і використання гаджетів як засобів доповненої реальності (шоломів, рукавичок, окулярів тощо), що відзначили 44,5 % старшокласників, а також запровадження проєктів військово-патріотичної тематики (конструювання дронів тощо) – 42,2 % респондентів [3].

4. Наявність у старшокласників чіткої позиції щодо патріотизму і його прояву.

Респондентам було запропоновано відповісти на запитання «У чому, на вашу думку, виявляється патріотизм?» Більшість респондентів (79,9 %) вважає,

що патріотизм проявляється в служінні в ЗСУ і /або у волонтерській діяльності.

Також учні зазначають опосередковані ознаки вияву патріотизму, а саме: брати участь у заходах патріотичної тематики і/ або відзначенні державних свят (62,8 %) та носити національний одяг і/або популяризувати національні українські традиції у світі (50,6 %). Отже, старшокласники розуміють пріоритетність вияву патріотичних почуттів нині в дії, наприклад: служити в ЗСУ та допомагати армії [3].

5. Приклади дієвої допомоги старшокласників ЗСУ.

Результати всеукраїнського опитування свідчать, що 70,3 % старшокласників разом з дорослими й однокласниками – батьками, родичами, друзями – донатять на ЗСУ; 39,7 % респондентів займаються волонтерською діяльністю (благодійні ярмарки, акції, концерти), тобто виявляють активну позицію. І тільки 17,5 % опитаних старшокласників є нейтральними до заходів щодо підтримки ЗСУ. Отже, слід максимально сприяти ініціативі старшокласників у цьому напрямі та заохочувати їх, репрезентуючи гідні приклади [3].

6. Конкретні дії старшокласників щодо фізичної підготовки до захисту України.

На запитання «Чи вдосконалюєте ви свій фізичний стан задля необхідності захищати Україну в майбутньому?» учні відповіли так: учні відповіли так: тільки 40,3 % з них активізуються в цьому напрямі – займаються спортом, відвідують курси самооборони чи надання першої медичної допомоги. 34,5 % учнів старшої школи знаходяться у звичному для себе режимі фізичної підготовки (прогулянки, зарядка), а 25,2 % респондентів не приділяє цьому належної уваги. Тривожним сигналом став показник, що вказує на фізично підготовлених старшокласників: тільки 14 % опитаних регулярно займаються спортивною та військовою підготовкою в гуртках, 23,5 % роблять це рідко, а 62,5 % не відвідують такі гуртки [3].

Результати опитування також виявили проблеми щодо **визначення стратегічних орієнтирів військово-патріотичного виховання в умовах воєнного стану в Україні.**

До них віднесено:

1. Інтеграцію військово-патріотичного виховання зі змістом освіти.
2. Забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників.
3. Розвиток військово-патріотичного напрямку в системі позашкільної освіти, зокрема гурткової діяльності в закладах загальної середньої освіти.
4. Застосування сучасних цифрових технологій модернізації військово-патріотичного виховання.
5. Співпрацю з військовими формуваннями та ветеранськими організаціями, зустрічі з героями російсько-української війни.

Інтеграція військово-патріотичного виховання зі змістом освіти є фундаментальним стратегічним орієнтиром, що передбачає поглиблення патріотичної складової у зміст і методику викладання більшості навчальних

предметів та забезпечує системний і безперервний процес формування національної свідомості й готовності до захисту Вітчизни.

Інтеграція військово-патріотичного виховання зі змістом освіти здійснюється через:

1) наскрізне впровадження військово-патріотичного виховання в освітній процес закладів загальної середньої освіти;

2) розширення змісту предмета «Захист України», який є ключовим у військово-патріотичній підготовці учнівської молоді. Його зміст має постійно оновлюватися, відповідати сучасним викликам і потребам Збройних Сил України. Практична складова предмета «Захист України» повинна бути максимально наближена до реальних умов. Необхідно забезпечити належне утримання й розвиток матеріально-технічної бази закладів загальної середньої освіти з навчального предмета «Захист України», посиливши діяльність засновників закладів освіти з розвитку матеріально-технічного забезпечення;

3) забезпечення патріотичної складової у викладанні гуманітарних дисциплін (історії України, української мови та літератури, громадянської освіти);

4) використання міжпредметних зв'язків з природничими й точними науками (наприклад, географії – основ військової топографії; хімії і біології – основ цивільного захисту населення; фізики й математики – балістики, оптики, аеродинаміки, тригонометрії, теорії ймовірності і статистики, лінійної алгебри; біології – домедичної допомоги; фізичної культури – стройової та прикладної фізичної підготовки;

5) ефективне забезпечення патріотичної складової в процесі викладання предметів вимагає відповідної підготовки вчителів. Вони повинні володіти не лише глибокими знаннями з предмета, а й розуміти методологію патріотичного виховання, уміти створювати на уроках відповідну атмосферу, використовувати інтерактивні та проблемні методи навчання. Розроблення якісних навчальних посібників, методичних рекомендацій, дидактичних матеріалів є запорукою успіху.

Інтеграція військово-патріотичного виховання зі змістом освіти є стратегічною інвестицією в майбутнє нації, оскільки дозволяє виховати не просто підготовлених до військової служби молодих людей, а свідомих громадян, здатних захищати свою державу.

Наступний стратегічний орієнтир – забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників.

Фізична підготовка старшокласників набуває особливої значущості, якщо її завдання поєднуються із цінностями й методами військово-патріотичного виховання. У такому випадку вона сприяє:

– формуванню морально-вольових якостей (витривалості, рішучості, стійкості, упевненості) і ціннісних установок (справедливості, поваги, гідності, свободи);

– вихованню відповідальності за особисту й колективну безпеку;

– розвиткові фізичних якостей для виконання нормативів і дій у реальних умовах (перенесення вантажів, евакуація, орієнтування, пересування

пересіченою місцевістю тощо);

- напрацюванню навичок військово-прикладної діяльності (стрійова підготовка, стрільба, метання, долаття перешкод, тактичні ігри);
- підвищенню мотивації до служби в Збройних силах України та готовності до виконання громадянського обов'язку [4].

Виокремлено низку форм забезпечення єдності фізичного та військово-патріотичного виховання старшокласників.

1. Навчально-тренувальні заняття з фізичної культури з використанням елементів військово-прикладного спрямування (бігу з перешкодами, метання гранати, підтягування, орієнтування за азимут, евакуації умовно пораненого).

2. Використання тактико-спортивних і військово-спортивних ігор, зокрема «Смуга перешкод», «Тактична розвідка», «Утеча з полону».

3. Використання освітніх квестів, спрямованих на забезпечення єдності фізичного та військово-патріотичного виховання.

4. Навчально-польові збори й військово-спортивні табори.

Стратегічний орієнтир – розвиток військово-патріотичного напрямку в системі позашкільної освіти, зокрема гурткової діяльності в закладах загальної середньої освіти.

Ключовими напрямками реалізації цього стратегічного орієнтиру є:

1. Широке впровадження в позашкільній освіті програм, заходів, спрямованих на збереження та примноження історичної пам'яті щодо героїчної боротьби українського народу проти агресії РФ.

2. Створення мережі військово-патріотичних клубів, військово-спортивних секцій.

3. Упровадження освітніх програм військово-патріотичного напрямку.

4. Організація та фінансова підтримка й масштабування Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»), осучаснення її змісту.

5. Створення та впровадження освітніх програм з кібербезпеки, медіаосвіти, проєктів із застосуванням геоінформаційних систем, цифрових продуктів, зокрема зі збереження історичної пам'яті, героїчної боротьби українців [1].

Стратегічний орієнтир – застосування сучасних цифрових технологій модернізації військово-патріотичного виховання.

Напрямами реалізації цього стратегічного орієнтиру є:

1. Використання сучасних цифрових технологій у військово-патріотичному вихованні дітей та учнівської молоді.

2. Освітні платформи й онлайн-курси.

3. Соціальні мережі та сучасні медіа.

Звернемо увагу, що значного поширення набуває гейміфікація, упровадження ігрових елементів у військово-патріотичне виховання, що стимулює активну участь молоді в тренувальних процесах, формує витривалість, дисциплінованість і командну взаємодію.

Показовим прикладом є українські ігри «Битва за Україну», «Військові

ігри про Україну» та інші, які ефективно поєднують освітню й розвивальну функції, роблячи виховання інтерактивним і емоційно насиченим процесом. Важливим складником є створення інтерактивних баз знань та електронних енциклопедій, що містять інформацію про військових героїв, озброєння й техніку.

Упровадження цифрових технологій у військово-патріотичне виховання є не лише доцільним, а й стратегічно необхідним. Воно сприяє формуванню в молоді інтересу до військової справи, розвитку готовності до захисту Вітчизни, а також укоріненню цінностей, пов'язаних із громадянським обов'язком і національною ідентичністю.

Наступний стратегічний орієнтир – **співпраця з військовими формуваннями та ветеранськими організаціями, зустрічі з героями російсько-української війни** – є надзвичайно важливим, оскільки об'єднує молодь із реальними захисниками Вітчизни. Вона дарує школярам і студентам безцінний життєвий досвід, знання та моральні орієнтири, що ґрунтуються на особистому прикладі мужності, стійкості й самопожертви.

Ключовими напрямками реалізації цього орієнтира є насамперед організація зустрічей і тематичних заходів за участю ветеранів російсько-української війни, учасників АТО/ООС. Це можуть бути лекторії, круглі столи, дискусії, конференції, присвячені визначним датам військової історії України та вшануванню пам'яті полеглих героїв або проведення спільних військово-спортивних змагань і патріотичних ігор, де ветерани виступають інструкторами, суддями й наставниками для молоді.

Окрему важливу виховну роль відіграє *менторство й наставництво*. Запровадження шефства, зокрема, дозволяє ветеранам стати менторами для молодих людей, підтримувати їх у життєвому й професійному самовизначенні, особливо у виборі військової професії. Також важливим є створення спільних проєктів – від збору гуманітарної допомоги для фронту та плетіння маскувальних сіток до написання листів підтримки військовим.

Важливим є використання досвіду ветеранів у методичній роботі з військово-патріотичного виховання.

Співпраця з військовими формуваннями й ветеранськими організаціями сприяє вихованню глибокої поваги до українських військових, які ризикують своїм життям задля захисту національних інтересів, суверенітету й територіальної цілісності держави. Особистий приклад ветеранів є найпотужнішим чинником впливу на свідомість молоді. Водночас така співпраця допомагає тим, хто відчуває покликання, зробити усвідомлений вибір на користь військової професії.

Відтак висвітлені стратегічні орієнтири військово-патріотичного виховання в умовах воєнного стану є ключовими для формування нової генерації українців, які будуть гідними продовжувачами героїчних традицій українського народу.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д., Журба К. О., Канішевська Л. В., Комаровська О. А., Литовченко О. В., Малиношевський Р. В., Морін О. Л., Окушко Т. К., Охріменко З. В., Рагозіна В. В.,

Рейпольська О. Д., Тимчик М. В., Толочко С. В., Харченко Н. В. Військово-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України: стратегічні напрями (І. Д. Бех, Р. В. Малиношевський, ред.). Івано-Франківськ, 2023. 32 с.

2. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української та громадянської ідентичності» (у редакції від 13.12.2022 р.) <https://ips.ligazakon.net/document/t222834> (дата звернення 10.01.2023 р.).

3. Стан військово-патріотичного виховання старшокласників закладів загальної середньої освіти: результати всеукраїнського опитування. Препринт (аналітичні матеріали) / Л. В. Канішевська, В. В. Рагозіна. Івано-Франківськ: «НАІР», 2024. 40 с

4. Тимчик М., Касіч Н. Технології забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. Вип. 10(183), 2024. С. 241–245.

1.2. Форми роботи зі старшокласниками у реалізації єдності фізичного і військово-патріотичного виховання

В умовах війни та повоєнного відновлення України особливої ваги набуває інтеграція фізичного і військово-патріотичного виховання в єдиний цілісний процес формування фізично загартованої, психологічно стійкої, патріотично налаштованої молоді. Однією з ефективних форм такої інтеграції є прикладна фізична підготовка, яка водночас забезпечує фізичний розвиток, виховання морально-вольових якостей і формування готовності до захисту Вітчизни.

Прикладна фізична підготовка – це система фізичних вправ і занять, спрямованих на розвиток рухових якостей, необхідних у професійній, військовій, рятувальній діяльності, а також у побутових та екстремальних умовах. Вона формує здатність учнівської молоді діяти в умовах підвищеної небезпеки, швидко приймати рішення, долати труднощі та зберігати контроль над ситуацією.

Особливої значущості прикладна фізична підготовка набуває тоді, коли її завдання поєднуються із цінностями й методами військово-патріотичного виховання. У такому випадку вона сприяє:

- формуванню морально-вольових якостей (витривалості, рішучості, ініціативності, стійкості, упевненості) і ціннісних установок (справедливості, поваги, гідності, свободи тощо);
- вихованню відповідальності за особисту й колективну безпеку;
- розвитку фізичних якостей для виконання нормативів і дій у реальних умовах (перенесення вантажів, евакуація, орієнтування, пересування пересіченою місцевістю тощо);
- напрацюванню навичок військово-прикладної діяльності (стройова підготовка, стрільба, метання, долаття перешкод, тактичні ігри);
- підвищенню мотивації до служби в Збройних Силах України та готовності до виконання громадянського обов'язку.

Для реалізації означених завдань доцільно застосовувати різноманітні форми організації роботи зі старшокласниками. Прикладами такої діяльності можуть бути:

- *навчально-тренувальні заняття з прикладної фізичної підготовки* або проведення уроків фізичної культури з використанням елементів військово-прикладного спрямування (бігу з перешкодами, метання гранати, підтягування, орієнтування за азимут, евакуації умовно пораненого). Такі заняття можуть бути побудовані у формі змодельованих ситуацій, наближених до бойових умов («вихід з оточення», «допомога побратиму»), що сприяє відпрацювання навичок відповідального прийняття рішень, дій в екстремальних умовах, командної злагодженості тощо. Формат змішаних команд (хлопці та дівчата) дозволяє формувати культуру рівноправності, підтримки й колективної дії;
- *тактико-спортивні та військово-спортивні ігри*, зокрема «Смуга перешкод», «Тактична розвідка», «Утеча з полону», репрезентують форму сюжетно-рольових патріотичних практик, у межах яких моделюються ситуації командної взаємодії, взаємодопомоги та психологічної підтримки. Участь у підготовці та проведенні зазначених ігор представників Збройних Сил України, рятувальних служб, ветеранів бойових дій і волонтерських організацій суттєво посилює виховний потенціал таких заходів, сприяє формуванню позитивних ціннісних орієнтацій у старшокласників;
- *навчально-польові збори та військово-спортивні табори* є ефективною формою інтеграції фізичного, військово-тактичного й національно-патріотичного виховання в освітній процес, що забезпечує реалізацію комплексної програми прикладної фізичної підготовки. У межах таких заходів учні залучаються до тренувань на відкритому повітрі, стройової й тактичної підготовки, практикують навички виживання в польових умовах, а також відпрацьовують механізми командної взаємодії у змодельованих стресових ситуаціях. Особливу роль відіграє символічна складова – інтеграція національно-патріотичних ритуалів (винесення Державного Прапора, виконання Державного Гімну України, урочисті шикування), яка сприяє формуванню в учасників почуття національної гідності, причетності до історико-культурної спадщини народу, посиленню емоційної ідентифікації з державою;
- *волонтерські, пошукові та краєзнавчі акції* є формою діяльності, у якій гармонійно поєднуються фізична активність, соціальна ініціатива й пошукова діяльність. Залучення старшокласників до участі в марш-переходах, реставраційних і відновлювальних роботах, у пошукових чи меморіальних експедиціях створює умови для виховання морально-вольових якостей, посилення мотивації до суспільно значущої діяльності. Така діяльність забезпечує глибоке емоційне переживання приналежності до історії держави, сприяє усвідомленню спадкоємності поколінь і зростанню поваги до героїчного минулого українського народу.

Упровадження таких форм діяльності відповідає сучасним вимогам до виховання громадянина, здатного до самовідданого служіння суспільству в умовах гібридних загроз.

Успішна інтеграція фізичного і військово-патріотичного виховання потребує не лише змістового наповнення, а й чіткого методичного забезпечення. Тож під час організації роботи зі старшокласниками доцільно:

– забезпечити розроблення адаптованих освітніх і виховних програм, що включають заняття, змагання, командні ігри й соціально спрямовані акції, з урахуванням вікових, фізичних, психоемоційних і когнітивних особливостей учнівської молоді. Особливу увагу необхідно приділяти створенню інклюзивного, емоційно безпечного й підтримувального середовища для дітей і підлітків, які зазнали психосоціального впливу війни, утрат або травм. Такі програми мають бути спрямовані не лише на розвиток фізичних якостей, але й на формування стресостійкості, емоційної стабільності, мотивації до соціально значущої діяльності та відновлення базової довіри до навколишнього світу через колективну взаємодію. Адаптивність програм передбачає варіативність форм і методів, індивідуалізацію навантаження, залучення до участі незалежно від рівня підготовленості та психофізіологічного стану;

– інтегрувати елементи національної символіки, героїко-патріотичні наративи, історичні події й постаті, що репрезентують боротьбу за незалежність і суверенітет України, у зміст занять. Такий підхід сприяє формуванню в старшокласників національної самосвідомості, посиленню мотивації до активної громадянської позиції й емоційної причетності до історії власного народу;

– залучати ветеранів бойових дій, військовослужбовців, представників волонтерських організацій як носіїв реального життєвого досвіду й авторитетних джерел соціального моделювання. Їхня участь дозволяє передати учням не лише інформацію про реалії сучасної війни, а й сформувати в молоді глибше розуміння таких цінностей, як солідарність, відповідальність, гідність, честь і готовність до служіння Батьківщині. Особистісна взаємодія з такими представниками суспільства посилює емоційний вплив занять, сприяє формуванню стійких моральних орієнтирів;

– переорієнтовувати діяльність на досягнення результату в умовах змагальності, формування навичок ефективної командної взаємодії, що включає вміння конструктивно співпрацювати, підтримувати одне одного в процесі виконання завдань, спільно приймати рішення, розподіляти ролі відповідно до ситуації та працювати на досягнення колективного результату. Такий підхід сприяє вихованню відповідальності, довіри, згуртованості й усвідомленню цінності спільного успіху;

– завершувати заняття етапом рефлексії, який передбачає усвідомлене обговорення учасниками власних емоційних вражень, труднощів, поведінкових реакцій і спостережень у процесі виконання завдань. Така форма аналізу сприяє закріпленню отриманого досвіду, розвитку критичного мислення, емоційного інтелекту, здатності до самооцінювання та формування навичок конструктивного самоаналізу. Крім того, рефлексія підсилює педагогічний ефект заняття, сприяє розвитку усвідомленого ставлення до командної взаємодії та власної ролі в досягненні спільного результату.

Приклади навчально-тренувальних занять (змагань) з прикладної фізичної підготовки

Методичний коментар. Навчально-тренувальні заняття з прикладної фізичної підготовки мають комплексне спрямування: вони виховують фізично сильну, патріотично налаштовану і психологічно стійку особистість, готову до викликів часу, дій у команді та служіння спільноті.

Заняття можуть бути організовані у формі змагань, ігор, окремих конкурсів або завдань. Під час таких занять старшокласники не просто виконуватимуть фізичні вправи – вони діятимуть в умовах змодельованих сценаріїв, наближених до реальних викликів (тактичне переміщення, рятувальні операції, орієнтування в просторі), які формують життєво важливі навички й одночасно – свідоме ставлення до ролі громадянина і захисника України.

Перед кожним заняттям учасники отримують картку із завданням та коротке мотиваційне повідомлення (сюжет, ситуацію, історичний приклад), яке допомагає налаштуватися на спільну дію та сформуванню внутрішню установку на результат.

Після завершення заняття доцільно запропонувати учасникам заповнити «Щоденник для саморефлексії». Він призначений для розвитку в учасників уміння усвідомлювати емоції та аналізувати власний досвід у процесі командної діяльності, усвідомлювати сильні сторони й труднощі взаємодії, оцінювати ефективність командної підтримки, а також виявляти індивідуальні здобутки. Заповнення щоденника допомагає закріпити набутий досвід, підвищує мотивацію до подальшої участі, формує почуття відповідальності за загальний результат і сприяє становленню морально-вольової стійкості.

Заняття 1. Тактична смуга перешкод

Тема: подолання смуги перешкод у форматі умовної тактичної ситуації.

Мета: розвиток витривалості, сили, координації, згуртованості; формування мотивації до служіння країні; відпрацювання навичок взаємодії в команді.

Обладнання: конуси, стрічки, шини, колоди, мотузки, аптечка, навчальна ноша або імпровізований «поранений» (рюкзак із вантажем).

Місце проведення: спортивний майданчик, стадіон, парк.

Інструкція для педагога / тренера:

- розмістіть обладнання (шини, стрічки, мотузки, прапорці) у логічній послідовності;
- установіть безпечну траєкторію руху – перевірте відсутність небезпечних предметів;
- підготуйте «пораненого» (рюкзак або лялька) для транспортування;
- ознайомте учнів з легендою гри (евакуація з ворожої території);
- визначте старт і фініш;
- поясніть порядок проходження кожного етапу;
- повідомте правила командної допомоги (наприклад, допомагати дозволено, тягнути за одяг, штовхати – заборонено);

– наголосіть, що завдання передусім виконується не на швидкість, а на якість співпраці.

План заняття:

1. Вступна частина (10 хв). Шикування, перевірка готовності, короткий інструктаж з правил безпеки.

Вступне повідомлення: «Ви – група розвідників, яка отримала важливі дані та має повернутися з небезпечної зони, подолавши перешкоди. Завдання виконується на час. Результат команди залежить від кожного».

Мобілізаційна бесіда: може включати розповіді про реальні бойові ситуації, у яких підлітки віком 16–18 років проявили героїзм і самопожертву, зокрема на прикладах захисників Маріуполя або юних учасників національно-визвольного руху (ОУН/УПА).

2. Основна частина (25 хв). Розподіл учасників на групи. Виконання вправ:

- біг «пластуном» (10 м під низькою мотузкою);
- стрибки через шини або покришки;
- подолання рівчака або перешкод із колод;
- метання умовної гранати в мішень;
- транспортування «пораненого» (можна використати рюкзак, ляльку або ношу) на відстань 20–30 м;
- орієнтування за стрілками (імітація виходу з оточення);
- фініш – підняття прапора України та виконання команди.

3. Заключна частина (10 хв). Дихальні вправи, відновлення.

Рефлексія: коротке обговорення того, як працювала команда, що вдалося, що можна покращити. Висновок: сила – це не лише м'язи, а й готовність підставити плече ближньому.

Мотиваційне завершення: «Сьогодні ви – команда. Завтра – основа сили й єдності держави».

Заняття 2. Орієнтування на місцевості

Тема: опанування навичок орієнтування за компасом і картою

Мета: розвиток тактичного, стратегічного, просторового мислення, командної співпраці, уміння діяти в реальних умовах; формування поваги до військової дисципліни.

Обладнання: компаси, роздруківки мап (можна схематичні), маркери, завдання в конвертах.

Місце проведення: парк, територія закладу освіти, лісопосадка

Інструкція для педагога / тренера:

- нанесіть на карту місцевості три контрольні точки;
- розкладіть на локаціях конверти із завданнями або символічними об'єктами (аптечка, карта, цитати);
- роздрукуйте схеми маршрутів (для кожної команди – своя траєкторія);
- поясніть, як працювати з компасом та картою;
- озвучте легенду: «Ваша група – розвідники, завдання – виявити важливі об'єкти й повернутися без утрат»;

- призначте капітанів команд;
- забезпечте зв'язок (свисток або сигнал) у разі втрати орієнтації;
- перевірте територію на наявність ям, вибоїн;
- визначте межі руху (учні не повинні залишати окреслену зону).

План заняття

1. Вступна частина (10 хв). Шикування, перевірка готовності, короткий інструктаж з правил безпеки.

Мотиваційне повідомлення: «Успішне виконання завдання підрозділу залежить від точного орієнтування на місцевості». Ознайомлення з компасом, орієнтиром, азимутом.

Мобілізаційна бесіда: «Як діяли розвідники УПА в лісі без GPS?»

Постановка задачі: «Команда повинна знайти 3 контрольні точки, виконати завдання й повернутися до бази».

2. Основна частина (30 хв). Розподіл учасників на групи. Кожна команда отримує карту і стартовий азимут. Контрольні точки (приклади):

- 1 точка: зачитати клятву юного захисника України;
- 2 точка: зібрати аптечку з розкиданих елементів (імітація);
- 3 точка: відповісти на запитання з історії визвольних змагань.

3. Заключна частина (10 хв). Підбиття підсумків, обговорення труднощів, короткий екскурс в історію УПА (з прикладами дій у лісовій місцевості). Порівняння маршрутів, висновки.

Питання для саморефлексії: «Ми діяли як єдина команда?», «Що б я зробив / зробила інакше?», «Які сильні сторони проявила наша команда? Які переваги ви побачили у інших команд?».

Мотиваційне завершення: «Український народ знаходить шлях навіть у найтемнішому лісі. А ви?».

Заняття 3. Рятувальна операція – евакуація пораненого

Тема: тактичне транспортування умовно пораненого та домедична допомога.

Мета: відпрацювання базових навичок надання першої допомоги, швидкого прийняття рішень у стресових ситуаціях; розвиток фізичної витривалості, координації, сили; виховання відповідальності, командної взаємодії; усвідомлення цінності людського життя.

Обладнання: медична сумка, аптечка, ноші або ковдра, джгути, бинти, ліхтарик

Інструкція для викладача / інструктора:

- підготуйте «пораненого» (рюкзак, лялька або учень);
- позначте точку «ураження», набір джгутів, бинтів;
 - створіть імпровізовану «небезпечну зону» (прапорці, стрічки, конуси);
 - ознайомте з правилами транспортування (носіння, фіксація);
 - проведіть короткий тренінг із накладання турнікету;
 - контролюйте кожен етап (особливо фізичні навантаження);
 - визначте роль спостерігача – він може зупинити дію в разі небезпеки;

– перевірте, щоб «пораненого» не несли через високі перешкоди тощо.

План заняття

1. Вступна частина (10 хв). Шикування, перевірка готовності, короткий інструктаж з правил безпеки, дії під час поранення, правила накладання джгута.

Сценарій: «Вашого товариша поранено. Завдання – урятувати його. Час – 10 хв.».

2. Основна частина (30 хв). Розподіл учасників на групи. Умовна зона ураження: за перешкодою – «поранений». Команди повинні:

- дістатися до нього повзком;
- оцінити стан (імітація);
- накласти турнікет, евакуювати за допомогою імпровізованих нош;
- перенести його на безпечну зону.

3. Заключна частина (10 хв). Аналіз ефективності командної роботи, акцент на ролі взаємопідтримки й бойового братерства. Обговорення досвіду: «Що виявилось найважчим? Що здивувало?».

Психоемоційна розрядка: вправа «Жива лінія підтримки» (кожен називає, за що дякує команді).

Мотиваційне завершення: «Служити – означає не лише воювати, а й рятувати».

Щоденник учасника / учасниці для саморефлексії

Дата проведення заняття:

Назва й тип завдання (тренінг, гра, змагання, командна вправа):

1. Що вдалося команді найкраще? (Опиши, які завдання були виконані найефективніше, у чому проявилася сила команди, наприклад: злагодженість, швидкість, взаємопідтримка).

2. З якими труднощами зіткнулися? (Що викликало складнощі? Це могли бути фізичні навантаження, непорозуміння в команді, відсутність досвіду тощо).

3. Як ми підтримували одне одного? (Опиши конкретні ситуації, де виявилася допомога, підтримка, взаємна довіра. Чи працювали ви як одна команда?).

4. Мої особисті відчуття після виконання завдання (Які емоції я пережив/пережила? Що мене надихнуло, здивувало, зворушило? Чи було щось, що змусило замислитися?).

5. Чого я навчився / навчилася сьогодні? (Опиши нові навички, досвід, знання або особисті якості, які вдалося розвинути під час заняття).

6. Мій унесок у спільний успіх (Що саме я зробив/зробила, щоб допомогти команді? Як я виявив/виявила ініціативу, витривалість, лідерство або підтримку?).

7. Що я хочу покращити наступного разу? (Опиши, що хотілося б зробити краще як особисто, так і в команді).

Критерії оцінювання результатів

Оцінювання здійснюється за 10 критеріями, кожен з яких оцінюється від 0 до 5 балів. Максимальна сума балів – 50.

№	Критерій	Зміст оцінювання	Макс. балів
1	Фізична витривалість	Виконання завдань без зупинок, до кінця, з максимальним зусиллям	5
2	Технічна точність	Правильність виконання вправ, дотримання техніки безпеки	5
3	Командна взаємодія	Узгодженість дій, колективна відповідальність, взаємодопомога	5
4	Реакція в умовах стресу	Уміння діяти в умовах часу, несподіванок, імітації небезпеки	5
5	Організація і розподіл ролей	Лідерство, ініціатива, ефективний поділ завдань у команді	5
6	Патріотична мотивація	Ставлення до завдань як до змодельованих життєвих викликів, емоційне включення	5
7	Знання історичних/прикладних аспектів	Відповіді на запитання, знання символіки, історичних фактів	5
8	Ставлення до пораненого/слабшого	Турбота, дбайливість, етичність у виконанні завдань з евакуації	5
9	Рефлексія й самооцінка	Участь у підсумковому обговоренні, вміння аналізувати власні дії	5
10	Загальна культура поведінки	Дисципліна, повага до інших, дотримання правил, культура мови	5

Додаткові положення:

- штрафні бали можуть нараховуватися за: порушення техніки безпеки, зневажливе ставлення до учасників, ігнорування вказівок суддів (–1 або –2 бали за кожне порушення);
- у разі однакової кількості балів, перевагу має команда, яка показала кращу командну згуртованість; була активнішою в рефлексії; продемонструвала вищу морально-патріотичну налаштованість.

Правила безпеки під час проведення занять (змагань, ігор) з прикладної фізичної підготовки

1. Медико-психологічна підготовка та обов'язковий інструктаж

Перед початком кожного заходу проводиться цільовий інструктаж техніки безпеки. Усі учасники повинні ознайомитися з маршрутом і правилами взаємодії в групі. Особлива увага приділяється принципам страхування,

сигналам небезпеки та правилам припинення участі в разі погіршення самопочуття.

Окрему увагу слід приділяти психоемоційному стану учнів, зокрема тих, хто є внутрішньо переміщеною особою або пережив травматичний досвід.

Медичне забезпечення: на місці проведення обов'язково має бути укомплектована аптечка першої допомоги, яка включає засоби для обробки ран, перев'язувальні матеріали, антисептики, холодові пакети, а також контакти чергового медичного працівника або служби екстреної допомоги. Перед початком заняття відповідальний інструктор повинен перевірити її наявність і стан.

2. Організаційні умови безпеки

Місце проведення занять чи змагань повинно бути попередньо обстежене з метою виявлення небезпечних предметів, ям, слизьких поверхонь.

Усі спортивні або навчальні конструкції мають бути надійно закріплені та відповідати технічним вимогам безпечного використання.

За несприятливих погодних умов (гроза, шквал, ожеледиця, задимлення) проведення заходів переноситься або адаптується до безпечного середовища.

3. Вимоги до учасників

Одяг і взуття учасників повинні бути зручними, легкими та відповідними сезону, з неслизькою підошвою.

Заборонено використовувати гострі предмети, металеві аксесуари, годинники, прикраси.

Учасники зобов'язані дотримуватись інструкцій керівника, судді або інструктора, не діяти самостійно в ризикованих ситуаціях.

4. Безпечна поведінка під час виконання завдань

Учасникам забороняється штовхати, підштовхувати, блокувати інших під час командних дій.

Під час транспортування «пораненого» необхідно дотримуватись прийомів вантажоперенесення з урахуванням безпеки обох сторін.

У разі погіршення самопочуття учасник має негайно повідомити дорослого – відповідальну особу.

5. Безпечна організація імітаційних етапів

Застосування макетів зброї, джгутів, гранат тощо дозволяється винятково в тренувальному (безпечному) форматі та з попереднім інструктуванням.

Імітації звуків (сирени, вибухи) мають бути обґрунтованими та дозованими, без навантаження на психіку учасників.

Категорично заборонено використання піротехнічних засобів, легкозаймистих речовин, відкритого вогню.

6. Дії в екстрених ситуаціях

У разі травми або надзвичайної ситуації захід негайно припиняється, надається допомога, викликаються відповідні служби.

Організатори повинні заздалегідь мати контактну інформацію батьків/опікунів, найближчого медичного пункту й екстрених служб.

7. Розподіл відповідальності

Керівник закладу освіти несе відповідальність за загальну організацію й дотримання санітарно-гігієнічних норм.

Педагог/інструктор відповідає за техніку безпеки на місці проведення заходу.

Суддівська колегія контролює дотримання правил під час виконання завдань.

Учасники відповідають за власну поведінку, дисципліну та взаємоповагу в команді.

1.3. Методика забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності

Соціальні, політичні й суспільні виклики для української держави в умовах війни доводять життєву необхідність військово-патріотичного виховання учнівської молоді та актуалізують розроблення науково-методичного забезпечення освітнього процесу закладів загальної середньої освіти з метою залучення здобувачів освіти до діяльності військово-патріотичного спрямування, військово-прикладної та фізичної підготовки. Однією з форм роботи, яка акумулює широкий виховний і змістовий потенціал, є фізкультурно-оздоровча діяльність.

Актуальність розроблення та впровадження методики забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності обґрунтовується низкою чинників, до яких нами віднесено:

– *соціально-політичні чинники* – загроза національній безпеці в умовах російсько-української війни актуалізує необхідність підготовки учнівської молоді до виконання громадянських обов’язків включно з обороною держави, тому формування патріотичної й оборонної свідомості зростаючого покоління стає важливим компонентом освіти;

– *освітні чинники* – сучасна система освіти спрямована на інтегроване навчання та впровадження міждисциплінарних підходів, зокрема таких, які поєднують фізичне та військово-патріотичне виховання, що передбачає їхнє оновлення та адаптацію до запитів суспільства;

– *виховні чинники* – виховання учнівської молоді як свідомих громадян, готових до захисту держави, постає запорукою збереження незалежності і територіальної цілісності України; інтеграція фізичного й військово-патріотичного виховання сприяє утвердженню національних ідеалів і цінностей, соціальних норм та установок;

– *здоров’язберігальні чинники*: умови сучасного способу життя (зниження фізичної активності, шкідливі звички, стресові умови життя) вимагають упровадження ефективних методик для покращення фізичного стану учнів; фізична активність у поєднанні з військово-патріотичним вихованням

постає ефективним інструментом для комплексного розвитку особистості, оскільки допомагає розвивати такі якості, як витривалість, дисциплінованість, відповідальність і стресостійкість, які є важливими для учнівської молоді в складних життєвих обставинах, а підготовка до дій в екстремальних ситуаціях є важливою частиною формування готовності старшокласників до самостійного життя.

Таким чином, розроблення і впровадження методики забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності сприятиме формуванню гармонійно розвиненої, фізично здорової і національно свідомої молоді, що є основою суспільного прогресу та державної безпеки.

Теоретико-методичні аспекти методики забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності

Дослідження стану фізичного і військово-патріотичного виховання в закладах загальної середньої освіти дозволило виокремити низку аспектів, які вимагають уваги й доопрацювання, а саме: значна кількість старшокласників має низький або середній рівні фізичної та військово-патріотичної вихованості й готовності до захисту України; причинами низького рівня фізичної і військово-патріотичної вихованості старшокласників установлено недостатні знання щодо сутності, змісту й необхідності єдності фізичного і військово-патріотичного виховання та їхніх складників, історії і традицій Збройних Сил України; слабе розуміння суспільно значущої цілеспрямованості; поверхове усвідомлення важливості виховання готовності до захисту України й своєї ролі в житті держави; відсутність усвідомленого інтересу до історії і традицій Збройних Сил України; недостатня обізнаність із тактичними діями та змістом військово-прикладної підготовки; несформоване бажання виявляти патріотизм, військово-патріотичну вихованість, реалізувати себе в процесі військово-прикладної підготовки та підвищувати фізичну підготовленість. Ключовою причиною недостатньої інтеграції фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників визначено неефективну організацію уроків фізичної культури й «Захисту України», які повинні поєднувати виховні впливи та сприяти формуванню фізичної, психологічної, соціальної й морально-духовної готовності до військової служби і захисту Батьківщини; установлено, що вчителі відчують труднощі в забезпеченні єдності фізичного і військово-патріотичного виховання, оскільки потребують відповідної методичної підготовки.

Відтак виникає необхідність наукового обґрунтування методики забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності, вивчення змісту й сутності ключових понять, визначення мети, завдань, компонентів, критеріїв, показників та рівнів забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності й військово-прикладної підготовки, розроблення відповідного методичного забезпечення.

Зasadничими в процесі розроблення методики забезпечення єдності фізичного та військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності стали погляди І. Беґа. У своїх доробках український учений звертається до теми патріотизму через такі базові складові, як-от: любов до народу, Батьківщини, держави; суспільно значуща цілеспрямованість; духовно-моральна стійкість; готовність до саможертви; наявність почуття власної гідності. На думку І. Беґа, любов до народу, Батьківщини, держави є головною, системоутворювальною цінністю, підґрунтям якої виступають усі інші перелічені цінності. Відповідно до такої теоретичної структури розгортається тривала методично-практична діяльність. Зважаючи на таку модель патріотизму, слід розглядати й військово-патріотичний контекст виховання зростаючої особистості, урахуовуючи його специфіку, яка полягає у фізичній і духовно-моральній готовності до захисту цінностей та ідеалів [1; 2].

З огляду на зазначене, цінними є наукові доробки О. Остапенка та М. Зубалія, які, досліджуючи проблематику формування готовності старшокласників до військової служби засобами фізичного виховання, визначили зміст ключових понять: *«формування готовності старшокласників до захисту Вітчизни як систему методологічних підходів, педагогічних цілей, форм, методів, способів і прийомів, виконання яких забезпечує в учнівської молоді морально-духовну, освітню, фізичну, психологічну й соціальну готовність до військової служби та захисту Вітчизни»*; *«готовність старшокласників до захисту Вітчизни»* як усебічну готовність, а саме: морально-духовну, освітню, фізичну, психологічну й соціальну готовність старшокласників до військової служби й захисту Вітчизни, що зумовлена свідомим прийняттям цінностей військово-патріотичного виховання та виконання конституційного обов'язку забезпечення захисту суверенітету й територіальної цілісності України [13].

Реалізація методики забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності

Реалізація методики забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності здійснюється через такі етапи:

– *перший етап* – усвідомлення старшокласниками необхідності фізичного і військово-патріотичного виховання для розвитку й становлення особистості; розширення знань про суспільну значущість Збройних Сил України в обороні та збереженні держави;

– *другий етап* – виховання в старшокласників інтересу до фізичної культури, військово-прикладної підготовки, військово-патріотичного виховання, зацікавленості героїчними подвигами Збройних Сил України, історією українського народу, бажання проявляти духовно-моральну стійкість;

– *третій етап* – усвідомлення учнями 10-11-х класів важливості ухвалювати рішучі, цілеспрямовані рішення та виконувати їх колективно й самостійно, дисципліновано ставитися до доручень учителів фізичної

культури й предмета «Захист України» і тренерів та вміти сумлінно їх виконувати; здатність активно здійснювати фізичну підготовку, володіти своїм тілом та емоціями під час фізкультурно-оздоровчої діяльності й прикладних фізичних вправ;

– *четвертий етап* – виявлення учнями 10-11-х класів упевненості в собі, рішучості, морально-вольової стійкості, цілеспрямованості, готовності до саможертви, почуття власної гідності; уміння на практиці проявляти військово-патріотичну вихованість.

Ураховуючи аналіз психолого-педагогічної літератури й результати дослідження єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності, експеримент був спрямований на те, щоб формувати в учасників освітнього процесу необхідні знання сутності й змісту єдності фізичного і військово-патріотичного виховання та їхніх складників; розуміння й усвідомлення своєї ролі в житті держави; значення військово-патріотичного виховання, військово-прикладної й фізичної підготовки, військово-спортивних ігор з метою набуття необхідних знань, умінь і навичок, які є важливими для майбутнього захисника Вітчизни та популяризації престижу військової служби в Збройних Силах України.

Важливим було формувати в старшокласників стійке бажання виявляти патріотизм і військово-патріотичну вихованість, усвідомлену мотивацію до занять фізкультурно-оздоровчою діяльністю й потребу в заняттях військово-прикладною і фізичною підготовкою, військово-спортивними іграми; бажання й готовність проходити строкову військову службу в Збройних Силах України, виховувати морально-вольові якості (упевненість у собі, рішучість, дисциплінованість, цілеспрямованість та інші); створювати умови для прояву старшокласниками патріотизму, військово-патріотичної вихованості на практиці; формувати в здобувачів освіти свідому операційно-практичну придатність до військово-патріотичної діяльності, почуття особистої відповідальності щодо захисту Вітчизни, національної і людської гідності; виховувати здатність приймати рішення й нести за них відповідальність, діяти в контексті обраних цінностей та досягати обраної мети.

У процесі розроблення методики забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності нами було враховано такі чинники:

– критерії й показники забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників;

– анатомо-фізіологічні, психологічні й вікові особливості учнів старшої школи в процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності, військово-прикладної і фізичної підготовки, які впливають на процес військово-патріотичного виховання;

– особливості закладів загальної середньої освіти, їхні традиції;

– зміст, засоби, форми й методи, які виявилися найбільш дієвими в процесі забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників.

Також під час експериментального дослідження ми брали до уваги методичні засади й апробований інструментарій провідних фахівців України щодо стратегічних напрямів військово-патріотичного виховання старшокласників у системі освіти, а саме:

- виховання

в старшокласників оборонної свідомості та поглиблення необхідних знань у сфері здійснення необхідної військово-патріотичної освіти й військово-прикладної підготовки;

- здійснення якісного викладання фізичної культури й предмета «Захист України» в системі загальної середньої освіти, що дозволить підвищити ефективність забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників та військової підготовки;

- забезпечення закріплення знань і практичних умінь учнів 10-11-х класів з фізичної культури (фізична підготовленість) та навчального предмета «Захист України», зокрема систематичне проведення навчально-польових зборів і навчально-тренувальних занять з урахуванням досвіду національного спротиву в російсько-українській війні;

- систематичне проведення тренінгів щодо забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі фізкультурно-оздоровчої й військово-прикладної діяльності, які сприятимуть формуванню необхідних компетентностей у сфері безпеки й оборони;

- посилення міжпредметних зв'язків між навчальними предметами «Фізична культура» й «Захист України»;

- спрямування забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності на надання знань

про суспільно значущу цінність (заради яких важливих військово-патріотичних цілей я їх використовуватиму тощо);

- виховання любові до народу, Батьківщини, держави; духовно-моральної стійкості; готовності до саможертви; наявності почуття власної гідності;

- проведення годин-роздумів, організація військово-патріотичних вебквестів і фізкультурно-масових заходів;

- актуалізація вивчення учнями 10-11-х класів героїки українського народу;

- регулярне проведення інтерактивних лекцій і майстер-класів за участі українських воїнів, ветеранів російсько-української війни з метою популяризації фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі фізкультурно-оздоровчої та військово-прикладної діяльності;

- проведення із старшокласниками тематичних диспутів, дискусій флешмобів щодо забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання в процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності;

- упровадження в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти дієвих змісту, форм і методів фізичного і військово-патріотичного виховання

старшокласників, спрямованих на формування любові до Батьківщини, суспільно значущої цілеспрямованості, духовно-моральної стійкості, готовності до саможертви, патріотичної свідомості, готовності до Захисту України зі зброєю в руках;

– узгодження змісту уроків з предметів «Фізична культура» та «Захист України» з урахуванням рівнів фізичної і військово-патріотичної вихованості старшокласників;

– залучення учнів 10-11-х класів до позакласної й позашкільної роботи для покращення фізичної та військово-прикладної підготовленості, набуття додаткових практичних умінь і навичок;

– сприяння підвищенню престижу занять з фізичної культури, служби в ЗСУ, військової професійної орієнтації;

– залучення старшокласників до волонтерської роботи;

– посилення участі учнів 10-11-х класів у Всеукраїнській військово-патріотичній грі «Сокіл» («Джура»), Всеукраїнському фізкультурно-патріотичному фестивалі школярів України «Козацький гарт»; Національній дитячо-юнацькій військово-патріотичній грі «Хортинг-Патріот» тощо [6].

Методика забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності передбачала реалізацію допоміжних завдань.

1. Організація на уроках «Захисту України» та в позаурочний час проведення круглих столів бойової слави українського народу.

2. Проведення тренінгів з патріотичного, фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників.

3. Залучення учнів 10-11-х класів до інтелектуальних змагань за тематикою єдності фізичного і військово-патріотичного виховання.

4. Залучення старшокласників до творчих ігор-квестів, які передбачають формування спрямованості на поведінку фізичного і військово-патріотичного змісту.

5. Упровадження дієвих змісту, форм і методів освітньої роботи з метою фізичного й військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності.

6. Проведення зустрічей учнів старшої школи з борцями за незалежність України, ветеранами, учасниками бойових дій за територіальну цілісність України.

7. Залучення школярів до організації та проведення змагань з різних видів фізкультурно-оздоровчої діяльності й військово-прикладної підготовки.

8. Організація та проведення військово-спортивних ігор, які акумулюють необхідний виховний потенціал.

9. Забезпечення комплексної роботи з учителями предмета «Захист України» та фізичної культури щодо забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників.

На основі чотириетапної схеми сходження підростаючої особистості, розробленої академіком І. Бехом [1; 2], та узагальнення напрацювань учених і практиків [3; 4; 5] з проблеми забезпечення єдності фізичного і військово-

патріотичного виховання старшокласників нами було визначено критерії й показники військово-патріотичної вихованості в старшокласників у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності, а саме:

– *когнітивний* – «Знання про єдність фізичного і військово-патріотичного виховання» (знання сутності й змісту єдності фізичного і військово-патріотичного виховання та їхніх складників, розуміння суспільно значущої цілеспрямованості; усвідомлення важливості готовності до захисту Вітчизни й розуміння своєї ролі в житті держави; знання своїх обов'язків та їхнє виконання в процесі військово-прикладної й фізичної підготовки);

– *емоційно-ціннісний* – «Бажання виявляти патріотизм, військово-патріотичне виховання в процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності» (позитивне ставлення до фізичного і військово-патріотичного виховання, фізкультурно-оздоровчої діяльності; бажання проявляти духовно-моральну стійкість і почуття власної гідності, реалізувати себе в процесі військово-прикладної й фізичної підготовки; бажання проходити строкову військову службу в Збройних Силах України);

– *довільного імпульсу* – «Готовність проявляти патріотизм, військово-патріотичне виховання в процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності» (готовність до строкової військової служби в Збройних Силах України та захисту Вітчизни; прагнення проявляти рішучість, мужність, дисциплінованість, морально-вольову стійкість, цілеспрямованість, командну взаємодію в процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності; вольова готовність проявляти себе в процесі військово-прикладної й фізичної підготовки);

– *діяльнісно-практичний* – «Виявлення патріотизму, військово-патріотичне виховання в процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності» (здатність виявляти патріотичну свідомість у процесі військово-прикладної й фізичної підготовки; уміння на практиці проявляти рішучість, мужність, дисциплінованість, морально-вольову стійкість, цілеспрямованість, командну взаємодію в процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності; уміння самостійно й колективно брати активну участь у військово-прикладній і фізичній підготовці, досягати кінцевої мети, проявляючи готовність до саможертви).

На основі критеріїв і показників визначено рівні сформованості військово-патріотичної вихованості в старшокласників у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності (високий, середній і низький).

Методика забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності передбачала впровадження в освітніх процес закладів загальної середньої освіти ефективних:

– *методів* (групові інтерактивні лекції й семінари, бесіди, відкритості, доручення, інтелектуальні ігри; метод змагання (поєднання спортивно-ігрової діяльності з військово-прикладною); методи особистого прикладу, педагогічної вимоги, заохочення, вправління в поведінці; метод створення ситуації успіху під час занять фізкультурно-оздоровчою діяльністю, військово-прикладною й фізичною підготовкою (демонстрація кращої фізичної підготовленості, уміння здійснювати військово-тактичні дії, забезпечення гарантованого успіху під час

виконання завдань з військово-прикладної підготовки); метод прикладу й моделювання (приклади героїчних подвигів українських воїнів, побудова та вивчення моделей реальних воєнних подій тощо); метод проблемних ситуацій; рефлексивно-експліцитний метод (поєднання в освітньому процесі теоретичної та практичної діяльності, що посилювало дієвість єдності фізичного і військово-патріотичного виховання через упровадження оновленого змісту);

– *форм* (індивідуальна, самостійна, групова й колективна робота із старшокласниками в процесі занять фізкультурно-оздоровчою діяльністю, військово-прикладною і фізичною підготовкою; залучення учасників освітнього процесу до позакласної та позашкільної роботи);

– *змісту і видів* (використання оновленого змісту військово-прикладної та фізичної підготовки на уроках предмета «Захист України» й фізичної культури; сукупність військово-патріотичних і військово-спортивних ігор, різновидів фізкультурно-оздоровчої діяльності).

У процесі експерименту педагогами та тренерами було створено ініціативну групу, де вивчалася й аналізувалася необхідність забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників засобами фізкультурно-оздоровчої діяльності та проблемні освітні ситуації, які виникали на уроках із «Захисту України», фізичної культури; обговорювали стратегію організації занять з урахуванням традицій закладу загальної середньої освіти, успішного досвіду й матеріально-технічного забезпечення.

Одна з основних тез, покладених в основу формувального етапу експериментальної роботи, відображає розуміння значення ролі учителів предметів «Захист України» та «Фізична культура» під час забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників.

Доведено, що фізкультурно-оздоровча діяльність, військово-прикладна й фізична підготовка є дієвими в забезпеченні єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників. Використання зазначених засобів сприяло підвищенню в школярів рівнів фізичної і військово-патріотичної вихованості; дало можливість отримати й поглибити знання про фізичне і військово-патріотичне виховання та їхні складники; сформувати важливі уміння і навички для майбутніх захисників України й отримати новий досвід. Цілеспрямоване проведення змагань з військово-прикладної та фізичної підготовки сприяло формуванню в школярів позитивних емоцій, поваги й удячності до тих, хто захищає рідну країну від ворогів.

Також ефективним у фізичному і військово-патріотичному вихованні учнів старшої школи в процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності було проведення військово-спортивних ігор, що сприяло поєднанню інтелектуальної, ігрової й пізнавальної діяльності з духовно-моральною.

Під час занять військово-спортивними іграми, військово-прикладною, фізичною підготовкою й фізкультурно-оздоровчою діяльністю загалом педагоги та тренери спрямовували зусилля на:

– роз'яснення необхідності забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання (про суспільно значущу цілеспрямованість; духовно-

моральну стійкість; готовність до строкової військової служби в Збройних Силах України, готовність до саможертви; формування вольових якостей і наявність почуття власної гідності);

- вивчення тактико-технічних елементів військово-прикладної й фізичної підготовки;

- формування в школярів позитивного ставлення до занять із предметів «Захист України» та «Фізична культура»;

- залучення здобувачів освіти до активної самостійної й колективної діяльності в процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності;

- формування потреби до систематичних занять військово-прикладною та фізичною підготовкою.

Важливими методологічними положеннями, якими керувалися під час розроблення формувальних впливів щодо забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності, стали теоретичні тези:

- фізкультурно-оздоровча робота, військово-спортивні ігри, військово-прикладна підготовка є провідними формами діяльності, спрямованими на засвоєння необхідних знань, ціннісних установок і норм поведінки старшокласників;

- здійснення виховних впливів в освітньому процесі можливе лише за умови врахування індивідуальних особливостей старшокласників і внутрішніх закономірностей становлення особистості.

Відповідно в процесі експериментальної роботи щодо забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності керувалися такими принципами: гармонійного розвитку особистості; суб'єкт-суб'єктної взаємодії; науковості і доступності; наочності і системності; соціальної відповідності; життєвої смислотворчої самодіяльності; гуманізації виховного процесу; самоактивності; національної спрямованості; збереження історичної і соціальної пам'яті.

Слід зазначити, що дієвим засобом забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників є організація та проведення *військово-спортивних ігор* (в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти, позаурочній роботі та в позашкільній діяльності). У процесі військово-спортивних ігор гармонійно реалізуються різні форми роботи зі старшокласниками:

- прикладні завдання, під час яких відпрацьовувалися тактичні й технічні елементи, військово-патріотичні якості і навички, необхідні для захисника України (мужність, рішучість, витривалість, цілеспрямованість, дисциплінованість, морально-вольова стійкість, командна робота, активність, відповідальність та інші);

- інтелектуальні завдання з історії розвитку фізичної культури, військово-спортивних ігор в Україні, особливостей військово-прикладної підготовки та її значення для воїна-захисника України, способів розвитку професійно-важливих якостей військового тощо;

– змагання з військово-спортивних дисциплін, які спряли прояву в старшокласників кращих фізичних якостей та відпрацювання умінь з військово-прикладної підготовки.

Військово-спортивні ігри виявили значний виховний потенціал щодо фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників, широкий арсенал змісту, форм і методів роботи, чим збагатили науково-методичний інструментарій учителів фізичної культури та предмета «Захист України». Водночас участь у військово-спортивних іграх дає можливість учасникам освітнього процесу отримати знання, уміння й навички, необхідні майбутньому захисникові Батьківщини під час строкової військової служби в Збройних Силах України.

Результативним стало проведення виховних заходів щодо забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників:

– *круглих столів, загальнокомандних зборів* на різну тематику («Необхідність фізичного виховання та фізкультурно-масової діяльності для старшокласників», «Значення фізичної й військово-прикладної підготовки старшокласників для майбутнього захисника України», «Забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання», «Важливість формування готовності до захисту Вітчизни», «Значення сформованості морально-вольових якостей для захисника України», «Фізкультурно-оздоровча робота, військово-патріотичні ігри, військово-тактична підготовка старшокласників та їхнє значення у формуванні готовності до захисту України» тощо);

– *інтерактивних лекцій* для розширення уявлень учнів 10-11-х класів щодо значення фізичного і військово-патріотичного виховання, військово-спортивних ігор, змагальної діяльності;

– *бесіди* «Техніка безпеки в спортивному залі, на спортивному й військово-прикладному майданчику, у закладі освіти та за його межами»; «Правила безпеки на спортивних снарядах»; «Правила страховки партнерів і самостраховки під час виконання практичних завдань» тощо;

– *дискусій, диспутів* для розширення знань учасників освітнього процесу про патріотизм, єдність фізичного і військово-патріотичного виховання, морально-вольові якості, які важливі й необхідні для громадянина-патріота, захисника України.

Окремим спеціалізованим видом фізкультурно-оздоровчої діяльності стало *плавання в обмундируванні* (з макетами зброї, предметами різної ваги й об'єму, імітація порятунку людини у воді тощо). Доведено, що означений вид фізкультурно-оздоровчої і військово-прикладної діяльності сприяє формуванню морально-вольових якостей (цілеспрямованості, мужності, рішучості, упевненості в собі, морально-вольової стійкості, самовладанню тощо); подоланню страху до води; фізичному розвитку й фізичній підготовленості; мотивує старшокласників до здорового способу життя та систематичних занять фізичним вихованням.

Учителі предметів «Фізична культура», «Захист України» й інструктори з плавання на заняттях намагалися заохочувати (створювали ситуації успіху, перемоги) здобувачів освіти до прояву фізичної і військово-патріотичної

вихованості; відзначали кожного школяра за його кращі фізичні, військово-прикладні, індивідуальні й командні здібності; відзначали взаємодопомогу, страховку партнерів у складних змагальних ситуаціях, взаємодію в організації тактичних і стратегічних дій; проявляли довіру до учнів.

На заняттях з плавання в обмундируванні увага приділялася покращенню фізичної підготовленості, формуванню навичок долати відстані з обтяженням різної ваги й подоланню водобоязні. Здійснювався індивідуальний підхід до кожного здобувача освіти, тренерами й інструкторами використовувалися як загальноприйняті фізичні вправи (на суші та у воді), так і вдосконалені, адаптовані для додання труднощів. Ефективними були такі підготовчі вправи:

- традиційні загальнорозвивальні фізичні вправи на місці та в русі біля водойми;

- тренувальні заняття плаванням різними стилями (крізь на грудях та спині, брас та інші);

- тренування парами з різним обтяженням (залежно від фізичної підготовленості й рівня уміння плавати): старшокласники за сигналом інструктора або тренера йдуть по дну басейну різної глибини, намагаючись якомога швидше подолати дистанцію (тренери підказували й наочно демонстрували, як потрібно виконувати доручене завдання);

- тренування парами з різним обтяженням (залежно від фізичної підготовленості й рівня вміння плавати): старшокласники за сигналом інструктора або тренера долають дистанцію, не торкаючись дна басейну, намагаючись якомога швидше подолати дистанцію;

- допоміжні фізичні вправи у воді, спрямовані на покращення рухів руками та ногами в заданому напрямку;

- вправи, зміст яких полягав у подоланні найбільшої відстані під водою в обмундируванні та без обтяжень;

- вправи, спрямовані на командну взаємодію: учні 10-11-х класів мали за встановлений час «врятувати» партнера по команді й доставити його водою у встановлене місце.

Також педагоги проводили рухливі ігри та змагальну діяльність у водоймах, зміст яких полягав у тому, щоб здобувачі освіти (в одязі та з обтяжливими предметами) уміли швидко орієнтуватися в швидкозмінних умовах і в разі успіху допомогти партнерам виконати завдання тощо. Дієвою була вправа пірнання з додатковою вагою, водночас необхідно було з дна водойми дістати різні за вагою й розміром предмети або партнера по команді. Наголосимо, що важливою умовою виконання таких вправ є реалізація диференційованого підходу.

Результати проведеної дослідно-експериментальної роботи засвідчили суттєві позитивні зміни в рівнях фізичної і військово-патріотичної вихованості старшокласників експериментальної групи в процесі військово-спортивних ігор, плавання в обмундируванні, занять з військово-прикладної, фізичної підготовки й фізкультурно-оздоровчої діяльності. У відсотковому розподілі в контрольній групі суттєвих змін не було виявлено (дані представлено в таблиці).

Таблиця 1.

*Динаміка рівнів фізичної і військово-патріотичної вихованості
старшокласників (у %)*

Рівні	Експериментальна група			Контрольна група		
	Початок експерименту	Кінець експерименту	Динаміка	Початок експерименту	Кінець експерименту	Динаміка
Високий	18,9	28,6	+9,7	17,7	20,4	+2,7
Середній	27,4	51,2	+23,8	29,2	31,3	+2,1
Низький	53,7	20,2	-33,5	53,1	48,3	-4,8

Наприкінці дослідно-експериментальної роботи фізична і військово-патріотична вихованість старшокласників експериментальної групи суттєво підвищилася. Так, високий рівень виявили у 28,6 % старшокласників, середній – 51,2 % і низький – 20,2 % респондентів. Наприкінці дослідження кількість учнів 10-11-х класів експериментальної групи з високим рівнем фізичної і військово-патріотичної вихованості зросла на 9,7 %, із середнім – на 23,8 %, з низьким зменшилася на 33,5 %. Достовірність отриманих результатів перевірено за допомогою методу математичної статистики χ^2 -критерію. Слід зазначити, що рівні фізичної і військово-патріотичної вихованості старшокласників контрольної групи залишилися практично на початковому рівні.

Таким чином, військово-спортивні ігри, плавання, заняття з військово-прикладної, фізичної підготовки й фізкультурно-оздоровчої діяльності є дієвими засобами, які допомагають педагогам і тренерам виховувати в старшокласників готовність до строкової військової служби в Збройних Силах України та захисту України як ціннісно-мотиваційну й свідому практичну придатність до військово-патріотичної діяльності.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Компонентна модель сходження зростаючої особистості до духовних цінностей. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2017. Вип. 21. Кн.1. С. 6–20.
2. Бех І. Д. Вибрані наукові праці. Виховання особистості. Т. 2. Чернівці: Букрек, 2015. 640 с.
3. Бех І. Д., Чорна К. І. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. *Гірська школа Українських Карпат*, 2015, № 1213. С. 26–37.
4. Військово-патріотичне виховання учнів у позакласній роботі: посіб. / уклад. М. Д. Зубалій, В. В. Івашковський, О. І. Остапенко, М. В. Тимчик, Б. Б. Шаповалов, З. М., Діхтяренко, І. П. Білоцерківець, Київ: ПАЛІВОДА А. В., 2016. 225 с.
5. Військово-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України: стратегічні напрями / за ред. І. Д. Беґа, Р. В. Малиношевського. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. 32 с.

6. Зубалій М. Д. *Форми військово-патріотичного виховання допризовної молоді*. Київ, 2010. 272 с.
7. Івашковський В. В. Концепція військово-патріотичного виховання молоді України. *Теорія і методика хортингу: зб. наук праць* / [ред. кол. Бех І. Д. та ін]. К. : Паливода А. В. 2015, Вип. 3, С. 22–37.
8. Касіч Н. П. Виховання цілеспрямованості старших підлітків у фізкультурно-оздоровчій діяльності: дис. ...канд. пед. наук. Київ, 2019. 252 с.
9. Касіч Н. П. Виховання цілеспрямованості учнів основної школи у фізкультурно-оздоровчій діяльності. *Нові технології навчання*, 2017, Вип. 90, С. 45–48.
10. Касіч Н. П. Зміст, форми і методи виховання цілеспрямованості старших підлітків у фізкультурно-оздоровчій діяльності. *Проблеми освіти: збірник наукових праць. ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»*, 2018. Вип. 89, С. 45–54.
11. Коломоєць Г. А. Патріотичне виховання старших підлітків у процесі військово-спортивних ігор: дис. ...канд. пед. наук. Київ, 2021. 236 с.
12. Масол В. В. Особливості виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*, 2020. Вип. 5 (125) 20, С. 106–109.
13. Методика формування у старшокласників готовності до захисту Вітчизни в різних типах закладів освіти (2019) : метод. посіб. [Остапенко О. І. (ред.), Зубалій М. Д., Тимчик М. В.] Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2019. 168 с.
14. Нечипоренко, Л. А. Педагогічні умови забезпечення особистісних досягнень підлітків засобами фізичної культури; автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2009. 20 с.
15. Остапенко О., Тимчик М. Стан військово-патріотичного виховання старшокласників в умовах ідейно-світоглядної конфронтації: аналіз результатів дослідження. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: збірник наукових праць*. Київ, 2020. Вип. 24. Кн. 2, С. 56–71.
16. Остапенко О., Тимчик М. Військово-патріотичне виховання старшокласників в умовах ідейно-світоглядної конфронтації. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: збірник наукових праць*. Київ, 2021. Вип.25. Кн 2, С. 62–73.
17. Остапенко О. І., (ред.), Тимчик М. В., Зубалій М. Д., Журба К. О., Бінецький Д. О., Касіч Н. П., Кузора І. В. Військово-патріотичне виховання учнів в умовах ідейно-світоглядної конфронтації: навчально-методичний посібник. Київ, 2022. 165 с.
18. Тимчик М. В. Патріотичне виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи: дис. ...канд. пед. наук. Київ, 2013. 265 с.
19. Тимчик М. В. Єдність школи та сім'ї у військово-патріотичного вихованні старших підлітків у процесі занять хортингом. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць*, 2014, Вип.18, Кн. 2, С. 313–321.
20. Тимчик М. В., Коломоєць Г. А., Доукіна Ю. Є. Фізичне виховання підлітків у позакласній роботі закладів загальної середньої освіти.. Кіровоград, Імекс-ЛТД, 2014. 166 с.
21. Тимчик М. В. (ред.), Остапенко О. І., Бінецький Д. О., Касіч Н. П. Методика військово-патріотичного виховання учнів у закладах загальної середньої освіти: методичні рекомендації. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2022. 91 с.
22. Шамич О. М. Формування громадської активності молодших підлітків у дитячих спортивних об'єднаннях за місцем проживання: дис. ...канд. пед. наук. Київ, 2011. 250 с.

РОЗДІЛ II.

СУЧАСНИЙ МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄДНОСТІ ФІЗИЧНОГО І ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

2.1. Цифрові інструменти педагога у оптимізації військово-патріотичного виховання учнів в умовах російсько-української війни

Військово-патріотичне виховання молоді є пріоритетним завданням української освіти з огляду на агресію росії проти України, тривалу інформаційну війну та боротьбу за українську молодь, що перебуває у фокусі ідеологічного зіткнення тоталітарних і демократичних цінностей, використання методів військової пропаганди, спрямованої на підлив основ української державності, демонізацію і нацифікацію ЗСУ, оборонних можливостей України з метою зменшення їхньої підтримки в Україні і світі.

Військово-патріотичне виховання школярів в умовах російсько-української війни здійснюється з урахуванням сучасних викликів і досягнень науково-технічного прогресу в цифровому просторі, що дозволяє ефективно використовувати сучасні здобутки й напрацювання та підвищувати рівень патріотичної вихованості школярів.

Метою цифровізації військово-патріотичного виховання є підвищення ефективності виховного процесу за допомогою використання цифрових технологій, засобів та інструментів як вагомих чинників оптимізації військово-патріотичного виховання учнів в умовах російсько-української війни.

Цифровізація військово-патріотичного виховання стала відповіддю на виклики, які постали перед сучасною освітою. Нинішні технології змінили освітній і виховний простір, що, з одного боку, значно розширює виховні можливості й інструментарій сучасного педагога, а з іншого – спонукає до пошуку балансу використання цифрових технологій і суб'єкт-суб'єктної взаємодії з вихованцем.

Цифровізація військово-патріотичного виховання забезпечує:

- доступ до цифрової інформації та ресурсів, що дозволяє учасникам військово-патріотичного виховання отримувати актуальну й достовірну інформацію стосовно оборони та безпеки України, а також користуватися різноманітними освітніми й тренувальними ресурсами, такими як електронні підручники, вебсайти, онлайн-курси, ігри, а також поглиблювати знання з історії, культури, військового досвіду та військових традицій;

- підвищення мотивації й інтересу до військово-патріотичних заходів. Застосування цифрових технологій у процесі військово-патріотичного виховання дає можливість учасникам виховного процесу отримувати більше задоволення й захоплення від процесу навчання та виховання через застосування різноманітних форм і методів роботи, таких як інтерактивні презентації, вебквести, онлайн-опитування, гейміфікація, які стимулюють активність, креативність і самостійність школярів;

- забезпечення індивідуального і диференційованого підходу через засвоєння матеріалу й онлайн-тестування, можливість отримувати індивідуальне наставництво та підтримку;

- полегшення комунікації та співпраці між учасниками виховного процесу (педагогами, школярами, керівниками гуртків, громадських організацій, ветеранами, військовими, волонтерами), що сприяє обміну досвідом, ідеями, поглядами щодо реалізації військово-патріотичного виховання;

- здійснення захисту прав дітей в Україні та за її межами. Вони мають право на безпеку, освіту, розвиток і захист своєї особистості, а також на отримання допомоги в разі порушення цих прав. Сюди відноситься і доступ до ресурсів, спрямованих на захист дітей.

Мінусами цифровізації військово-патріотичного виховання школярів можуть бути:

- можливі маніпуляції свідомістю й емоціями вихованців за допомогою фальсифікованої, недостовірної або агресивної інформації в цифровому просторі, кіберзлочинність;

- зниження ролі особистих контактів, спілкування та співпраці між дітьми, а також між педагогами і дітьми через домінування онлайн-формату; освітні втрати й цифровий розрив між окремими регіонами та соціальними групами України через нерівномірний доступ до цифрових технологій і ресурсів, що пов'язано з війною;

- погіршення психологічного здоров'я та емоційної стійкості молоді через перевантаження цифровою інформацією, залежність від гаджетів, інтернету, віртуалізації життя;

- зниження якості й ефективності військово-патріотичного виховання школярів через брак відповідних компетентностей у педагогів;

- вербування ворожими агентами коригувальників вогню по цивільних об'єктах під виглядом псевдопатріотичних груп чи ігрових активностей.

Цифрові ресурси для сучасного військово-патріотичного виховання:

електронні підручники й навчальні програми з відповідним змістом, завданнями, тестами та додатковими матеріалами для вивчення предмета «Захист України» або інших курсів за вибором військово-патріотичного профілю. На сайті Інституту модернізації змісту освіти МОН України, зокрема, є навчальні програми для гуртків «Юні Скаути», «Козацько-лицарський гарт», «Козацько-лицарське виховання – " Джура "», «Сокіл-Джура» тощо;

вебсайти й портали Міністерств освіти і науки, молоді та спорту, оборони, новоствореного Міністерства з питань стратегічних галузей промисловості України (липень 2020), де розміщуються й оновлюються інтернет-ресурси, новини, анонси, статті, відео, фото та інші матеріали, пов'язані з військово-патріотичним вихованням.

На сайті МОН України інтерес становлять такі розділи, як «Вмикайся у відновлення», «Дії населення в умовах надзвичайних ситуацій воєнного характеру та як отримати виплати особам, які перебувають на окупованій і

щойно звільнених територіях України», «Заклади освіти, які постраждали від бомбардувань та обстрілів», чат-бот «Турбота про ВПО» для тих, хто вимушено покинув домівки» тощо.

На сайті Міністерства молоді та спорту України в розділі «Діяльність» виділено окремий блок «Національно-патріотичне виховання», що включає інформацію про нормативні документи, реалізацію державних програм із цього напрямку роботи, проекти, соціологічні дослідження, інформативно-методичні матеріали та звіти, з якими можуть ознайомитися всі охочі. На сайті Міністерства оборони можна знайти інформацію про Збройні Сили України, їхню структуру, функції, історію тощо; на сайті «Молодь за мир» є спротога ознайомитися з історією молодіжного руху за мир і безпеку в Україні та світі тощо);

– доцільне використання онлайн-медіа Міноборони, як таких АрміяInform, Дитина війни, мобільних додатків (Єтривога, TacticMedAid ,Heartyapp) та чатботів: Джгут 2.0. Перша допомога, Повітряна тривога, Save UA, STOP Russian War, Нам по дорозі, Дитина не сама, Пошук зниклих, Перевірка тощо з метою допомоги дітям у різних ситуаціях, збереження життя та забезпечення їхніх прав;

– онлайн-курси та тренінги, що проводяться онлайн за допомогою спеціальних платформ або додатків і дозволяють здобувати знання, набувати навичок та компетентностей з різних аспектів військово-патріотичного виховання, а також комунікувати з експертами, тренерами й іншими учасниками. Наприклад, на платформі EdEra можна долучитися до онлайн-курсів «Громадяни України: права і обов’язки», «Домедична допомога» за участю хірурга-практика В’ячеслава Черненка, на платформі Prometheus – онлайн-курс «Вступ до гуманітарної допомоги». Існують різні онлайн-курси й платформи, які пропонують домедичну підготовку для вчителів та учнів. Наприклад, EdEra створила безкоштовний курс;

– лекції та вебінари з питань захисту Вітчизни на YouTube-каналі «Захист України», де міститься важлива інформація про історію, географію, політику, економіку, культуру України, а також про безпеку дітей в умовах війни, на окупованих територіях, під час мінної небезпеки, а також основи військової справи, правової освіти, громадянської оборони тощо;

– використання симуляторів з метою практичного навчання учнів основам стрілецької справи, тактики бойових дій, медичної допомоги в процесі викладання предмета «Захист України» та фізичної культури;

– застосування технологій штучного інтелекту з метою створення безпечного освітнього кіберпростору, обміну інформацією, індивідуальних освітніх траєкторій, а також уявлень про військові кібероперації, моральну відповідальність за наслідки використання автономних систем у збройних конфліктах.

– упровадження цифрових інструментів (ігри, мобільні додатки, статті, відео, мультфільми, ігри, загадки, хмарні технології, такі як Google Диск, Google Документи, Google Презентації, соціальні мережі) у процес військово-патріотичного виховання дозволяє використовувати сучасні методики і

технології для підвищення ефективності й доступності виховного процесу з метою досягнення таких цілей, як-от:

- формування оборонної свідомості (розуміння сутності безпеки й оборони України, знання своїх прав та обов'язків, уявлення про структуру й функції Збройних Сил України та інших силових структур). Із цією метою використовують ігри, які відтворюють реальні ситуації та вимагають прийняття рішень;

- використання мобільного додатку «Джура» для солдат-строковиків на противагу популярним російським мобільним додаткам (ДМБ таймер, Счетчик ДМБ, ДМБ дневник, Дембель неизбежен, Таймер дембеля), що використовуються як шпигунські (здатні передавати дані російським спецслужбам про геолокацію, переміщення військовослужбовця, особисті дані, фото та відеоматеріали) та пропагандистські, з метою убезпечення українських військових в умовах війни;

- популяризація військової служби та формування позитивного ставлення до військової служби як до честі й обов'язку перед Україною. Для цього існують додатки, які дозволяють отримати консультацію про умови прийому на службу й реальні історії успіху ветеранів і добровольців у соцмережах;

- залучення громадян до захисту державної незалежності та територіальної цілісності України, підтримки Збройних Сил України на матеріальному, моральному, інформаційному рівні в соціальних мережах через волонтерські сайти тощо.

Цифровізація військово-патріотичного виховання буде більш дієвою за умови:

- розроблення та впровадження програм і методик цифрового військово-патріотичного виховання, які б враховували вікові, психологічні й індивідуальні особливості учасників виховного процесу;

- забезпечення належного рівня підготовки педагогів, тренерів та інших суб'єктів військово-патріотичного виховання, які використовують цифрові технології у своїй роботі;

- створення безпечного та сприятливого цифрового середовища для всіх учасників виховного процесу, яке б ураховувало їхні права, інтереси в мережі;. забезпечення регулярного моніторингу й оцінки ефективності цифровізації військово-патріотичного виховання та коригування його змісту й форм з урахуванням сучасних викликів і потреб суспільства;

Водночас із цифровими формами військово-патріотичного виховання слід використовувати і нецифрові форми військово-патріотичного виховання, які сприяють розвитку фізичних, моральних, духовних та інших якостей вихованців, що забезпечують їхню соціальну адаптацію та формування відповідальної громадянської позиції.

2.2. Гейміфікація в забезпеченні єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників

В умовах трансформації освітнього простору України та зростання потреби у формуванні в здобувачів освіти національної самосвідомості, патріотизму, фізичної витривалості й готовності до захисту Батьківщини в реаліях нинішньої російсько-української війни постає проблема пошуку новітніх педагогічних технологій, здатних ефективно інтегрувати фізичне та військово-патріотичне виховання. Традиційні форми навчально-пізнавальної діяльності часто не забезпечують належного рівня мотивації та залучення сучасних здобувачів освіти до активної участі в освітньому процесі. У цьому контексті гейміфікація постає як інноваційний інструмент, що дозволяє створити динамічне, емоційно забарвлене освітнє середовище, у якому фізична активність поєднується з елементами патріотичного змісту через залучення до ігрових форм діяльності. Водночас спостерігається недостатнє науково-методичне розроблення питань упровадження гейміфікації саме в контексті реалізації технології єдності фізичного й військово-патріотичного виховання, що й зумовлює актуальність дослідження.

Сучасні дослідження у сфері гейміфікації свідчать про щораз більшу увагу до цієї технології як потужного інструменту мотивації, виховання, активізації освітнього процесу та формування й розвитку ключових компетентностей здобувачів освіти. Є. Антонов [1] розглядає гейміфікацію в межах діяльнісного підходу, підкреслюючи її роль у підвищенні мотивації здобувачів освіти. Подібну позицію підтримують П. Іванюк і А. Бондар [6], які зосереджуються на її ефективності у сфері фізичного виховання та спорту, демонструючи, як ігрові методи можуть стимулювати рухову активність і розвиток спортивної мотивації. С. Переяславська і О. Смагіна [10], а також О. Саган [11], висвітлюють гейміфікацію як освітній тренд, що формує нові підходи до взаємодії викладача й учнів в умовах цифровізації.

Особливої уваги заслуговує застосування гейміфікації у сфері військово-патріотичного виховання. Е. Бородай [2] пропонує систематизацію методів виховної діяльності в контексті допризовної підготовки, яка є концептуально сумісною з гейміфікованими моделями. У практичному вимірі ці підходи отримують підтвердження в публікації Є. Букета [3], де розкривається функціонування комплексної системи військово-патріотичного виховання в Україні з акцентом на потребу інновацій. Л. Козубцова та співавтори [8] розробили модель навчально-тренувального комплексу підготовки фахівців у сфері кібербезпеки, побудовану на гейміфікації, яка має великий потенціал до адаптації в освітньому середовищі. Г. Жиздюк [5] досліджує вплив гейміфікованого навчання у військовій освіті на розвиток іншомовної комунікативної компетентності, розширюючи межі застосування цієї технології. Глибоке теоретичне осмислення феномена гейміфікації представлено в наших попередніх працях (С. Толочко [15, 16]), де аналізується її педагогічна сутність, можливості для формування компетентностей та інтеграція в інноваційні підходи до навчання. Особливу увагу приділено також

моделюванню освітніх систем на засадах гейміфікації (О. Коваленко, Є. Паламарчук [7]), що сприяє систематизації дидактичних рішень. Зі свого боку К. Дічев і Д. Дічева [4] подають критичний огляд сучасних досліджень у сфері гейміфікованої освіти, акцентуючи на ще не розв'язаних питаннях і викликах, що постають перед освітянами.

Не менш цінним є досвід використання гейміфікаційних інструментів у формуванні творчої особистості через інтерактивні методи, як-от: вебквести (І. Сокол [12]), що мають практичне значення в умовах інтеграції фізичного та патріотичного виховання. Також заслуговує на увагу наш унесок у розроблення концепцій інноваційного навчання та організації студентоцентрованого освітнього середовища [13, 14], що створює передумови для поєднання традиційного й гейміфікованого підходів у навчанні.

У результаті проведеного аналізу доходимо висновку, що проаналізовані джерела відображають різноплановість наукових підходів до гейміфікації, що охоплюють як теоретичні засади, так і практичні моделі її реалізації у сферах фізичного та військово-патріотичного виховання. Наявна література свідчить про потенціал гейміфікації як об'єднавчого методу, здатного забезпечити цілісність виховного впливу в освітньому процесі, водночас потребуючи подальших досліджень щодо її адаптації до інтегрованих технологій виховання.

Зміст і підходи забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі використання гейміфікації

Здійснення завдання щодо розкриття *теоретико-методологічних засад технології єдності фізичного і військово-патріотичного виховання здобувачів освіти* вимагає опори на сучасні педагогічні, психологічні й соціокультурні орієнтири, що формуються у відповідь на виклики національної безпеки, потреби системи освіти й запити суспільства. Наукові джерела свідчать про актуальність комплексного підходу до виховання молоді, в основі якого – інтеграція фізичного вдосконалення та формування патріотичної свідомості. Е. Бородай підкреслює [2], що ефективне військово-патріотичне виховання має здійснюватися в умовах цілеспрямованої діяльності, що охоплює як фізичну, так і морально-психологічну підготовку здобувачів освіти. Автор класифікує методи військово-патріотичного виховання, звертаючи увагу на їхній активний, дієвий характер, що природно поєднується із засобами фізичного виховання – стройовими вправами, змаганнями, спортивно-військовими іграми тощо.

Сучасне педагогічне бачення проблематики розкрито в працях С. Переяславської і О. Спігіної [10], а також О. Саган [11], які акцентують на необхідності впровадження інноваційних освітніх підходів, зокрема гейміфікації, для підвищення ефективності освітнього процесу. Ідеї інтеграції технологій через ігрову діяльність поглиблюють К. Дічев і Д. Дічева [4], які стверджують, що гейміфікація формує позитивну мотивацію, підтримує емоційне залучення й створює умови для практичного засвоєння знань і навичок. Водночас П. Іванюк і А. Бондар [6] указують, що гейміфікація у сфері фізичної культури активізує пізнавальну й фізичну діяльність здобувачів освіти, сприяє розвитку їхньої витривалості, сили, командності. Цей

потенціал, як вважає Г. Жиздюк [5], особливо актуальний у військовій освіті, де гейміфіковані методи дозволяють моделювати бойові ситуації, тренувати увагу, витримку, мовну компетентність тощо.

Зі свого боку Є. Антонов [1] у своїй розвідці підкреслює необхідність поєднання гейміфікації з діяльнісними засадами підготовки фахівців, що збігається з ключовими положеннями технології єдності фізичного і військово-патріотичного виховання – орієнтацією на розвиток прикладних навичок, здатності діяти в умовах невизначеності та стресу, готовності до самозахисту й узаємодії. Концептуально важливою є також позиція колективу авторів на чолі з Л. Козубцовою [8], які доводять ефективність комп'ютерно-ігрових середовищ у підготовці фахівців із безпеки. Їхні підходи можуть бути адаптовані до системи загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти для формування базової військової підготовки й цифрової грамотності здобувачів освіти.

Узагальнюючи зазначене, можна стверджувати, що теоретико-методологічні засади технології єдності фізичного і військово-патріотичного виховання спираються на міждисциплінарні наукові основи, поєднують принципи діяльнісного, аксіологічного й особистісно орієнтованого підходів. Інтеграція гейміфікованих форм навчання дозволяє трансформувати виховний процес у динамічне, мотивувальне й ефективне середовище, яке сприяє формуванню національної самосвідомості, фізичної готовності до захисту Вітчизни та громадянської зрілості здобувачів освіти.

Аналіз сучасних наукових підходів до визначення сутності гейміфікації як інноваційного освітнього інструменту свідчить про її багатовимірну природу, що охоплює психологічні, дидактичні, технологічні й соціокультурні аспекти. Вітчизняні дослідження дозволяють виокремити кілька ключових наукових підходів до трактування феномену гейміфікації в освіті.

1. Психолого-педагогічний підхід акцентує на потенціалі гейміфікації як засобу мотивації до навчання й активізації пізнавальної діяльності. Так, Є. Антонов [1] обґрунтовує, що використання гейміфікованих завдань стимулює інтерес до навчального матеріалу предметів, підвищує самооцінку, розвиває здатність до самоконтролю та створює позитивний емоційний фон. Подібну думку висловлюють також П. Іванюк і А. Бондар [6], підкреслюючи ефективність гейміфікації у сфері фізичної культури й спорту, де вона сприяє розвитку наполегливості, витривалості й командного духу.

2. Технологічний підхід базується на інтеграції цифрових платформ, застосунків і систем управління навчанням. У роботі О. Коваленко і Є. Паламарчука [7] подано типологію моделей гейміфікації, реалізованих через освітні онлайн-платформи, мобільні застосунки, цифрові симулятори та LMS-системи. Л. Козубцова та ін. [8] демонструють успішне застосування елементів комп'ютерної гри у військовій підготовці, що дозволяє моделювати реалістичні ситуації, формуючи навички критичного мислення, прийняття рішень і стресостійкості.

3. Дидактичний підхід фокусується на структурі освітнього процесу, у якому гейміфікація постає як інструмент організації пізнавальної діяльності.

О. Саган [11] розглядає гейміфікацію як сучасний освітній тренд, що дозволяє поєднувати сюжетність, рольові завдання, елементи квесту й досягнень з освітніми цілями. І. Сокол [12] звертає увагу на ефективність використання вебквестів як ігрової стратегії формування творчої особистості. Л. Констанкевич і співавтори [9] підкреслюють, що дидактична ефективність гейміфікації полягає в здатності структурувати матеріал у формі «ігрових рівнів» із чітко визначеними цілями, зворотним зв'язком і системою оцінювання.

4. *Соціокультурний підхід* розглядає гейміфікацію як інструмент соціалізації й культурної адаптації здобувачів освіти. У роботах С. Переяславської та О. Смагіної [10] гейміфікація інтерпретується як засіб інтеграції молоді в сучасний інформаційний простір і формування ціннісних орієнтацій. Нами відзначено (С. Толочко [13]), що гейміфікація може бути чинником підвищення соціальної активності студентів, формування відповідальності, ініціативності й самостійності в умовах студентоцентрованого навчання.

5. *Інтегративний підхід* передбачає поєднання гейміфікації з іншими інноваційними освітніми технологіями – проєктним навчанням, компетентнісним підходом, цифровою педагогікою. У наших попередніх працях (С. Толочко [14, 15, 16]), зокрема у навчальному посібникові та статті про інноваційні технології, простежується ідея, що гейміфікація є не лише додатковим засобом активізації навчання, а повноцінним елементом інноваційного освітнього дизайну, здатним сприяти формуванню ключових компетентностей: інформаційної, комунікативної, соціальної, творчої.

Наукові підходи до трактування гейміфікації як освітнього інструменту утворюють складну систему, де кожен аспект – мотиваційний, дидактичний, технологічний чи культурний – відіграє значну роль. В умовах цифрової трансформації освіти гейміфікація постає не як тимчасова тенденція, а в ролі стратегічного напрямку вдосконалення освітнього процесу, здатного гармонізувати індивідуальні потреби здобувача із цілями освітньої програми й викликами сучасного суспільства.

Гейміфікаційні практики мають значний потенціал у формуванні фізичної підготовленості, патріотичної свідомості й соціально активної позиції здобувачів освіти, оскільки забезпечують емоційно насичене, мотивувальне й залучене освітнє середовище. Упровадження ігрових елементів у фізичну культуру та військово-патріотичне виховання стимулює активну участь молоді в тренувальних процесах, формує витривалість, дисциплінованість, командну взаємодію, а також сприяє закріпленню ціннісних орієнтацій, пов'язаних із громадянським обов'язком, відповідальністю й національною ідентичністю. Гейміфікація, зокрема, посилює мотивацію до занять фізичною культурою [6], підвищує ефективність підготовки фахівців оборонної сфери на основі комп'ютеризованих симуляцій [8]. У результаті гейміфіковане навчання стає інструментом комплексного виховання, що гармонізує фізичну активність, патріотичне мислення й соціальну відповідальність.

Серед ефективних форм, методів і засобів гейміфікації, що сприяють інтеграції фізичного та військово-патріотичного компонентів виховання, варто виокремити рольові ігри, командні змагання, квести, тренінги з елементами симуляцій, а також використання цифрових платформ і мобільних застосунків, адаптованих до освітніх цілей.

Рольові ігри моделюють ситуації бойового злагодження, прийняття рішень у кризових умовах і лідерства, що сприяє формуванню патріотичної самосвідомості та зміцненню фізичних якостей. Командні спортивно-військові квести інтегрують знання з допризовної підготовки й фізичної культури, формуючи навички орієнтування, витривалості, швидкого реагування. Ефективність гейміфікації зростає завдяки впровадженню LMS-систем із вбудованими ігровими механіками (бейджі, рівні, рейтинги), що стимулює змагальність і відповідальність [7]. Інноваційними є також вебквести [12], які розвивають критичне мислення, дослідницькі навички та сприяють засвоєнню патріотичних знань у взаємозв'язку з практичними фізичними діями. Поєднання традиційних і цифрових ігрових форматів створює ефективну модель інтегративного виховання, здатну забезпечити всебічний розвиток молоді.

Розробимо методику використання військових ігор із магазину Google Play у процесі інтеграції фізичного та військово-патріотичного виховання здобувачів освіти. Означена методика орієнтована на поєднання формального й неформального навчання з метою формування навичок командної взаємодії, стратегічного мислення, мотивації до служби у Збройних Силах України, а також підтримання інтересу до фізичної активності.

Характеристика ігор, використовуваних для забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників

У сучасному цифровому просторі ігри військового спрямування, розміщені на платформі Google Play (таблиця 3), займають провідне місце у формуванні в здобувачів освіти ключових навичок командної взаємодії, стресостійкості, швидкої реакції, просторового мислення й елементів стратегічного планування.

Закордонні ігри, такі як «PUBG MOBILE», «Standoff 2», «World of Tanks Blitz™», «Call of Duty: Mobile, World at Arms» та «Arena Breakout», мають високий рівень інтерактивності, графічної реалізації й технологічної складності, що робить їх привабливими для освітнього використання з метою здійснення військово-патріотичного виховання. Однією з ключових особливостей є реалістичне моделювання бойових ситуацій. Так, «PUBG MOBILE» і «Call of Duty: Mobile» пропонують динамічні бої в режимі реального часу із залученням великої кількості гравців, що сприяє розвитку вмінь діяти в команді, приймати рішення в умовах стресу та підвищеного навантаження. Особливої уваги заслуговує й можливість комунікації в режимі реального часу за допомогою голосового й текстового чату, що імітує реальні умови бойового злагодження. «World of Tanks Blitz™» є унікальною грою, що поєднує елементи військової історії із сучасними технічними рішеннями. Вибір

з понад 400 одиниць техніки різних країн дозволяє гравцям ознайомитися з реальними зразками військової техніки та вивчити їхні тактичні переваги. Це сприяє військовому навчанню, розширює кругозір у галузі технічної історії.

Таблиця 3

**Закордонні ігри з фізичного і військово-патріотичного виховання
здобувачів освіти**

<i>Назва гри</i>	<i>Зміст гри</i>	<i>Можливості</i>
PUBG MOBILE https://play.google.com/store/apps/details?id=com.tencent.ig	PUBG MOBILE – перша мобільна гра в жанрі «Королівська битва» і один із найкращих шутерів для мобільних пристроїв. Напружені бої в 10-хвилинних матчах. Дістаньте зброю, стріляйте від душі та прийміть виклик на бій. Безліч ігрових механік і карт, на яких вам доведеться взяти участь у захопливій боротьбі за виживання. Збирайте друзів і досліджуйте нові режими разом із ними! Розважайтеся на повну і стріляйте від душі! Гра, де завгодно і коли завгодно Стрільба і боротьба з насолодою, ні з чим не порівнянним плавним ігровим процесом.	Численні карти і режими. Створено спеціально для мобільних телефонів. До ваших послуг налаштування управління, режим тренування і голосовий чат з друзями. Прямо на своєму телефоні насолоджуйтеся неймовірно плавним ігровим процесом зі зручним керуванням і реалістичною вогнепальною зброєю. Епічні бої на 100 гравців у класичному режимі та режимі Payload, участь у стрімких баталіях 4 на 4 у режимах «Командний бій на смерть» і «Зараження».
Standoff 2 https://play.google.com/store/apps/details?id=com.axlebolt.standoff2	Standoff 2 – безкоштовний екшен шутер від першої особи, який гравці з усього світу встановили понад 300 мільйонів разів. Глобальна подорож ретельно опрацьованими картами – від мальовничих гір Province до пустельних вулиць Sandstone. Кожна локація в Standoff 2 пропонує унікальні умови для захоплених протистоянь. Реалістична битва в онлайн-шутері, стрільба з різноманітної вогнепальної зброї включно зі снайперськими гвинтівками AWM і M40, пістолетами Deagle і USP та культовими AKR і P90. Віддача і розкид гармат унікальні, що робить перестрілки схожими на справжні. Різноманітний арсенал, що складається з більш ніж 25 гармат.	Змагання із супротивниками в матчах, де на кону стоїть ваше звання. Калібрування на початку Сезону і підвищення рейтингу для отримання унікальних нагород. Персоналізація зброї за допомогою великого вибору шкінів, стікерів і брелоків. Сміливий і неповторний дизайн. Регулярні оновлення, шкіни з кейсів і боксів. Різноманітні режими гри для безкінечного екшену: битви 5v5, Союзники: протистояння 2 на 2 або смертельні поєдинки 1 на 1. Проти всіх або Командний бій, Тактичні битви або перестрілки, дуелі або спеціальні тематичні режими.

Продовження таблиці 3

Назва гри	Зміст гри	Можливості
World of Tanks Blitz™ https://play.google.com/store/apps/details?id=net.wargaming.wot.blitz	Багатокористувацька танкова гра з танковими баталіями на власному пристрої. Вибір із-понад 400 видів техніки: від початкового І рівня до серйозних машин Х рівня. Боротьба на експериментальній техніці, створеній на основі креслень відомих інженерів. Використання переваги танків у боях. Кожен танк має унікальний набір характеристик. Різні форми веж і корпусів дозволяють відбити навіть найпотужніші снаряди. Тематичні внутрішньоігрові події, присвячені чудовиськам, динозаврам, мультфільмам, музикантам і навіть іншим ігровим всесвітам. Виконання власних бойових завдань та отримання за них нагороди, прокачування за них своєї техніки.	Вступ у клани та гра із друзями в танковий ММО-екшен. Створення взводу, ведення бою в команді, отримання слави, високого рейтингу. Можливість грати на будь-якій платформі та з різних пристроїв. Водіння історичними машинами – технікою Німеччини, Франції, Японії, Великобританії, Китаю, Радянського Союзу та інших держав, створеною з історичною точністю. Графіка оптимізована для будь-якого пристрою. Танковий PvP-шутер автоматично оптимізується під будь-який пристрій. Реалістичні вибухи і відлітаючі від корпусу вежі ворожих танків. Оптимальний баланс між крутою графікою і високим показником FPS.
War Machines https://play.google.com/store/apps/details?id=com.fungames.battletanksbeta	WAR MACHINES – це нещадні динамічні бої на танках. Гра онлайн у матчах на 8 гравців, участь у щотижневих війнах кланів, підвищення звання. Це стратегічний шутер із динамічними боями, у якому гравці керують танком у серії трихвилинних матчів. Почавши гру рядовим зі старим Chaffee, гравці можуть просуватися у військовій кар’єрі, відкривати Panzer IV, легендарний T90 або навіть надсучасний M1A2 SEP v3, стати бригадним генералом! Щоб домогтися успіху, гравці повинні: - знищувати ворогів; - збирати ресурси; - покращувати танк. Захист братів по зброї. Битва за честь.	Понад 30 реалістичних 3D-танків. Чотири унікальні карти. Три динамічні ігрові режими (для гри поодиночці та в команді). Дерево технологій, на якому можна досліджувати понад 30 різних навичок і змінити свій стиль гри. Понад 40 чудових підсилювачів. Десять видів боєприпасів (бронебійні, підкаліберні, кумулятивні, бронебійно-фугасні тощо) Понад 30 предметів для модифікацій (військові забарвлення і наклейки). Клани на 50 осіб. Події наживо: чемпіонати та війни кланів.

Продовження таблиці 3

Назва гри	Зміст гри	Можливості
Call of Duty: Mobile. Сезон 4 https://play.google.com/store/apps/details?id=com.activision.callofduty.shooter	Напружена мережева гра в класичних режимах «Командний бій», «Перевага» і «Вбивство підтверджено» на легендарних картах Shipment, Raid і Standoff. Віддаєте перевагу королівській битві? Збирайте загін і перемагайте в динамічних режимах «Танкова битва» або «Тренувальний комплекс». Досліджуйте всі 5 ключових точок, боріться, щоб вижити, і здобудьте перемогу. Або зберіть друзів і бийтеся на популярних картах мережевої гри, таких як Nuketown. Приєднуйтеся до мільйонів гравців і володарюйте на полі бою в CALL OF DUTY®: MOBILE: захоплюючому безкоштовному шутері. Стрімкі бої 5x5, епічний режим «Зомбі» або безкомпромісна королівська битва.	CALL OF DUTY®: MOBILE переносить ігровий процес консольного рівня на мобільний пристрій. Інтуїтивно зрозуміле управління, голосовий і текстовий чат, приголомшливі 3D-графіка і звук. Безліч ігрових режимів, карт, тематичних подій і нагород. Кожен сезон продовжує розвивати історію всесвіту CALL OF DUTY® і додає в гру унікальні матеріали. Отримання нагород десятків легендарних виконавців, видів зброї, уніформ, серій очок і предметів спорядження. Грайте в CALL OF DUTY®: MOBILE по-своєму.
World at Arms https://mkt-web.gameloft.com/pl/game/world-at-arms/	Жанр цієї гри – стратегія в поєднанні з моделювання, яких для операційної системи Google не так багато. Гра складається з частини, у якій керують ресурсами, створеними на вашій базі, і, керуючи ними, можна створити найкращу армію (з найкращими одиницями), щоб контролювати світ. Беріть участь у захоплюючих битвах по всьому світу і використовуйте смертоносні бонуси, щоб знищити ворога. Пориньте у довгу, насичену та динамічну кампанію з більш ніж 75 місіями. Нападайте на будь-якого гравця у світі, піднімайтеся вгору по таблицях лідерів. Зв'яжіться з друзями і позичайте їх юнітів під час бою, щоб перемогти найсильніших ворогів. Керуйте великою економікою.	World at Arms поєднує стратегію та симуляцію, що є рідкістю для Android. Гра дозволяє спілкуватися через Facebook і Gameloft LIVE! Він включає 75 місій і вимагає Android 2.3 або новішої версії. Прийнятна графіка та цікаві візуальні ефекти під час досягнень.

Назва гри	Зміст гри	Можливості
Arena Breakout https://play.google.com/store/apps/details?id=com.proximabeta.mf.uamo	Arena Breakout – це тактичний шутер нового покоління для мобільних пристроїв з унікальною механікою евакуації здобичі, що розсуває межі мобільних військових симуляторів. Виберіть сторону і приєднуйтесь до протистояння угруповань, перемагайте нових босів і беріть участь у напружених перестрілках у класичних режимах на знайомих картах. Засніжене поле бою. Пересуваючись по снігу, залишатимете сліди – використовуйте їх, щоб вистежити або заплутати ворогів. Але будьте обережні: заметіль погіршує видимість і чутність. Адаптуйтеся, виживайте та домінують. Не пропустіть унікальну можливість стати воєнначальником. Виберіть роль, керуйте солдатами і приведіть команду до перемоги.	Arena Breakout доступна по всьому світу і нещодавно в грі стартував новий 8-й сезон «КРОВ І ЛІД». Завантажте новий шутер і грайте з десятками мільйонів гравців з усього світу! Знищуйте ворогів у лобову або з тіні, а то й зовсім уникайте зіткнень. Боріться так, як вам хочеться! Робіть все можливе для виживання і покиньте поле бою, щоб вижити й підготуватися до нового переможного бою.

Гра «World at Arms» вирізняється тим, що поєднує жанри стратегії та симуляції, чим дозволяє розвивати аналітичне мислення, планування та управлінські навички. Кампанія, яка складається з понад 75 місій, надає змогу поступово занурюватися в складну систему ухвалення рішень, розбудови армії, керування ресурсами, що може бути ефективно інтегровано у курси з основ національної безпеки, геополітики чи громадянської освіти. «Standoff 2» і «Arena Breakout» демонструють інший формат військової гри – із сильним фокусом на тактичну мобільність, швидку реакцію й навички індивідуального бою. Вони навчають здобувачів освіти адаптуватися до змінних умов, використовувати різні локації та сценарії, що підвищує ситуаційну обізнаність і готовність діяти в умовах невизначеності.

Також важливо зазначити, що більшість із цих ігор має мультимодальні режими, що дозволяє модифікувати заняття в освітньому контексті – від індивідуальної підготовки до командних змагань. Крім того, персоналізація (налаштування зброї, одягу, екіпірування) дає змогу реалізувати креативність і самовираження здобувачів освіти, що позитивно впливає на мотиваційний компонент освітнього процесу. Підсумовуючи, варто зауважити, що закордонні військово-спортивні ігри на мобільних пристроях мають значний потенціал для

освітнього застосування. Вони забезпечують інтерактивне навчання, слугують потужним інструментом соціалізації, формування громадянської позиції, військово-патріотичних цінностей і м'яких навичок, які є важливими для всебічного розвитку сучасного молодого громадянина.

Українські ігри з фізичного та військово-патріотичного виховання здобувачів освіти (таблиця 4) демонструють стрімкий розвиток як технологічного, так і змістового компонентів, відображаючи сучасні воєнні виклики й національні потреби. Вони поєднують елементи навчання, патріотизму й активного дозвілля, забезпечуючи багатовимірний вплив на особистість гравця. Ці ігри активно формують такі якості, як стратегічне мислення, відповідальність, витривалість, а також сприяють підвищенню військової грамотності й розуміння реалій української боротьби за незалежність. Однією з ключових рис є високий рівень патріотичного змісту. Наприклад, у грі «Битва за Україну» гравець має змогу відчути себе в ролі головнокомандувача, що загострює інтерес до сучасної історії, формує емоційно-ціннісне ставлення до подій війни. Подібні ігри – не лише про стрільбу й перемоги, вони стимулюють аналітичне мислення, планування дій, командну роботу, що важливо як у військовому, так і в цивільному житті.

Ігри-екшени, як-от «*Tactical OPS*», «*Battle Prime*», «*Tank Force*», «*MaskGun*» і «*Sky Warriors*» – забезпечують інтенсивну динаміку, багатокористувацьку взаємодію й відчуття занурення у воєнні дії завдяки високоякісній графіці й реалістичному звуковому супроводу.

Презентовані моделюють сучасні бойові умови, часто використовуючи озброєння, локації й техніку, характерні для українських воєнних реалій.

Таблиця 4

**Українські ігри з фізичного і військово-патріотичного виховання
здобувачів освіти**

<i>Назва гри</i>	<i>Зміст гри</i>	<i>Можливості</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Битва за Україну. https://demo.devs.mx/ukraine/ -	Головна особливість гри «Битва за Україну» у тому, що вона починається з поточної дати та приблизного розташування сил ЗСУ. Гравець може спробувати себе в ролі головнокомандувача Валерія Залужного, адже повинен атакувати противника, переміщуючи українські війська по території держави, щоб окупанти якнайшвидше відступили за наші кордони. Гра онлайн, тобто її можна грати в браузері. А ще тут можна дивитися навчальні	ЗСУ та орки ходять по черзі; за хід можна перемістити війська або атакувати; при переміщенні половина військ з однієї області переходить в іншу; при атаці втрати сторін залежать від співвідношення сил; утрати при атаці більші, ніж при захисті

1	2	3
	відео з військової справи та донатити на ЗСУ.	
THREEDAYS https://store.steampowered.com/app/2372340/THREEDAYS/?l=ukrainian	Військовий тактичний шутер, який розкриває реальність сучасної війни через історії мужності, самопожертви та сили українських воїнів. Гра поєднує інтенсивний геймплей із глибоким емоційним зануренням, даючи змогу пережити найважливіші моменти повномасштабної війни в Україні. У центрі сюжету – реальні герої, відважні захисники України. Завдяки технології фотограметрії достовірно відтворено зовнішність справжніх військових та ветеранів. Ви дізнаєтеся, як непрості рішення та безмежна сміливість простих солдатів змінюють хід війни.	Автентичні локації. Інтенсивний тактичний геймплей. Емоційний сюжет. Кооперативний режим. Унікальні персонажі. Створено для гравців, які цінують тактичні шутери з акцентом на реалістичність та історичну достовірність. Для тих, хто шукає сильний емоційний досвід, заснований на реальних подіях і людських історіях. Для всіх, хто хоче побачити сучасну війну очима її героїв і зрозуміти справжню ціну свободи.
Tactical OPS : Екшн та Стрілялки https://play.google.com/store/apps/details?id=com.edkongames.tops&hl=uk	Tactical OPS: Екшн та стрілялки – сучасний мобільний шутер для тих хто любить бойові дії. Tactical OPS – це ідеальна гра для любителів FPS та бойових дій. Тут вас чекає захоплюючий екшн, сучасна графіка, реалістична атмосфера війни та	Реалістичні карти для шутерів Справжня війна на різних аренах: занедбані фабрики для стрілялок у стилі страйк; міські локації, де важливі швидкість і точність; лісові
Tactical OPS : Екшн та Стрілялки https://play.google.com/store/apps/details?id=com.edkongames.tops&hl=uk	безліч режимів гри. Режими гри для кожного гравця. Ця гра пропонує різноманіття режимів. Класичні стрілялки для фанатів шутерів та стрільбища. Ігри, де можна відчувати та прожити атмосферу війни в Україні. Змагайтеся з друзями або самостійно вивчайте карти, створені для динамічних бойових дій. Це справжній вибух адреналіну для всіх фанатів жанру бойовики та екшн стрілялки.	масиви де можна влаштувати снайперські ігри. Кожна локація створена з урахуванням інтенсивних перестрілок і стратегічних боїв. Атмосфера справжньої війни. Це не просто гра – це занурення у військові дії. Tactical OPS дозволяє гравцям відчувати себе солдатами в битвах, що нагадують реальну війну. Це ідеальний шутер для тих, хто любить такі ігри як:

1	2	3
	Величезний вибір зброї. У Tactical OPS знайдете все: класичні пістолети, снайперські гвинтівки задля точних ударів, штурмові гвинтівки що імітують бої в стилі контр страйк, унікальна кастомна зброя	стандoff, пабг (pubg), кс го, контр страйк, call of duty та ін. Шутери онлайн з друзями Об'єднуйтеся у шутерах онлайн. Беріть участь у боях в режимі мультиплеєра, або організовуйте командні тактичні операції.
Battle Prime: Стрілялки та ПВП https://play.google.com/store/apps/details?id=com.blitzteam.battleprime&hl=uk	Battle Prime стрілялка – захопливий тактичний екшен шутер. Унікальна і крута стрілялка онлайн з видом від третьої особи. Приєднуйся до захопливих багатокористувацьких PvP-перестрілок. Стрілай у супротивників і ретельно обмірковуй кожну свою дію, щоб максимально ефективно використовувати свої навички та стратегію. Кожен із героїв володіє унікальними здібностями і значним арсеналом FPS бойовика. Заряджай свою улюблену зброю і руйнуй все на своєму шляху. Змінюй тактику і здобувай перемогу в напружених боях гри стрілялки онлайн.	З графікою консольного рівня і захопливими сучасними баталіями шутера, гра приносить захопливі битви просто до тебе в телефон. Інтерактивні елементи. Взаємодія користувачів. Покупки в грі. Можливий зв'язок з іншими гравцями через мережу в соціальних мережах, щоб бути в курсі останніх подій і брати участь у захопливих PVP битвах:
Військові ігри про Україну https://play.google.com/store/apps/details?id=com.mm.fps.shooting.fps.shooter.gun.strike.gun.games.critical.gun.shooting&hl=uk	Військові ігри про Україну відображають як реальні історичні події (Друга світова війна, російсько-українська війна), гіпотетичні сценарії оборони, визволення чи розбудови держави в кризових умовах. Реальні події – від боїв на Донбасі до операцій ЗСУ у 2022–2024 роках. Моделювання альтернативних сценаріїв війни, де гравець повинен ухвалювати складні рішення в умовах обмежених ресурсів і моральних дилем.	Безкоштовність, наявність офлайн-режиму, що дозволяє грати без підключення до інтернету. Це робить їх особливо привабливими для широкої аудиторії, зокрема дітей, підлітків і жителів сільської місцевості або зон з обмеженим доступом до мережі. Використання 3D-графіки, реалістичних звуків стрілянини, ефектів вибухів, анімації української військової

1	2	3
	Представлені в жанрах: стратегії (управління військовими базами, розвиток логістики, оборонні кампанії); шутери (від першої чи третьої особи, з елементами реального озброєння ЗСУ); симулятори бойових машин (танки, безпілотники, бронетехніка); екшен-ігри з відкритим світом і сюжетними місіями.	форми, техніки й пейзажів. Це забезпечує імерсивний досвід, коли гравець повністю занурюється в атмосферу військових подій.
MaskGun: FPS Зйомка Gun https://play.google.com/store/apps/details?id=com.junesoftware.maskgun&hl=uk	MaskGun – це 3D шутер від першої особи (FPS) в режимі реального часу для кількох користувачів, створений для мобільних пристроїв. Прості та зрозумілі елементи управління. Вчіться швидко із самого початку, розвивайтеся й домінуйте в рейтингах лідерів. Битви «один проти одного», засновані на майстерності гравців: 3 режими гри: DeathMatch, Team DeathMatch і режим знешкодження бомб. П'ять нових карт: Дівалі-Ярд, Рекан, GhostTown і LightHouse. Гра в реальному часі. Виконання місій і досягнень для підвищення вашого рівня й розблокування контенту. Отримання статусу VIP для збільшення кількості нагород і прискорення розвитку.	Чудова графіка й підтримка всіх старих пристроїв. Займає мало місця при завантаженні. Свобода у грі: немає енергетичної системи. Регулярне оновлення: новий контент і режими; карти додаються кожного місяця. Всесвітні змагання кланів: участь у турнірах кланів з гравцями по всьому світу. Гра добре відтворюється на будь-яких пристроях включно з пристроями з невеликим розміром додатку та об'ємом пам'яті. Низька витрата акумулятора. Справжній геймплей «5 на 5» у боях кількох користувачів.
Sky Warriors https://play.google.com/store/apps/details?id=com.wildlifestudios.jet.airplane.games.sky.warriors&hl=uk	Sky Warriors – тривимірні реалістичні повітряні бої винищувачів із серйозними противниками. Справжні багатокористувацькі битви проти інших гравців! Вступіть в ескадрилью та бийтеся пліч-о-пліч із друзями з усього світу.	Використання сучасних реалістичних винищувачів. Пілотування найкращими та найтехнологічнішими бойовими машинами кількох країн світу. Безкоштовність. Потрібна ОС Android 7.0 і новіших версій. Інтерактивні елементи. Взаємодія користувачів, Покупки в грі

1	2	3
Tank Force https://play.google.com/store/apps/details?id=com.extremedevelopers.tankforce&hl=uk	Tank Force – це війна танків, і як найкращі стрілялки онлайн, поєднує в собі не тільки танчики і гармати, а й дикий екшн і динаміку війни. Це повномасштабна битва машин, у якій мільйони гравців з усього світу б'ються на найкращих представниках сучасної танкової техніки. Танкова битва, війна, екшен у вашому мобільному пристрої - все що потрібно для справжньої стрілялки. Гра містить у собі дві найкращі сторони геймплею: частину від серйозного танкового симулятора і частину від захопливих і швидких аркадних боїв. Широкий вибір ігрових карт від Смертельних Боліт до боїв у Центрі Лондона.	Кросплатформенні PVP битви 7x7. Різноманітні бойові режими і танкісти, які готові грати онлайн з вами. 42 види опрацьованих танків на гусеничному та колісному ході. Реалістичні бойові арени, що представляють різні географічні зони. Можливість взяти в бій до 10 танків. Можливість грати як з просунутим ШІ так і з реальними гравцями. Різні битви, бронювання техніки. Реалістичний екшен битви в танковий бій. Регулярні внутрішньоігрові події. Дерево розвитку техніки tanki online.

Це заохочує до дослідження військової тематики, формує базові навички командної взаємодії, критичного мислення та швидкого ухвалення рішень.

Іншою особливістю є інклюзивність і доступність. Багато ігор мають безкоштовний або офлайн-режим («Військові ігри про Україну», «Tank Force»), що дозволяє залучати широке коло користувачів включно зі здобувачами освіти із сільської місцевості. Водночас реалізуються елементи гейміфікації, як-от: досягнення, кастомізація персонажів, багаторівневе проходження, які підвищують мотивацію й інтерес до освітнього процесу навіть у позаурочний час. Таким чином, українські ігри у сфері фізичного й військово-патріотичного виховання мають значний потенціал для формування стійких моральних, психологічних і когнітивних якостей молоді. Вони ефективно поєднують освітню й розважальну функції, роблячи патріотичне виховання інтерактивним, актуальним та емоційно насиченим процесом.

Порівняльний аналіз українських і закордонних ігор з фізичного та військово-патріотичного виховання здобувачів освіти виявляє як спільні риси, так і суттєві відмінності в змістових, технологічних і культурно-ціннісних аспектах. Цей аналіз дозволяє глибше зрозуміти потенціал ігрових технологій у формуванні особистості молоді, її громадянської свідомості, фізичної підготовленості та здатності до дій у кризових ситуаціях.

1. *Ціннісно-світоглядний зміст.* Українські ігри (наприклад, «Битва за Україну», «Military Game UA», «Танковий бій за Київ») мають чітко виражений

патріотичний і національно-виховний компонент. Вони орієнтовані на осмислення подій сучасної війни, героїки ЗСУ, цивільного спротиву, волонтерського руху. Через ігрові сценарії формуються такі якості, як любов до Батьківщини, готовність до самопожертви, відповідальність. Закордонні ігри («Call of Duty», «America's Army», «Arma 3», «Squad») часто мають нейтральні або глобалістські ідеї, де увага зосереджена на тактичній майстерності, симуляції бойових дій, розвиткові рефлексів. Патріотична складова менш виражена або носить націоналістичне забарвлення (наприклад, у грі «America's Army» – офіційній розробці Пентагону – відкрито прославляється служба в армії США).

2. *Навчально-методичне навантаження.* Українські ігри все частіше розробляються з урахуванням освітнього потенціалу – вони спрямовані не лише на розвагу, а й на засвоєння знань (з історії, топографії, тактики), розвиток логіки, пам'яті, вольових якостей. Наприклад, у грі «На захист України» поєднуються елементи вікторини, стратегії та тренажера з надання домедичної допомоги. Закордонні ігри мають більш розвинену систему симуляції, що дозволяє відтворювати бойові сценарії з високою точністю. Вони часто використовуються у військових закладах освіти (наприклад, «Virtual Battle Space» в арміях НАТО). Проте освітня складова в більшості комерційних продуктів виражена слабо або є другорядною.

3. *Технічна реалізація та доступність.* Закордонні ігри зазвичай переважають за якістю графіки, анімації, мережевого коду, підтримки VR/AR-технологій. Вони створюються великими студіями з багатомільйонними бюджетами. У них детально пророблені фізика, озброєння, картографія, а модулі штучного інтелекту наближені до бойових умов. Українські ігри, хоча часто поступаються технічно (через обмежене фінансування й ресурси), демонструють динаміку розвитку. Вони активно інтегруються в освітній процес (наприклад, через інструктивно-методичні платформи або мобільні застосунки), мають українськомовний інтерфейс, адаптовані до вітчизняного менталітету й воєнних реалій.

4. *Ігрова механіка й соціальна взаємодія.* Українські ігри тяжіють до сюжетно-рольових і симуляційно-освітніх форм. У них важлива не лише перемога, а й співпраця, розвиток моральної відповідальності, аналіз складних ситуацій (зокрема – на полі бою, під час евакуації поранених, у процесі інженерного мінування). Закордонні ігри часто зосереджені на змагальному аспекті, індивідуальному скілі й онлайн-баталіях. Механіка може включати PvP, PvE, кооперації, відкриті карти. Соціальна взаємодія більш розвинута в плані геймерських спільнот, але менш прив'язана до реального громадянського виховання.

5. *Фізичне виховання як складник.* В українському контексті фізичне виховання через ігри часто реалізується в офлайн-форматах – це військово-спортивні квести, лазертаги, «Джура», «Пласт», ігри з елементами теренових змагань. Вони поєднують рухову активність з національною символікою, піснею, формою, ритуалом. Закордонні ігри в цифровому форматі частіше спрямовані на моторну координацію віртуального простору, а не реальну

фізичну активність. Водночас у США, Канаді, Ізраїлі активно розвиваються AR-ігри з військовими квестами в парках і містах, які стимулюють рухову активність та взаємодію.

Тож українські ігри з фізичного та військово-патріотичного виховання поступово переходять від етапу інтуїтивного ентузіазму до цілеспрямованої педагогічної системи. Вони більш акцентовані на національну ідентичність, громадянську зрілість та адаптовані до вітчизняної освітньої практики. Закордонні ж ігри мають перевагу в технічній реалізації, мультиплеєрній гнучкості й симуляційній складності, проте менш придатні для цільового патріотичного виховання в українському контексті без додаткової локалізації.

Методика проведення навчальної імітаційної гри в реалізації технології єдності фізичного і військово-патріотичного виховання здобувачів освіти

1. Загальні положення

Імітаційна навчальна гра є ефективною формою активного навчання, яка дозволяє змодельовати реальні або умовно-реальні ситуації бойової, тактичної, рятувальної, оборонної чи фізично-психологічної підготовки. У межах технології єдності фізичного і військово-патріотичного виховання гра виступає засобом комплексного формування як фізичних якостей (витривалість, спритність, сила), так і ціннісних орієнтацій (готовність до захисту Батьківщини, командна солідарність, дисципліна).

2. Мета гри

1. Формування цілісного патріотичного світогляду.
2. Розвиток фізичної витривалості, сили, координації, швидкості.
3. Тренування навичок командної взаємодії в екстремальних умовах.
4. Засвоєння основ тактичної поведінки, самозахисту, цивільного захисту.
5. Формування відповідальності, рішучості, дисциплінованості.

3. Завдання гри

1. Змодельовати ситуацію умовного бойового завдання або рятувальної операції.
2. Навчити діяти за інструкціями в умовах ризику.
3. Розвинути швидкість прийняття рішень, комунікативні й організаційні вміння.
4. Сприяти інтеграції знань з дисциплін: «Захист України», «Фізична культура», «Безпека життєдіяльності».

4. Учасники гри

Здобувачі освіти (групи 10–20 осіб, об'єднані в команди по 5–7 учасників).

Керівник гри (викладач, тренер, офіцер запасу).

Запрошені експерти: представники ЗСУ, рятувальники ДСНС, ветерани АТО/ООС.

5. Матеріально-технічне забезпечення

Майданчик (спортивний зал, полігон, стадіон).

Макети зброї (для тренувальних завдань).

Екіпірування: бронезилети, каски, аптечки.

Смуги перешкод, спортивний інвентар (мотузки, бар'єри, мішки).

Таймер, фішки, картки із завданнями.

6. Форма гри та тривалість

Імітаційно-рольова командна гра.

Тривалість: 60–90 хвилин.

Гра поділяється на три етапи: вступ, основна частина, підбиття підсумків.

7. Структура гри

Етап 1. Підготовчий (10–15 хв)

Вступне слово керівника: мета, завдання гри, мотиваційна промова (наприклад, із цитатами військових).

Ознайомлення з правилами гри та умовами безпеки.

Формування команд, призначення командирів.

Видача інструкцій, карток із завданнями, умовна карта місцевості.

Етап 2. Основний (45–60 хв)

Моделювання ситуацій

1. **«Тактична евакуація пораненого»** – учасники повинні винести умовного «пораненого» через смугу перешкод.

2. **«Розмінування»** – на час знайти і знешкодити умовні «міни» (завдання на увагу і координату).

3. **«Оборона об'єкта»** – оборона визначеної зони шляхом стратегічного розміщення та дій (рольова симуляція).

4. **«Фізична смуга виживання»** – серія завдань на витривалість (біг, стрибки, перешкоди).

5. **«Карта-порятунок»** – орієнтування за умовною картою та виконання рятувальної місії.

Кожна команда проходить по черзі або паралельно.

Етап 3. Підбиття підсумків (15 хв)

Рефлексія: «Що відчували під час гри?», «Яку роль виконували?», «Що вдалося найкраще?»

Обговорення тактичних рішень.

Виступ експерта (військовослужбовця або викладача), акцент на військово-патріотичних цінностях.

Визначення кращої команди за результатами.

8. Критерії оцінювання результатів гри

<i>Критерій</i>	<i>Максимальний бал</i>
Фізична підготовка	10 балів
Командна взаємодія	10 балів
Виконання тактичного завдання	10 балів
Лідерство/ініціативність	5 балів
Дотримання інструкцій та безпеки	5 балів
Загалом	40 балів

9. Роль викладача/тренера

Бути фасилітатором і координатором гри.

Забезпечити дотримання техніки безпеки.

Проводити рефлексію й оцінювання.

Моделювати ситуації відповідно до цілей національно-патріотичного виховання.

10. Очікувані результати

1. Здобувачі освіти матимуть практичний досвід злагодженої роботи в стресових умовах.

2. Посилиться ідентифікація себе з оборонцем Батьківщини.

3. Відбудеться інтеграція фізичного розвитку з морально-етичними якостями (гідність, честь, готовність до служіння).

Методика інтеграції закордонної гри World of Tanks Blitz™ у навчальний модуль із фізичного та військово-патріотичного виховання здобувачів освіти

Назва заняття «Тактичне планування та історичне моделювання в умовах віртуального бою».

Мета заняття – формування в здобувачів освіти стратегічного мислення, командної взаємодії, ознайомлення з історією військової техніки XX століття, розвиток патріотичної свідомості й емоційної стійкості під час командного суперництва.

Обладнання

Мобільні пристрої з встановленою грою **World of Tanks Blitz™**.

Доступ до мережі «Інтернет».

Презентаційне обладнання.

Історичні довідки про танкові війська України та союзних держав.

Хід заняття:

1. Мотиваційний етап (10 хв)

1.1. Обговорення значення танкових військ в історії України.

1.2. Демонстрація короткого відео про героїчні подвиги українських танкістів у Другій світовій війні та сучасних ЗСУ.

1. Інструктаж (10 хв)

2.1. Вступ до гри World of Tanks Blitz™.

2.2. Ознайомлення з типами техніки, принципами командної гри, розподілу ролей та завдань у взводі.

2.3. Пояснення правил безпечного використання мобільних додатків в освітньому середовищі.

1. Основна частина (30 хв)

3.1. Учні об'єднуються в екіпажі по 3–4 гравці.

3.2. Виконання бойових завдань на обраній історичній техніці (наприклад, радянські Т-34, український Оплот).

3.3. Ведення командного бою з тактичним плануванням: один учень виконує роль командира, інші – стрільця, механіка та розвідника.

3.4. Аналіз бойових дій у режимі реального часу.

1. Аналіз і рефлексія (20 хв)

4.1. Обговорення результатів: які стратегії були ефективними, як діяла команда, що вдалося, а що ні.

4.2. Рефлексія: як ці навички можуть бути корисними у реальному житті, службі в ЗСУ, громадянському житті.

1. **Заключна частина (5 хв)**

5.1. Підсумки заняття.

5.2. Оцінювання активності, командної взаємодії, вміння приймати рішення в стресових ситуаціях.

Освітній потенціал гри

- формування навичок тактичного планування;
- розвиток стратегічного мислення, відповідальності за колектив;
- інтерес до історії оборони України;
- мотивація до подальшого вивчення військової справи, техніки, інженерії;
- зміцнення почуття патріотизму, взаємопідтримки та національної ідентичності.

Методика використання гри «Український Шутер: Захист Батьківщини» у фізичному та військово-патріотичному вихованні здобувачів освіти

1. Цільова аудиторія. Здобувачі освіти закладів середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти (14–21 рік).

2. Мета методики. Сприяти формуванню фізичної витривалості й швидкості реакції, навичок командної взаємодії та прийняття рішень в умовах загрози, патріотичної свідомості й відповідальності за оборону своєї країни.

3. Теоретичне обґрунтування. Гейміфікація у фізичному та військово-патріотичному вихованні підвищує рівень мотивації, когнітивної залученості та внутрішньої дисципліни здобувачів освіти. Аналіз джерел засвідчує ефективність цифрових ігор як платформи для імітаційного навчання й формування моделей поведінки в складних умовах.

4. Зміст та структура використання гри в освітньому процесі.

4.1. Передумови. Вивчення тем «Цивільна оборона», «Тактика оборони», «Територіальна оборона України». Ознайомлення з поняттями: стратегія, оборона міста, евакуація, волонтерство.

4.2. Вибір гри. Педагог відбирає з Google Play військово-патріотичні або тактичні ігри, які мають освітній, стратегічний або симуляційний зміст. До прикладу:

- *THREEDAYS* (тактичний шутер, натхненний реальними подіями війни в Україні, <https://store.steampowered.com/app/2372340/THREEDAYS/?l=ukrainian>),
- *World at Arms* (стратегія з елементами оборони держави, <https://mkt-web.gameloft.com/pl/game/world-at-arms/>),
- *Special Forces Group 2* (командна FPS-гра, <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.ForgeGames.SpecialForcesGroup2&hl=uk>),
- *War Commander: Rogue Assault* (тактика і логістика у військових умовах, <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.kixeye.wcm>),

- *March of Empires* (глобальна стратегія з мілітарною складовою, <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.gameloft.android.ANMP.GloftGHNM>)

Визначається мета гри в контексті освітньої задачі (наприклад, формування лідерських якостей, прийняття рішень під тиском, логістика бойових дій). Складається чек-лист із критеріїв оцінювання (тактика, командність, швидкість реакції, досягнення цілей).

4.3. Вибір сценарію в грі.

Місія «Захист Києва» – відбити атаку без втрат цивільного населення.

Місія «Логістика в Херсоні» – доставити гуманітарний вантаж.

Місія «Звільнення Чернігівщини» – вести бої в лісі, організовувати засідки.

5. Педагогічний сценарій заняття.

Тема. Стратегія оборони в умовах урбанізованої місцевості.

Ціль. Розвинути тактичне мислення й командну взаємодію.

Хід заняття

1. Вступ (10 хв): пояснення ключових понять (урбан-бій, тил, фланг, «червона зона»).

2. Основна частина (20–30 хв): здобувачі освіти в командах проходять місію гри з поділом ролей: командир оборони, медик, сапер, зв'язківець.

3. Заклучна частина (15 хв). Аналіз дій кожної команди. Рефлексія «Що було найскладніше?», «Що ви б зробили інакше в реальному житті?».

6. Форми й методи реалізації (таблиця 1).

Таблиця 1

Форми й методи реалізації гри в освітньому процесі

Форма	Метод	Засіб
Групове заняття	Рольова командна гра	Гра «Український шутер»
Тренінг	SWOT-аналіз дій команди	Google Form (рефлексія)
Кейс-метод	Ситуаційна задача на «мінування школи»	Плакат або Jamboard

7. Оцінювання результатів гри в освітньому процесі (таблиця 2)

Таблиця 2

Оцінювання результатів гри в освітньому процесі

Критерій	Максимум	Опис
Успішність місії	5	Збереження цивільних, контроль зони
Командна взаємодія	5	Поділ ролей, злагодженість дій
Патріотична позиція	5	Аргументи у післяігровій дискусії
Самооцінка дій	5	Грамотна рефлексія

Загальний максимум: 20 балів.

Перспективи використання гри

1. Розроблення гейміфікованого квесту «Моя громада під час надзвичайних ситуацій» на основі гри.

2. Інтеграція в модулі «Захист України», «Громадянська освіта», «Фізична культура».

3. Створення локальної ліги з патріотичних симуляцій серед здобувачів освіти.

Упровадження гейміфікації в реалізацію технології єдності фізичного і військово-патріотичного виховання здобувачів освіти сприяє підвищенню мотивації, активізації освітньо-виховного процесу та формуванню стійких ціннісних орієнтацій молоді. Ігрові методи, інтегровані у фізичну і патріотичну підготовку, забезпечують комплексний розвиток особистості, сприяють формуванню фізичної витривалості, дисциплінованості, відповідальності та готовності до захисту Батьківщини.

Отже, гейміфікація як педагогічна технологія виявляється ефективним інструментом для інтеграції фізичного і військово-патріотичного виховання здобувачів освіти, оскільки дозволяє створити мотиваційно насичене, динамічне й емоційно залучене освітнє середовище, що одночасно формує рухову активність, національну свідомість, готовність до захисту Вітчизни й соціально значущі компетентності через ігрову взаємодію, моделювання реальних ситуацій і командну співпрацю.

Список використаних джерел

1. Антонов Є. В. Гейміфікація як засіб мотивації освітнього процесу. *Діяльнісні засади підготовки майбутніх компетентних фахівців в умовах сучасних викликів*: монографія / за ред. О.А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2024. 366 с. С. 229–258.
2. Бородай Е. Класифікація методів військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі допризовної підготовки. *Витоки педагогічної майстерності*. 2020. Вип. 26. С. 25–28.
3. Букет Є. Вплинути на мотивацію: в Україні запрацює комплексна система військово-патріотичного виховання <https://armyinform.com.ua/2024/09/04/vplynuty-na-motyvacziyu-v-ukrayini-zapraczyuye-kompleksna-systema-vijskovo-patriotychno-go-vyhovannya/>
4. Дічев К., Дічева Д. Гейміфікована освіта: що відомо, у що вірять і що залишається невизначеним: критичний огляд. *Міжнародний журнал освітніх технологій у вищій освіті*. 2017. № 14 (1).9. URL: [10.1186/s41239-017-0042-5](https://doi.org/10.1186/s41239-017-0042-5)
5. Жиздюк Г.А. Гейміфікація у військовій освіті як інструмент розвитку іншомовної комунікативної компетентності. *Педагогічна академія*. 2025. DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.14998781>
6. Іванюк П.О., Бондар А.С. Гейміфікація, як ефективний інструмент мотивації у сфері фізичної культури та спорту. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. 2024. Вип.7(180). С. 59–64. DOI: [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.7\(180\).12](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.7(180).12)
7. Коваленко О. О., Паламарчук Є. А. Моделі гейміфікації в системах управління навчанням : монографія. Вінниця : ВНТУ, 2023. 85 с.
8. Козубцова Л. М., Козубцов І. М., Ліщина В. О., Штаненко С. С. Концепція навчально-тренувального комплексу підготовки військових спеціалістів інформаційної та кібербезпеки на засадах комп'ютерної гри (гейміфікації). *Кібербезпека: освіта, наука, техніка*. 2022. № 2(18). С. 49–60.
9. Констанкевич Л., Радкевич М., Лехіцький Т. Гейміфікація як інноваційний підхід в освітньому процесі. *Нова педагогічна думка*. 2022. № 3(111). С. 47–51. DOI: [10.37026/2520-6427-2022-111-3-47-51](https://doi.org/10.37026/2520-6427-2022-111-3-47-51)

10. Переяславська С., Смагіна О. Гейміфікація як сучасний напрям вітчизняної освіти. *Відкрите освітнє Е-середовище сучасного університету*. 2019. Вип. спецвип. С. 250–260.
11. Саган О. В. Гейміфікація як сучасний освітній тренд. *Педагогічні науки*. 2022. № 100. С. 12–18. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2022-100-2>
12. Сокол І. М. Веб-квест як інноваційний метод формування творчої особистості. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2013. № 2(9). С. 28–31.
13. Толочко С. В. Викладач-інноватор як організатор учіннєвої діяльності в умовах студентоцентрованого навчання. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2020. № 189. С. 79–84. DOI: [10.36550/2415-7988-2020-1-189-79-84](https://doi.org/10.36550/2415-7988-2020-1-189-79-84)
14. Толочко С. В. Інноваційні технології навчання : навч. посіб. Київ: НАУ, 2021. 140 с.
15. Толочко С. В. Теоретико-методологічний аналіз гейміфікації як сучасного освітнього феномена. *Перспективи та інновації науки (Серія «Психологія», Серія «Педагогіка», Серія «Медицина»)*. 2023. № 1(19). С. 369–383. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-1\(19\)-369-383](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-1(19)-369-383)
16. Толочко С. В. Інноваційні технології формування компетентності здобувачів освіти: від гейміфікації до проєктної діяльності. *Вісник освіти та науки*. 2023. № 4 (10). С. 710–725. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-4\(10\)-710-725](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-4(10)-710-725)

2.3. Форми і методи військово-патріотичного виховання учнів засобами мистецтва

Висвітливо форми військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти засобами мистецтва за **алгоритмом**, що дозволить педагогам ознайомитися із формами роботи з учнями, з'ясувати їх педагогічний потенціал у вирішенні завдань військово-патріотичного виховання учнів, а також особливості реалізації на практиці. Алгоритм передбачає:

- 1) Форми роботи і її переваги як виховного інструментарію.
- 2) Змісту роботи вчителя і учнів у процесі реалізації цієї форми.
- 3) Досвіду реалізації форми роботи у середовищі закладу освіти.
- 4) Результати і висновки щодо ефективності даної форми роботи у військово-патріотичному вихованні учнів.
- 5) Перспективи подальших розвідок учнів і педагогів у цьому напрямі роботи.

Педагогічний потенціал муралів і їхнє використання у військово-патріотичному вихованні учнів (дослідження муралів, художньо-творча робота за мотивами муралів, мистецький проєкт).

1. Форма роботи і її переваги як виховного інструментарію. Мурал (від ісп. *муро* – стіна) – це великий за розміром художній розпис, виконаний безпосередньо на стіні будівлі чи іншій стаціонарній поверхні. Як форма монументального мистецтва мурал є спорідненим із фресками, однак мурали є сучасним мистецтвом і виконуються сучасними матеріалами – найчастіше акриловими фарбами.

Нинішнім школярам мурали до вподоби з огляду на їхні характеристики: масштабність – зображення займають значну площу стіни, роблячи їх помітними елементами міського ландшафту; міцність – фарби, що використовуються для муралів, стійкі до атмосферних впливів, забезпечуючи

довговічність зображення; публічність – мурали є мистецтвом, доступним для широкого загалу; різноманітність тематики та стилів – мурали можуть відображати різноманітні теми – від історичних подій і портретів до абстрактних композицій, виконаних у різних художніх стилях. Як бачимо, мурали відіграють важливу роль у сучасному міському середовищі, виконуючи не лише естетичну, але й культурну й навіть освітню функції.

Нині важливими виступають соціальна і комунікативні функції муралів: вони несуть певне соціальне, культурне або політичне послання, привертають увагу до важливих проблем або прославляють видатних особистостей і події. Яскраві, змістовні й доступні для щоденного споглядання мурали здатні стати потужним інструментом формування патріотичних цінностей, поваги до національної історії та героїв, а також готовності до захисту суверенітету й територіальної цілісності України серед учнівської молоді. Тож дослідження муралів, художньо-творча робота за мотивами муралів, мистецький проєкт є затребуваними учнями формами роботи.

2. Зміст роботи вчителя і учнів у процесі реалізації цієї форми. З метою дослідження потенціалу муралів як засобу військово-патріотичного виховання учням експериментального закладу – Коробівського НВК «Загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів – заклад дошкільної освіти» Золотоніської міської ради Черкаської області на етапі формувального дослідження було запропоновано *творче завдання*:

1. Знайти зображення муралу військово-патріотичного змісту (на вулицях свого міста чи селища, в інтернеті).

2. Дослідити мурал (назва, автор, ідея, зміст, художні засоби, особливості створення та ін.).

3. Презентувати іншим (учням школи, батькам, громаді та ін.) результати дослідження в цікавій формі (презентація, лист другу за кордон, відеоролик з накладанням музичного ряду тощо).

3. Досвід реалізації форми роботи в середовищі закладу загальної середньої освіти.

Учні 8-го класу під керівництвом педагога-організатора Сліпченко Л.В. творчо підійшли до виконання завдання. Вони дослідили мурали міста Черкас. Спочатку учні з'ясовували, що таке мурал, його відмінні характеристики. А потім зібрали світлина наявних у місті муралів та дізнавалися про історію зображень, їхні образи, особливості створення й авторів.

Як виявилось, мурали в місті прикрашають стіни різних закладів – шкіл, торговельних центрів тощо. Їхня тематика – патріотична. Цінно, що заклади загальної середньої освіти наочно показують учням наші цінності, рідну мову і культуру. Так, школу № 28 ім. Т. Шевченка прикрашають 2 мурали: перший присвячений Кобзарю, другий – у стилі М. Приймаченко (2022 р.). Дошкільнят і батьків ЗДО № 27 «Берегиня» зустрічає щоранку україночка (мурал). Про діячів культури і мистецтва минулого і сучасності нагадують людям мурали за творами Д. Нарбута (майже 200-метровий мурал) (на перетині вул. Нарбутівської і Подолінського), із зображенням Кузьми Скрябіна (вул. Байди Вишневецького, 60). «Промовляють» і «закликають» вивчати

історію своєї країни чотири стінописи – Княгині Ольги, Костянтина Острозького, Євгена Коновальця, Романа Шухевича (колишня тютюнова фабрика, вул. Надпільна). До створення муралів долучені і закордонні митці. Так, португальський художник Антоніо Коррейя намалював мурал з ластівками на стінах школи № 15 (вул. Кобзарська, 77) у межах міжнародного проєкту «Mural Social Club: Back to school» (2017 р.). Постать українського військового відтворена в муралі на стіні ТРЦ «Любава» (2022 р.) – мужнього, відважного, стійкого як символ нашої волі й готовності боронити Україну – усе, що нам цінно й вартісно для народу. Це дозволяє учням бачити й усвідомлювати силу духу, героїзм наших захисників у ЗСУ.

4. Результати й висновки щодо ефективності цієї форми роботи у військово-патріотичному вихованні учнів.

Виконання завдання дозволило учням дізнатися про мурали військово-патріотичної тематики та їхнє створення. Учні дивувалися, яких масштабів можуть сягати твори мистецтва. Здобувачі освіти проаналізували, який великий внесок у справу перемоги України на росією зробили митці, скільки зусиль і часу витратили. Зазначили й уміння митців, проаналізувавши композицію творів, стиль, різноманітні сюжети й техніки виконання. Зробили висновок, що запорукою існування та розвитку цього мистецтва є внутрішній морально-етичний кодекс митця, який зважається залишити свій слід в історії мистецтва і відтворити образи, які хвилюють та знаходять відгук у сучасних глядачів.

Результати нашого дослідження дозволяють зробити висновки, що мурали мають педагогічний і виховний потенціал у навчанні й вихованні учнів.

По-перше, мурали в художній формі візуалізують героїзм і патріотизм українського народу, зображуючи героїчні вчинки українських воїнів, історичні події боротьби за незалежність, символи державності й національної ідентичності. Створені потужні візуальні образи сприяють формуванню в учнів почуття гордості за свою країну та її захисників. Через відображення цінностей мужності, самопожертви, єдності й відповідальності мурали сприяють формуванню активної громадянської позиції учнів, їхньої готовності до захисту національних інтересів.

По-друге, мурали можуть ставати приводом для обговорень у класі, спонукати учнів до вивчення історії, осмислення сучасних подій і ролі Збройних Сил України в захисті суверенітету, а отже, вони сприяють діалогу й рефлексії. Мурали є публічним мистецтвом, доступним для щоденного споглядання, а їхня ненав'язливість дозволяє інформації про патріотизм і військову доблесть проникати у свідомість учнів без прямого дидактичного тиску. Створення емоційного зв'язку між художником і глядачами: яскраві та змістовні мурали викликають сильні емоційні реакції, співпереживання та повагу до подвигів українського народу, посилюючи, таким чином, патріотичні почуття учнів.

По-третє, зображення військовослужбовців у позитивному світлі сприяє формуванню поваги до їхньої служби, розумінню важливості ролі кожного з них у суспільстві та, можливо, заохоченню до військової кар'єри в

майбутньому. Мурали можуть протидіяти негативним стереотипам та формувати позитивний образ сучасного українського воїна як мужнього, відважного й професійного захисника.

По-четверте, мурали виступають інструментом для міждисциплінарної інтеграції, оскільки тематика муралів може бути інтегрована в різні навчальні предмети (історію, мистецтво, літературу, громадянську освіту), поглиблюючи розуміння учнями військово-патріотичних аспектів.

По-п'яте, участь учнів у створенні ескізів або навіть у реалізації муралів сприяє їхньому залученню до патріотичної тематики на більш глибокому рівні, розвиває їхню творчість і почуття причетності.

5. Перспективами подальших розвідок учнів і педагогів у цьому напрямі роботи можуть бути дослідження учнівських проєктів «Мурали нашого міста/області/краю», технік їхнього виконання, а головне – тематична спрямованість, що ґрунтується на підґрунті соціальних запитів українського суспільства.

Всеукраїнська національно-патріотична онлайн-руханка як засіб військово-патріотичного виховання учнів

1. Форма роботи і її перевага як виховного інструментарію. Всеукраїнська національно-патріотична онлайн-руханка являє собою інтерактивну форму фізичної активності й музично-рухової діяльності, що реалізується в онлайн-середовищі та поєднує виконання фізичних вправ під музику з елементами національної символіки, історичної довідки, військової термінології та базових стройових прийомів. Її мета полягає не лише у фізичному і музично-руховому розвитку учнів, але й у формуванні їхньої національної свідомості, громадянської відповідальності, патріотичних почуттів і готовності до виконання конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни.

Зазначимо переваги, що роблять руханку перспективним засобом військово-патріотичного виховання учнів.

– *Доступність і масовість.* Онлайн-формат забезпечує можливість залучення до руханки значної кількості учнів з різних куточків України, незалежно від місця їхнього проживання чи епідеміологічної ситуації. Це створює платформу для об'єднання молоді навколо спільних патріотичних цінностей.

– *Інтерактивність і зацікавленість.* Поєднання фізичних вправ з елементами гри, вікторин, онлайн-змагань, віртуальних екскурсій історичними місцями бойової слави українського народу, вивчення військової термінології й базових стройових прийомів у віртуальному форматі значно підвищує зацікавленість учнів та їхню мотивацію до участі.

– *Візуалізація та емоційний вплив.* Використання під час онлайн-руханки національної символіки (віртуальних зображень прапора, герба, виконання гімну), історичних фото- й відеоматеріалів, патріотичної музики, анімаційних елементів, що ілюструють героїчні сторінки історії України та подвиги сучасних захисників, сприяє формуванню глибокого емоційного зв'язку учнів з Батьківщиною.

– *Формування фізичної культури та здорового способу життя.* Регулярна участь в онлайн-руханці сприяє підвищенню рівня фізичної підготовленості учнів, розвиткові їхньої витривалості, сили та спритності, а також формує розуміння важливості здорового способу життя як необхідної складової готовності до захисту країни.

– *Розвиток командного духу й відповідальності.* Організація онлайн-руханки у форматі віртуальних командних змагань, де учні виконують вправи синхронно та змагаються за кращий результат, сприяє розвиткові почуття колективізму, взаємодопомоги й особистої відповідальності за досягнення спільної мети.

– *Гнучкість та адаптивність.* Онлайн-формат надає широкі можливості для розроблення різноманітних програм руханки з урахуванням вікових особливостей, рівня фізичної підготовки й інтересів учнів. Можливе створення спеціалізованих руханок, присвячених певним історичним подіям, видатним особистостям або родам військ.

– *Використання сучасних технологій.* Застосування елементів гейміфікації (нарахування балів, отримання віртуальних нагород, таблиці лідерів), технологій віртуальної й доповненої реальності для створення більш захоплюючого та інтерактивного досвіду, використання онлайн-платформ для організації трансляцій, спілкування й обміну результатами значно підвищує ефективність онлайн-руханки.

2. Зміст роботи вчителя і учнів у процесі реалізації цієї форми. 2024 року Всеукраїнська національно-патріотична онлайн-руханка об'єднала понад 200 тисяч українців для підтримки здоров'я та єдності. Громадська організація [@unitedby_sport](https://unitedby.sport) провела масштабний захід, залучивши учнів і вчителів з усієї країни. Захід установив новий рекорд України, підтримав ідею світового дня руху заради здоров'я. Ініціатива сприяє фізичній активності як засобу подолання стресу, особливо в умовах війни. 10 травня 2024 року до цієї ініціативи приєдналися учні освітніх закладів Золотоніської ТГ, зокрема й учні і пелагогічний колектив Коробівського НВК «Загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів – заклад дошкільної освіти» Золотоніської міської ради Черкаської області.

3. Досвід реалізації форми роботи в середовищі закладу освіти. Педагоги й учні всієї школи завзято і з великим задоволенням занурилися в різноманітня рухової активності. Були використані всі придатні для цього локації закладу: фізкультурні зали й актовий зал, фое, шкільний спортивний майданчик. Учні домовилися про одяг і виглядали як команди. Приємно для ока було милуватися молодими українцями у вишиванках. Важливо, що спікерами виступали як педагоги, так і учні. Світлини, зроблені під час руханки, засвідчують залученість учнів, їхній позитивний емоційний відгук на подію.

4. Результати і висновки щодо ефективності означеної форми роботи у військово-патріотичному вихованні учнів.

Всеукраїнська онлайн-руханка є ефективним інструментом військово-патріотичного виховання учнів, оскільки вона дозволяє широко залучити дітей

до активності, формувати почуття єдності й національної приналежності, а також популяризувати патріотичні ідеї в доступній і динамічній формі. В умовах сучасності, коли фізична активність поєднується із цифровими технологіями, цей формат оптимально відповідає потребам та інтересам школярів, сприяючи всебічному розвитку й усвідомленому патріотизму.

5. Перспективними напрямками роботи педагогів з учнями можуть бути створення подібних руханок силами освітнього закладу, проведення їх на заходах військово-патріотичної тематики; залучення освітніх закладів району, області до флешмобів тощо.

Кіноперегляд з креативною частиною та обговоренням.

1. Форма роботи і її перевага як виховного інструментарію.

Указана форма роботи передбачає цілісний захід, який складається з трьох ключових етапів. Проаналізуємо їх.

1. Кіноперегляд. Організований показ художнього, документального або анімаційного фільму (чи його фрагментів), що має чітко виражений військово-патріотичний зміст. Фільм повинен бути підібраний відповідно до віку учнів, їхніх інтересів і виховних завдань.

2. Креативна частина. Після перегляду учням пропонується виконати творче завдання, яке дозволить їм висловити свої емоції, думки та враження від побаченого через мистецькі засоби. Це може бути малювання, написання віршів/пісень, створення коротких сцен, музичних імпровізацій, колажів, есе тощо.

3. Обговорення. Завершальний етап, під час якого учні діляться своїми враженнями від фільму, презентують результати своєї творчої роботи та обговорюють порушені у фільмі та у творчості теми (героїзму, війни, миру, захисту Батьківщини, цінності життя, пам'яті, відповідальності тощо).

Представлена форма роботи має значний педагогічний потенціал. По-перше, справляє глибокий емоційний вплив на учнів, адже кіномистецтво, особливо якісне, здатне викликати сильні емоції – співчуття, гордість, смуток, обурення, надію. Це сприяє формуванню стійких емоційно-ціннісних орієнтирів. По-друге, відбувається формування історичної свідомості – через кіно учні візуалізують історичні події, життя й подвиги героїв, що робить історію більш живою та зрозумілою. По-третє, обговорення після перегляду спонукає учнів аналізувати побачене, висловлювати власну думку, аргументувати її, розрізняти факти й художній вимисел, розуміти авторську позицію, а отже, відбувається розвиток критичного мислення. По-четверте, креативна частина активізує уяву, нестандартне мислення, навички самовираження через різні види мистецтва. По-п'яте, формуються морально-етичні якості учнів, оскільки фільми часто порушують питання добра і зла, справедливості, мужності, милосердя, поваги до старших, що сприяє розвитку моральних принципів. По-шосте, обговорення сприяє розвитку навичок слухання, висловлювання думок, ведення діалогу, поваги до чужої думки – формуються комунікативні навички учнів. По-сьоме, учнів ситууюють до самостійної роботи – після перегляду й обговорення в багатьох учнів виникає бажання дізнатися більше про певні історичні події чи особистості.

У вихованні патріотизму й національної ідентичності, готовності захищати Україну кіно має непересічні можливості: через осмислення подвигів захисників України, боротьби за незалежність, цінності миру та єдності учні набувають готовності виконувати свій громадянський обов'язок.

На практиці ця форма роботи реалізується через 5 етапів.

1 етап. Підготовчий. Спочатку педагог обирає фільм, урахувавши його актуальність і доречність – фільм має відповідати меті військово-патріотичного виховання й поточній історичній ситуації (наприклад, фільми про російсько-українську війну, Другу світову війну, історичні битви за незалежність України). Немаловажливо й урахування вікових особливостей учнів. Зміст фільму (рівень жорстокості, складність сюжету, психологічне навантаження) має бути адаптований до віку учнів. Для молодших школярів підійдуть анімаційні фільми або добрі історії про героїв, для старших – документальні, художні драми. Педагогу слід подумати над виховною цінністю відеоматеріалу – фільм повинен мати чіткий моральний посил, нести цінності миру, людяності, патріотизму, а не пропагувати агресію чи ненависть. Слід зважити і на тривалість фільму – варто враховувати тривалість фільму, особливо для молодших учнів, або розглянути можливість перегляду фрагментів.

Учитель може зробити анонс: заздалегідь повідомити учнів про тематику фільму й мету заходу або не повідомляти (якщо це відповідає ідеї заходу та передбачає, щоб учні не знали назву фільму). Можна вказати на контекст фільму, наприклад, коротко представити фільм, його автора, історичний період, до якого він належить, щоб учні мали базове розуміння перед переглядом.

Також доцільно дати учням завдання для обговорення/креативної частини. Слід заздалегідь продумати питання для обговорення й варіанти творчих завдань.

2 етап. Організаційний. Забезпечити відповідні умови кіноперегляду (якісне зображення, звук, комфортні місця).

3 етап. Креативна частина:

а) вибір завдань: запропонувати учням декілька варіантів творчих завдань (наприклад, «Намалюй сцену, яка тебе найбільше вразила», «Напиши листа герою фільму», «Створи короткий вірш/пісню про мир», «Вибери музику, яка, на твою думку, найкраще відображає відчуття героїв»);

б) надання матеріалів: забезпечити учнів необхідними матеріалами (папір, олівці, фарби, музичні інструменти, доступ до інтернету для пошуку тощо);

в) час: виділити достатньо часу на виконання творчого завдання.

4 етап. Організація обговорення:

а) модерація: педагог виступає модератором, заохочуючи учнів до діалогу, ставлячи навідні запитання, узагальнюючи висловлювання;

б) повага до думки: створити атмосферу відкритості й поваги до різних думок;

в) підведення підсумків: узагальнити основні висновки, які були зроблені під час обговорення, підкреслити головні виховні ідеї;

г) зв'язок з реальністю: провести паралелі між подіями фільму й сучасною ситуацією в Україні, акцентуючи на важливості захисту Батьківщини, єдності народу.

5 етап. Інтеграція. Цю форму можна проводити як окремий захід, так і інтегрувати її в уроки історії, української літератури, мистецтва, громадянської освіти, захисту України.

Кіноперегляд з креативною частиною й обговоренням є особливо ефективною формою, оскільки вона поєднує візуальне сприйняття, емоційне переживання, особистісне вираження й колективне осмислення, що сприяє глибокому та багатогранному військово-патріотичному вихованню.

2. Зміст роботи вчителя і учнів у процесі реалізації цієї форми.

Організований нами кіноперегляд з креативною частиною й обговоренням мав на меті підготувати учнів до сприймання мистецького твору (анімаційний фільм), його обговорення й переживання; висловлення своїх вражень щодо змісту і засобів художньої виразності мистецькими засобами в художній формі (есе «10 речень», малюнок-абстракція (графіка)).

Педагоги організовували перегляд учнями анімаційного фільму «Причинна» Андрія Щербака (<https://filmclub.magikafilm.com.ua/film/prichinna#prichin>)na. (тривалість фільму 22 хвилини). Обов'язковою умовою було перед переглядом не повідомляти назву, автора і про що фільм. Вступне слово педагога: «Зараз запрошуємо Вас переглянути анімаційний фільм».

Наступним етапом після перегляду була художньо-творча робота (самовираження учнів у лініях і кольорі) (15 хвилин) у 2-х варіантах (за вибором учнів)

1 варіант. Художньо-творча робота «Моє враження від фільму в лініях і кольорах». Послідовність проведення: спочатку слід було пояснити учням, що для вираження власних емоцій після фільму не потрібно вміти малювати. Багато художників втілювали те, що хотіли донести до глядачів, за допомогою кольорових плям, ліній чи геометричних форм, наприклад, експресіоністи. Спробуйте виразити своє враження від фільму, свої емоції й почуття за допомогою лінії і кольору (роздайте учням папір і олівці – прості й кольорові (або інші графічні матеріали – воскові крейди, фломастери...)); після малювання запропонує учням записати основний задум свого малюнка (одним реченням).

2 варіант. «Моє враження від фільму в словах». Запропонувати учням доповнити речення:

1. Мене вразило у фільмі ...
2. Цей фільм про ...
3. Хоча фільм без слів, але я зрозумів/зрозуміла його зміст, тому що ...
4. Музика фільму допомагає (заважає) зрозуміти зміст фільму, тому що ...
5. Я вважаю, фільм створений до війни в Україні 2022-2024 рр. (у роки війни), тому що ...
6. Цей фільм створений за літературним твором (не створений за літературним твором) ...

7. Фільм актуальний (не актуальний) нині, тому що ...

Після творчої роботи вчитель пропонував учням обговорення анімаційного фільму. Орієнтовні запитання до обговорення (до 30 хв.):

1. Чим вразив Вас цей анімаційний фільм?

2. Про що цей фільм ?

3. Як думаєте, чому режисер створив цей фільм без слів?

4. Як думаєте, чи необхідною в цьому фільмі є музика? Можливо, її можна було б вилучити? Чому?

5. Як вважаєте, цей фільм створений до війни в Україні 2022-2024 рр. чи в роки війни?

6. Як вважаєте, цей фільм створений за літературним твором чи ні? Якщо так, то за яким?

7. Чи актуальним є цей фільм нині?

Наприкінці зустрічі вчитель надавав учням інформацію щодо фільму.

Анімаційний фільм «Причинна» Андрія Щербака, знятий за мотивами однойменної балади Тараса Шевченка (як відомо, 26 квітня 1840 року світ побачила перша друкована збірка поезій Тараса Шевченка – «Кобзар»). «Причинна» – дуже емоційний фільм. «Я хочу наблизити глядача до почуттів головних героїв. Сам я переживав подібне, коли почалася війна на Донбасі. Куди би я не пішов – емоційний вакуум і інформація, яку можна було трактувати як завгодно», – зауважив режисер стрічки Андрій Щербак.

За сюжетом, війна розділяє закоханих. Молода наречена, не витримавши розставання, втрачає розум і помирає. Молодий повертається живим і неушкодженим, але, побачивши загибель коханої, розбивається на смерть. Та попри все, вони залишаються разом назавжди.

Над стрічкою працювали режисер, автор сценарію й художник-постановник Андрій Щербак, композиторка Тетяна Шамшетдінова, звукорежисер Олег Татарчук, продюсери Геннадій Кофман та Ольга Бесхмельницька. Фільм створено кінокомпанією «Магіка-фільм» за підтримки Держкіно України – драма «Причинна» стала одним із переможців Восьмого конкурсного відбору Держкіно та отримала 100 % державне фінансування в розмірі 4 312 800 грн.

Національна прем'єра фільму, унікальність якого полягає в експериментальному поєднанні традиційної анімації з нестандартними прийомами відеоарту та звуко- й відеоінсталяцій, відбулася 2017 року на Одеському міжнародному кінофестивалі. Стрічка отримала нагороду «Золота дзига» в номінації «Найкращий анімаційний фільм» 2018 року. Також мультфільм здобув спеціальний приз журі на Міжнародному фестивалі анімаційних фільмів «КРОК» та перемогу на фестивалі «Кіномаршрут» у міжнародній анімаційній програмі, ставши найкращим анімаційним фільмом.

Крім цього, «Причинну» відзначили гран-прі кінофестивалю «Відкрита Ніч «Дубль 21». Загалом стрічку показували в межах 32 фестивалів у 19 країнах світу.

«Причинна» доступна безкоштовно на новій сінематеці кінокомпанії «Магіка-фільм» – [FilmClub](https://filmclub.magikafilm.com.ua/film/prichinna#prichinna) (<https://filmclub.magikafilm.com.ua/film/prichinna#prichinna>).

3. Досвід реалізації форми роботи в середовищі закладу освіти. До прикладу, кіноперегляд було організовано на базі Коробівського НВК «Загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів – заклад дошкільної освіти» Золотоніської міської ради Черкаської області. У перегляді взяли участь учні дев'ятого класу.

Учитель-організатор зазначила, що спочатку учні не зовсім зрозуміли, що вони мають переглядати і який формат матиме фільм для перегляду (оскільки не було анонсу фільму, не названо його автора, назву фільму). Потім у титрах вони побачили назву твору «Причинна» і з'явилося зацікавлення, що ж відбуватиметься на екрані, бо саме баладу «Причинна» дев'ятикласники за тиждень до виконання проєкту опрацьовували на уроці української літератури. Учні уважно переглядали анімаційний фільм, у процесі перегляду коментували, порівнювали дійство на екрані з прочитаним твором.

4. Результати і висновки щодо ефективності означеної форми роботи у військово-патріотичному вихованні учнів. У процесі перегляду учні дев'ятого класу дійшли висновку, що авторів фільму вдалося передати колорит Шевченкової балади; удало підібрана музика не заважала, а допомагала поринути в атмосферу сценічного дійства. Учні зробили висновок, що твори такого формату необхідно транслювати для молоді, щоб краще знати історію рідного краю уміти проводити паралелі між фільмом і художнім твором; усвідомити, що в українському кінематографі є велика кількість чудових фільмів, з якими варто ознайомитися.

Анімаційний фільм «Причинна» дотичний до подій сьогодення, тому учні проводили паралелі з реальністю, адже, на превеликий жаль, сучасні воїни – справжні козаки – йдуть захищати рідну землю від ворога, а вірні дружини, матері, наречені чекають їх з поля битви. На жаль, не всі повертаються додому живими, залишається вічна і світла пам'ять про Героїв.

Фільм нікого не залишив байдужим, бо те, що не викликає емоцій, не може спонукати до обговорень і роздумів, а фільм «Причинна» учні згадували не один день. Отже, автору вдалося доторкнутися до глибин дитячих душ, а це не може не тішити.

Учні обрали форму вираження своїх вражень від фільму у форматі есе. Їхні роботи сповнені власних переживань, які залишила війна, оскільки в кожній сім'ї є люди, дотичні до подій війни в Україні.

5. Перспективи подальших розвідок учнів і педагогів у цьому напрямі роботи полягають у пошуку й використанні в освітньому процесі подібних мистецьких творів.

Гра «Сокіл» («Джура») (вивчення й виконання в грі стрілецьких пісень).

1. Форма роботи і її перевага як виховного інструментарію. Гра «Сокіл» («Джура») має виняткове значення у військово-патріотичному вихованні учнів, оскільки вона є комплексним інструментом для формування національної свідомості завдяки глибокому зануренню в козацькі традиції й

українську історію, учні усвідомлюють себе частиною великого народу, що має героїчне минуле. У цій грі відбувається виховання лідерських якостей і самодисципліни адже структура гри із чіткою ієрархією (рій, курінь, сотня) вимагає відповідальності, взаємодії та вміння керувати й підпорядковуватися. Неабияке значення гра має і для фізичного розвитку й загартування учнів: активні змагання, орієнтування на місцевості, навички виживання – усе це сприяє фізичній витривалості та зміцненню здоров'я. Також відбувається популяризація здорового способу життя, оскільки гра пропагує відмову від шкідливих звичок, стимулюючи активний і свідомий підхід до життя.

Роль гри у військово-патріотичному вихованні незаперечна. В учнів відбувається розширення знань з військової справи – учні здобувають базові знання й практичні навички з військової підготовки, домедичної допомоги, що є особливо актуальним у сучасних реаліях. Виховується почуття побратимства та взаємодопомоги, адже командний дух гри вчить працювати в колективі, підтримувати одне одного, розвивати довіру та взаємовиручку.

Отже, «Джура» – це не просто гра, а дієва система виховання молоді, яка готує справжніх патріотів, відповідальних громадян і майбутніх захисників України.

2. Зміст роботи вчителя й учнів у процесі реалізації цієї форми.

Під час підготовки до гри учні вирішили виступити з піснею січових стрільців. Спочатку вони звернулися до вчителя музичного мистецтва ліцею і з її допомогою підібрали пісню для вивчення «Ой, у лузі червона калина», її й використали учні в грі «Сокіл» («Джура»).

3. Досвід реалізації форми роботи в середовищі закладу освіти. Для того, щоб учні достойно виступили в грі, доклали зусиль вчителі мистецтва, «Захисту України», фізкультури, заступник директора з вихованої роботи. Виступ учнів фільмували однокласники й друзі. Світлина була розміщена на сайті закладу та в соцмережах (https://www.facebook.com/groups/164258661877886/permalink/807077347596011/?mibextid=oFDknk&rdid=Hdm4qS9SDyuHludZ&share_url=https%3A%2F%2Fwww.facebook.com%2Fshare%2Fv%2FLhApuv4G3Xrc5Uv2%2F%3Fmibextid%3DoFDknk)

4. Результати і висновки щодо ефективності вказаної форми роботи у військово-патріотичному вихованні учнів. На сайті школи після заходу учасники виклали такий опис: «Під час підготовки до військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») команда нашої школи «Козацький гарт» приділяє увагу ознайомленню з козацькими, повстанськими та стрілецькими піснями. Сьогодні одну з відомих пісень «Ой, у лузі червона калина» пригадали й виконали. Такі пісні завжди піднімають бойовий дух та мотивують. Слава Україні!»

5. Перспективи подальших розвідок учнів і педагогів у цьому напрямі роботи. Звернення до традицій українського військово-патріотичного виховання є необхідним для сучасних учнів. Уважаємо доцільним використовувати інформацію про музичну творчість січових стрільців не тільки в позаурочній роботі, а й інтегрувати в зміст різних уроків, наприклад,

мистецтва. Також доцільно реалізовувати цей напрям у навчанні учнів 5-11 класів. Надаємо рекомендації щодо цього у *Додатку 1*.

Мистецький проєкт «Створи декоративну композицію за мотивами творчості українського митця на військово-патріотичну тематику».

1. Форма роботи і її перевага як виховного інструментарію.

Мистецький проєкт – це цілісний, структурований творчий задум, що має чітко визначену ідею, мету, етапи реалізації й кінцевий результат у вигляді мистецького продукту або події. Це організована вчителем творча діяльність учнів, спрямована на створення нового продукту у сфері мистецтва. Ключовими характеристиками мистецького проєкту є чітка ідея й концепція. В основі кожного проєкту лежить головна думка, тема або проблема, яку митець (чи група митців) прагне висловити, дослідити або розкрити засобами мистецтва. Це може бути соціальна проблема, історична подія, філософська ідея, емоційний стан тощо. Також проєкт має конкретну мету, наприклад: створити серію картин, присвячених певній темі; організувати концерт, що поєднує різні види мистецтв; розробити інтерактивну інсталяцію; дослідити вплив певного музичного стилю на сучасну культуру, провести виставку фотографій, що висвітлюють певне соціальне явище.

Отже, мистецький проєкт – це комплексна, систематизована творча діяльність, спрямована на створення, дослідження або презентацію певного мистецького явища, продукту чи події. Оскільки такий продукт є не просто одиничним твором (наприклад, одна картина чи пісня), а цілісним, структурованим задумом, має конкретну мету і чітко визначений кінцевий результат, то він охоплює певні етапи.

Як і будь-який інший, мистецький проєкт проходить певні стадії: від формування початкової ідеї й концепції (*задум/ідея*), через визначення ресурсів (фінансових, матеріальних, людських), термінів, розподіл ролей (якщо це груповий проєкт) (*етап планування*) і збір матеріалів, вивчення теми, експерименти з техніками (*дослідження/підготовка*), до безпосереднього створення мистецьких творів (картин, музики, інсталяцій, хореографії тощо) (*етап творчого процесу*) і публічного представлення результатів (виставка, концерт, перформанс, публікація) (*етап презентація/виконання*), а також – оцінки проєкту, його успішності, отриманих результатів і вражень (*аналіз/рефлексія*).

Конкретний результат мистецького проєкту відзначається значною варіативністю форм. Це може бути мистецький продукт (серія картин, скульптур, музичний альбом, книга віршів, фільм, театральна вистава, хореографічний номер), подія (фестиваль, виставка, концерт, перформанс, майстер-клас), дослідження (аналітична робота, публікація, що висвітлює певне мистецьке питання).

Мистецький проєкт «Створи декоративну композицію» (за мотивами творчості (чи однієї картини) відомого українського майстра чи майстрині) був покликаний сприяти ознайомленню здобувачів освіти з творчістю видатних українських майстрів декоративного мистецтва, створення художньо-творчих робіт учнями, самореалізацію в індивідуальній, груповій, колективній роботі.

2. Зміст роботи вчителя і учнів у процесі реалізації цієї форми.

Учні отримали таке завдання:

1. Знайти в мережі «Інтернет» декоративну композицію чи картину українського митця.
2. Створити власну композицію за мотивами твору митця.
3. Презентувати свою роботу в цікавій формі (віртуальна виставка – у чаті, закритій чи відкритій групі) іншим групам чи класам (батькам).

3. Досвід реалізації форми роботи в середовищі закладу освіти. Під керівництвом учителя мистецтва Ольги Гонзи учні реалізували свій мистецький проект. Результати роботи викладено на Ютуб-канал (<https://youtu.be/eaT0WjLVDEo?feature=shared>).

На дослідницькому етапі учні отримали інструкцію шукати українських майстрів декоративного мистецтва, які створили яскраво виражені орнаментальні чи символічні мотиви (наприклад, Марія Примаченко, Катерина Білокур та ін.). Було рекомендовано використовувати інтернет-пошук, віртуальні музеї, електронні каталоги художніх галерей. Учні вибирали твір, який викликав найбільший емоційний відгук або здався цікавим для подальшої інтерпретації. Здобувачі освіти зберігали зображення та ознайомлювалися з біографією митця.

На етапі аналізу й осмислення учні вивчали обрану композицію щодо змісту використовуваних засобів виразності: які елементи використані, яка кольорова гама, як побудована композиція, які символи можуть бути наявні, яке загальне враження створює твір. Учні визначають ключові мотиви, ідеї або візуальні елементи, які вони хотіли б «переосмислити» у своїй роботі. Потім здобувачі освіти формулюють власну ідею: як саме вони будуть використовувати мотиви оригінального твору – чи це буде стилізація, чи переробка з додаванням нових елементів, чи сучасна інтерпретація.

На етапі створення власної композиції учні обирали матеріали (фарби, олівці, колаж, цифрову графіку) і техніку, яка дозволить їм найкраще втілити свій задум. На основі аналізу та власного задуму учні створювали свою унікальну композицію, інтерпретуючи та трансформуючи ідею оригіналу. Вони можуть змінювати кольори, форми, додавати власні елементи, поєднувати з іншими мотивами. Заохочується експериментування з формами, лініями, кольорами, текстурами, щоб створити свій, оригінальний твір.

4. Результати і висновки щодо ефективності цієї форми роботи у військово-патріотичному вихованні учнів. Педагоги зробили висновок про переваги використаної цієї форми. Учні вчаться самостійно шукати інформацію, відбирати її та аналізувати, а отже, у них відбувається розвиток дослідницьких навичок. Завдання спонукає до вивчення творчості українських митців, різних художніх стилів і напрямів, а отже, відбувається поглиблення знань з історії українського мистецтва. Учні вчаться бачити красу, аналізувати художні засоби та розуміти виразність мистецтва, і тим самим формується естетичний смак. Необхідність проаналізувати обраний твір перед створенням власного розвиває аналітичне мислення. У процесі виконання творчої роботи розвиваються практичні художні навички, оскільки учні працюють з

композицією, кольором, формою, різними матеріалами й техніками. При цьому завдання не обмежує рамками копіювання, а заохочує до власної інтерпретації та створення нового. Учні мають можливість висловити власне бачення й емоції через художню діяльність. Завдяки зануренню в українське мистецтво здобувачі освіти глибше розуміють багатство власної культури, її унікальність і цінність. Це формує почуття гордості за свою країну та її митців.

5. Перспективи подальших розвідок учнів і педагогів у цьому напрямі роботи.

Цікавою і перспективною є подальша робота з учнями щодо ознайомлення з творами відомих митців і майстрів свого краю.

Учні і педагоги Коробівського НВК «Загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів – заклад дошкільної освіти» Золотоніської міської ради Черкаської області не тільки адаптували запропоновані форми, але й розробили або ж узяли участь у заходах, що реалізували сучасні форми військово-патріотичного виховання.

Обласний культурно-мистецький проєкт «Черкаські пороги».

1. Форма роботи та її переваги як виховного інструментарію.

Обласний проєкт «Черкаські пороги» є ініціативою Черкаського обласного центру національно-патріотичного виховання для куренів і роїв Всеукраїнської військово-патріотичної Гри «ДЖУРА» (<https://docs.google.com/.../17XsRxGqs0knwtjBqRfbE.../edit...>). Його мета – виховання в учнівської молоді патріотизму, поваги до історії й культури рідного краю. Участь у проєкті передбачає проходження дев'яти символічних порогів на шляху пізнання історичного минулого й сучасності Черкащини. Кожен з порогів зосереджений на різних аспектах краєзнавства та формуванні рис здобувача освіти як громадянина, його громадянської свідомості:

1 поріг. «Відкрий для себе місто на ЧЕ» (інформаційний) – екскурсія містом Черкасами;

2 поріг. «Черкащина – місце сили» (пізнавальний) – онлайн-вікторина;

3 поріг. «Хто є хто?» (історичний) – квест: відомі постаті міста Черкас та Черкащини;

4 поріг. «Додай у друзі» (ознайомлювальний) онлайн – соціальні мережі;

5 поріг. «День у музеї» (пригодницький) – квест-подорож;

6 поріг. «Музейний експонат» (мистецький) – онлайн-галерея;

7 поріг. «Закохатись у ЧЕ» (пошуковий) – квест містом;

8 поріг. «Оскар ЧЕ» (кінематографічний) – онлайн-відеоролик;

9 поріг. «НЕ НИЙ!» (філософський) – онлайн-філософія ненийства друга – історика Павла Наконечного.

Тривалість проєкту: січень-грудень 2025 року.

2. Зміст роботи вчителя й учнів у процесі реалізації цієї форми.

Коробівський рій (учні Коробівського НВК «Загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів – заклад дошкільної освіти» Золотоніської міської ради Черкаської області) з гордістю долучився до проєкту «Черкаські пороги», який започаткував важливе знайомство з історією та культурною спадщиною нашого

краю. Рої й курені, які беруть участь у цьому об'єкті, продовжують долати важливі етапи на шляху до самопізнання та нації. Учні пройшли перші три пороги і зареєструвалися на 4-й.

3. Досвід реалізації форми роботи в середовищі закладу освіти.

Першим порогом цього проєкту (перша частина проєкту) «Відкрий для себе місто на ЧЕ» для учнів стала пізнавальна екскурсія «Пізнай Черкаси». Ця прогулянка під керівництвом досвічених музейних працівників сторила для учнів можливість відкрити для себе рідне місто з нового боку, що стало важливим моментом для формування національної свідомості. Черкаси, як історичний центр, мають величезне значення в контексті боротьби за незалежність і культурну ідентичність України. Під час екскурсії рій дізнається про відомі історичні місця. Особливу увагу на екскурсії приділили пісням, що є важливою частиною національної ідентичності й духу боротьби. Коробівці співають напам'ять марш українських націоналістів і гімн нової української армії «Зродились ми великої години», що відображає патріотизм і відданість Україні. Учні актуалізують інформацію про авторство пісні: ця пісня створена на слова Олеса Бабія. Музику ж твору приписують Омеляну Нижанківському, хоча це питання є суперечливим. 1932-го затверджена Проводом Українських Націоналістів, керівним органом ОУН, як гімн організації.

Поріг 2 «Черкащина – місце сили» мав пізнавальну спрямованість і відбувався у формі онлайн-вікторини. Змістом *третього порогу* «Хто є хто?» (23.04.2025) став історичний квест. Учні досліджували відомі постаті міста Черкас і Черкащини. Джури разом із виховниками розпочали роботу над визначенням локацій квесту та складанням мапи їхньої подорожі. Учасники проєкту успішно здолали поріг, пройшовши всі 12-ть локацій квесту та виконали всі завдання й отримали заслужені відзнаки.

4. Результати і висновки щодо ефективності означеної форми роботи у військово-патріотичному вихованні учнів. Під час виконання завдань перших трьох порогів учні мали можливість зануритися в атмосферу історичних Черкас, узяти участь у краєзнавчій екскурсії й фактично отримали можливість доторкнутися до історії міста, відчувати його дух, відвідавши місця, де починалася й творилася історія Черкас. Міста, яке багато століть є Серцем української землі, його войовничим форпостом, факелом національних повстань і боротьби за волю українців.

Екскурсія, онлайн-вікторина і квест стали чудовою нагодою поглибити знання про рідний край та відчувати гордість за багату історичну спадщину рідного міста.

Особливо запам'яталося спільне виконання пісень. З кожним виконанням куплетом і послідовним кроком на екскурсії Коробівський рій набуває ще більшої впевненості в тому, що ми – частина великої, непохитної нації. Проєкт «Черкаські пороги» уможливорює пізнання історії, виховує глибоке почуття патріотизму та єдності.

5. Перспективи подальших розвідок учнів і педагогів у цьому напрямі роботи пов'язані з участю в наступних порогах, що матимуть змагальний характер.

Військово-патріотичний флешмоб «Долоньки злуки».

1. Форми роботи і її переваги як виховного інструментарію. Флешмоб (від англ. *flash mob*: *flash* – спалах, мить; *mob* – натовп) – це заздалегідь спланована, короткочасна масова акція, учасники якої несподівано збираються в громадському місці, виконують заздалегідь обумовлені дії, а потім одночасно розходяться, ніби нічого й не сталося.

До *ключових особливостей флешмобу* відносять: масовість і спонтанність (хоча флешмоб є спланованим, для стороннього спостерігача він виглядає як раптове, спонтанне зібрання великої кількості людей), короткочасність (акція триває зазвичай від кількох секунд до кількох хвилин), мета (можуть бути розважальними, художніми або соціальними). Однак з розвитком явища флешмоби стали використовувати і для привернення уваги до певних проблем чи ідей завдяки ефекту несподіванки (є одним з найважливіших елементів флешмобу, що приваблює увагу глядачів), де отримання інструкцій (учасники флешмобу отримують чіткі інструкції щодо місця, часу й дій, які потрібно виконати), раптове зникнення (після виконання дій учасники так само несподівано розходяться, повертаючись до своїх звичайних справ).

Якщо раніше флешмоби часто організовувалися просто заради розваги, експерименту або для «розриву шаблону» повсякденної рутини, то згодом вони набули й інших функцій, зокрема виділяються соціальні, маркетингові, мистецькі й патріотичні флешмоби.

– Соціальні флешмоби. Мета – привернення уваги до екологічних проблем, соціальних ініціатив, благодійних акцій.

– Маркетингові флешмоби. Мета – ненав'язлива реклама продуктів чи брендів.

– Мистецькі флешмоби. Мета – демонстрація танцювальних номерів, співу, театралізованих сценок.

– Патріотичні флешмоби. Мета – популяризація національної культури, історії або підтримки бойового духу.

Отже, флешмоб є ефективним інструментом для швидкого поширення інформації та створення вірусного контенту завдяки своїй неординарності й можливості швидкого поширення в соціальних мережах. Він виступає потужним і сучасним інструментом у військово-патріотичному вихованні учнів, адже він поєднує в собі динамізм, креативність та емоційний вплив.

Педагогічний потенціал флешмобів військово-патріотичного спрямування полягає в тому, що він справляє глибокий емоційний вплив на учнів: на відміну від суто інформаційних методів флешмоб задіює емоції учнів. Коли здобувачі освіти разом виконують патріотичну пісню, танцюють або створюють спільний символ, вони переживають єдність і гордість, що сприяє глибшому засвоєнню патріотичних цінностей. Флешмоб вимагає від учнів активної участі й особистої залученості, коли вони стають співавторами й виконавцями. Це підвищує їхню мотивацію, формує відчуття причетності до спільної справи та сприяє активній громадянській позиції. Для успішного флешмобу необхідна синхронна й злагоджена робота, тож учні вчаться взаємодіяти, координувати рухи, слухати один одного – це сприяє згуртуванню

класу чи школи, формуванню почуття команди та взаємної відповідальності, що є важливим аспектом військово-патріотичного виховання.

Оскільки флешмоби часто включають елементи мистецтва – музику, хореографію, візуальні символи, то це впливає на розвиток креативного мислення учнів, їхню здатність до самовираження й пошуку нестандартних рішень. Навіть найневпевненіші учні можуть брати участь у розробленні ідеї, сценарію, музичного супроводу. Так поступово вони долають страх публічності й набувають упевненості у своїх силах.

Завдяки своїй несподіваності й візуальній привабливості флешмоби легко поширюються в соціальних мережах, ЗМІ, і це дозволяє транслювати патріотичні ідеї далеко за межі школи, залучаючи увагу громади та посилюючи загальний виховний ефект.

Використання у флешмобах елементів української культури (наприклад, стрілецьких пісень) допомагає актуалізувати історичну пам'ять та показати, що патріотизм – це не лише минуле, а й живе, актуальне явище.

Таким чином, флешмоб є гнучким, інтерактивним і сучасним інструментом, який дозволяє ефективно й захопливо реалізовувати завдання військово-патріотичного виховання, формуючи активних, свідомих і згуртованих громадян.

2. Зміст роботи вчителя й учнів у процесі реалізації цієї форми. Військово-патріотичний флешмоб «Долоньки злуки» придумали й організували педагог-організатор Сліпченко Людмила Вікторівна у співпраці з Диким Максимом Володимировичем, учителем фізичного виховання. Основними учасниками стали учні 7 класу (класний керівник: Колос Наталія Іванівна). Захід був присвячений Дню соборності – 22 січня. Захід відбувався за цікавим сценарієм. Учні читали вірші, виконували хореографічні мініаюри, створили бодіарт. Головним завданням стала згуртованість з допомогою долоней як провідників єднання українських земель і прагнення українського народу до єдності й незалежності.

3. Досвід реалізації форми роботи в середовищі закладу освіти. Флешмоб «Долоньки злуки» зосереджувався на символічній дії об'єднання та підтримки, особливо актуальній в умовах повномасштабної війни. Його мета полягала в тому, щоб через спільну творчу дію висловити єдність з усіма українцями, подяку захисникам України та віру в перемогу.

На етапі формування ідеї й підготовки формувалася концепція. Центальною ідеєю стало створення відбиток дитячих долоньок у синьо-жовтих кольорах. Кожна долонька символізувала окрему людину, об'єднану спільною метою. Заздалегідь підбиралися військово-патріотичні пісні і вірші.

На етапі проведення флешмобу відбувся збір учасників, де вони прочитали вірші, виконали основну дію – під звуки патріотичної музики кожен учень опустив свою долоньку у фарбу (різних кольорів) і залишив відбиток на папері. Потім учні вирізали свої долоньки й написали на них побажання, слова подяки захисникам. Долоньки були прикріплені на загальному панно.

На етапі фіналізації учні виконали коло єднання з долоньок і символічний танок. Фото й відео флешмобу опубліковано в шкільних і місцевих ЗМІ, соціальних мережах, щоб поширити ідею єдності й патріотизму.

4. Результати і висновки щодо ефективності названої форми роботи у військово-патріотичному вихованні учнів. Педагоги закладу зробили висновок, що «Долоньки злуки» ефективно працюють як виховний інструмент, оскільки візуалізують єдність (кожен відбиток – це індивідуальність, але разом вони створюють потужний символ єднання), створюють відчуття причетності (учні бачать особистий внесок у спільну справу), викликають емоції (процес є творчим і захопливим, а результат викликає почуття гордості й солідарності), є пам'ятним артефактом (створене панно залишається довгостроковим нагадуванням про цінності, виховані під час акції). Цей флешмоб простий у реалізації, але має глибокий зміст і сильний емоційний вплив на учасників і глядачів.

5. Перспективи подальших розвідок учнів і педагогів у цьому напрямі роботи. Педагогічний і учнівський колективи вирішили, що цей захід буде традиційним.

Методи військово-патріотичного виховання учнів ЗЗСО засобами мистецтва.

Військово-патріотичне виховання в закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО) за допомогою мистецтва може бути ефективним, якщо використовувати цілісний підхід і методи, що дозволяють формувати патріотичну свідомість учнів через художню діяльність та сприйняття. Розкриємо їх.

– **Метод художнього сприймання** передбачає залучення учнів до активного слухання, перегляду й аналізу творів мистецтва (музики, живопису, кіно, театру, літератури) на військово-патріотичну тематику. Використання методу допомагає викликати емоційний відгук і сформувати ціннісне ставлення до історії України та її героїчного минулого й сьогодення.

– **Метод художньо-творчої діяльності** спрямовується на заохочення учнів до створення власних мистецьких творів (малюнків, пісень, віршів, інсценівок, хореографічних композицій) військово-патріотичної тематики. У такий спосіб здобувачі освіти висловлюють свої почуття і думки, переосмислюють події й цінності.

– **Метод художньо-педагогічного впливу** доцільно використовувати через комунікацію з ветеранами, військовими, волонтерами, митцями, які завдяки власній творчості або розповіді передають учням патріотичні ідеї й досвід. Живе спілкування надихає на створення власних ідей у мистецькій діяльності.

– **Метод проєктної діяльності** є популярним у роботі із сучасними учнями, оскільки їхнє залучення до розроблення та реалізації комплексних мистецьких проєктів (наприклад, тематичних концертів, виставок, флешмобів), присвячених знаковим подіям в історії України або героям, розвиває їхні організаційні здібності, командну роботу й відповідальність за результат спільної діяльності.

– **Метод культурно-історичного занурення** реалізується завдяки вивченню народних традицій, пісень, обрядів, які відображають боротьбу українського народу за незалежність, що впливає на формування національної ідентичності й розуміння культурного спадку.

– **Метод дискусії та обговорення** застосовується в процесі організації бесід після перегляду фільмів, прослуховування музики чи відвідування виставок, що спонукає учнів до аналізу, висловлення власної думки та формування критичного мислення щодо патріотичних тем.

Таким чином, описані форми і методи, застосовані в інтегрованому підході через залучення учнів до мистецтва, дозволяють не лише передавати знання, а й формувати глибокі патріотичні почуття, активну громадянську позицію учнів, відповідальність за захист своєї країни, готовність її захищати.

Розглянемо форми і методи військово-патріотичного виховання учнів закладів спеціалізованої освіти мистецького профілю, в яких здобуття повної загальної середньої освіти поєднується з профільною мистецькою освітою.

Форми і методи військово-патріотичного виховання учнів на базі таких закладів мають свої особливості, зумовлені їхньою специфікою, що полягає в унікальному підході до освіти – поєднанні глибокого занурення в мистецтво із загальноосвітніми принципами. Завданнями таких закладів є:

– *Розвиток мистецької обдарованості*, що дозволяє закласти міцний фундамент для подальшого професійного або аматорського зростання.

– *Індивідуальний підхід*. Освітній процес відбувається на основі індивідуальних занять (наприклад, уроки гри на музичних інструментах, індивідуальні заняття з вокалу тощо) або під час роботи в невеликих підгрупах, що дозволяє викладачеві максимально враховувати особливості кожного учня, його темп розвитку й інтереси.

– *Спеціалізовані освітні програми*. Освітні програми розроблені з урахуванням вікових особливостей і специфіки обраного виду мистецтва. Вони включають як практичні заняття (наприклад, музичний інструмент, хореографію, живопис), так і теоретичні дисципліни (сольфеджіо, історію мистецтв, музичну літературу).

– *Висококваліфіковані педагоги*. Педагоги закладів – це, як правило, практики з вищою мистецькою освітою, які володіють не лише глибокими знаннями, але й методиками викладання мистецтва дітям. Вони виступають вчителями й наставниками, що надихають учнів.

– *Виховання естетичного смаку й культурних цінностей*. Окрім безпосереднього навчання мистецьким навичкам, заклади активно формують в учнів естетичний смак, розуміння мистецтва як невід’ємної частини людської культури, розвивають емоційний інтелект і творче мислення.

– *Підготовка до набуття професії*. Для багатьох учнів навчання стає щаблем на шляху до професійної мистецької кар’єри, оскільки на їхній базі є можливість підготовки учнів до вступу до вищих мистецьких закладів освіти.

– *Концертно-виставкова діяльність*. Важливою складовою навчання є участь у концертах, виставках, конкурсах і фестивалях, що дає учням

можливість продемонструвати свої досягнення, отримати сценічний досвід та розвинути впевненість у собі.

– *Формування цілісної особистості.* Заняття мистецтвом сприяють гармонійному розвитку учнів, їх самовираженню, дисципліні, умінню працювати в команді (наприклад, в оркестрі чи хорі) та досягати поставлених цілей.

Отже, у закладах спеціалізованої освіти мистецького профілю створиться унікальне середовище для розкриття творчого потенціалу кожного учня.

Заклади спеціалізованої освіти мистецького профілю володіють більшими можливостями для військово-патріотичного виховання засобами мистецтва порівняно із закладами загальної середньої освіти. Розкриємо ці ключові можливості.

Мистецтво справляє значний емоційний вплив на людину. Мистецтво, тобто музика, живопис, театр чи танець, здатне викликати глибокі емоції, формувати почуття, а не лише передавати інформацію. Як відомо, патріотизм – це насамперед почуття любові до Батьківщини, гордості за її історію, культуру, готовність її захищати. Тож мистецтво дозволяє донести ці ідеї до свідомості учнів на емоційному, чуттєвому рівні, що набагато ефективніше, ніж суто раціональне сприйняття.

Виконання патріотичних пісень, інструментальних творів, створення картин на військову тематику, постановка хореографічних номерів, присвячених героїзму захисників, дозволяє учням «прожити» ці емоції, відчути їх на собі. І це значно сильніше впливає на формування патріотичної свідомості, ніж пасивне слухання чи читання.

У закладах спеціалізованої освіти мистецького профілю працюють висококваліфіковані педагоги, які досконало володіють конкретними видами мистецтва, знають, як працювати з учнями, розвиваючи їхні здібності та використовуючи мистецькі засоби для передачі певних ідей і цінностей. У ЗЗСО викладання мистецьких дисциплін є менш профільним і часто не дозволяє глибоко зануритися в тему через обмеженість часу на викладання мистецтва.

Крім цього у закладах спеціалізованої освіти мистецького профілю мають професійне обладнання й інфраструктуру: музичні інструменти, художні матеріали, обладнані сцени, студії – усе це створює оптимальні умови для реалізації мистецьких проєктів патріотичного спрямування. Важливо зазначити: освітні програми в них передбачають вивчення історії мистецтва, творів вітчизняних і світових митців, багато з яких присвячені темі патріотизму, боротьби за свободу, героїзму. Це дозволяє інтегрувати військово-патріотичне виховання безпосередньо в освітній процес.

Мистецтво впливає на свідомість опосередковано, через образи, символи, емоції. Це дозволяє уникнути директивності й формалізму, які іноді наявні в ЗЗСО під час викладання патріотичних тем, і забезпечити більш глибоке й осмислене сприйняття. Отже, відбувається розвиток креативності та критичного мислення учнів.

Через вивчення та створення предметів чи об'єктів мистецтва, що відображають національну історію, традиції, фольклор, заклади спеціалізованої освіти мистецького профілю сприяють формуванню глибокого почуття національної ідентичності, розуміння свого місця в українському суспільстві й відповідальності за його майбутнє.

Випускники таких закладів часто стають майбутніми культурними діячами, митцями, педагогами. Виховуючи їх у дусі патріотизму, ці заклади готують людей, які зможуть впливати на формування національної свідомості й патріотичних почуттів у наступних поколіннях засобами власної творчості.

Таким чином, заклади спеціалізованої освіти мистецького профілю мають вагомий потенціал для військово-патріотичного виховання завдяки своїй здатності впливати на емоційну сферу, наявності кваліфікованих кадрів і специфічних засобів, а також можливостям для творчої реалізації й публічної демонстрації патріотичного змісту. Специфіка закладів дозволяє практикувати такі **форми й формати роботи з учнями** у напрямі військово-патріотичного виховання:

- *концерти, вистави, виставки.* Спеціалізовані заклади регулярно організовують публічні виступи й виставки, що є чудовою платформою для демонстрації творів патріотичного змісту. Учні мають можливість не тільки створити твір, а й представити його широкій аудиторії, що посилює їхню мотивацію й відчуття приналежності до спільної справи;

- *тематичні проєкти і творчі завдання.* У межах навчання можуть бути реалізовані масштабні проєкти, присвячені важливим історичним подіям, героям України, символам державності. Це може бути також створення циклу картин, музичних композицій, хореографічних постановок, які в комплексі розкривають патріотичну тему;

- *співпраця з ветеранськими та громадськими організаціями, військовими частинами та ін.* Мистецькі заклади організовують зустрічі з ветеранами, військовослужбовцями, волонтерами, у процесі яких мистецтво стає засобом комунікації, висловлення подяки й поваги.

Представимо досвід Тернопільського ліцею №21 – спеціалізованої мистецької школи імені Ігоря Герети та опишемо проведені у закладі такі форми роботи: спільний благодійний мистецький проєкт факультету мистецтв Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка та Тернопільського ліцею № 21 – спеціалізованої мистецької школи імені Ігоря Герети «Народжені бути вільними»; відкритий обласний конкурс ансамблів «Музичний віночок». Форми роботи висвітлимо за чітким алгоритмом, що дозволить практикам: ознайомитися з доступними формами роботи – дізнатися про конкретні мистецькі заходи та їхню специфіку; зрозуміти педагогічний потенціал – оцінити, як кожна форма сприяє вирішенню завдань військово-патріотичного виховання; опанувати особливості практичної реалізації – отримати рекомендації щодо впровадження цих форм в освітній процес.

Кожна форма роботи буде описана за таким *алгоритмом*:

1. Форми роботи та її переваги як виховного інструментарію.
2. Змісту роботи вчителя й учнів у процесі реалізації цієї форми.

3. Досвіду реалізації форми роботи в середовищі закладу освіти.

4. Результати і висновки щодо ефективності означеної форми роботи у військово-патріотичному вихованні учнів.

5. Перспективи подальших розвідок учнів і педагогів у цьому напрямі роботи.

Спільний благодійний мистецький проєкт факультету мистецтв Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка та Тернопільського ліцею №21 – спеціалізованої мистецької школи імені Ігоря Герети «Народжені бути вільними».

1. Форма роботи та її переваги як виховного інструментарію. У межах спільного благодійного мистецького проєкту факультету мистецтв Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка та Тернопільського ліцею №21 – спеціалізованої мистецької школи імені Ігоря Герети «Народжені бути вільними» 22 листопада 2024 року на підтримку ЗСУ і на відзначення Дня Гідності та Свободи відбувся благодійний концерт. Захід мав на меті формування національно-патріотичної свідомості здобувачів освіти, виховання поваги до культурних і духовних цінностей українського народу, сприяння розвитку творчих здібностей учнів шляхом залучення до мистецької діяльності, а також утвердження ідеалів свободи, гідності та єдності через засоби мистецтва.

2. Зміст роботи вчителя й учнів у процесі реалізації цієї форми. У концерті брали участь учні хореографічного, музичного, інструментального відділів, хорового мистецтва. Учні художнього відділу робили виставку малюнків.

Завдання заходу, над реалізацією яких працювали в партнерській взаємодії колективи освітніх закладів:

1. Формувати національно-патріотичну свідомість учнівської молоді шляхом залучення до змістовної мистецької діяльності, що сприяє осмисленню цінностей свободи, гідності, єдності й любові до Батьківщини.

2. Розвивати творчі здібності учнів через активну участь у виступах хореографічного, музичного, інструментального, хорового, художнього й театального напрямів, що сприяє естетичному вихованню та самовираженню особистості.

3. Забезпечити міждисциплінарну співпрацю педагогів, об'єднуючи їх навколо спільної мети – організації масштабного культурно-благодійного заходу, який є важливою частиною виховного процесу й розвитку громадянських якостей.

4. Сприяти формуванню морально-етичних цінностей у здобувачів освіти, зокрема таких як милосердя, відповідальність, співпереживання й бажання допомагати тим, хто цього потребує.

5. Організувати виставку дитячих малюнків як засіб візуального вираження учнівських роздумів про свободу, мир і незламність українського народу з метою розвитку креативного мислення й соціальної активності.

6. Поглиблювати взаємозв'язки між учнями, педагогами й батьківською громадою, об'єднуючи всіх учасників освітнього процесу довкола ідеї підтримки Збройних сил України та наближення перемоги.

7. Провести благодійний збір коштів, спрямований на придбання FPV-дронів для українських військових, тим самим долучившись до підтримки обороноздатності держави й формування в дітей відчуття значущості власного внеску в спільну справу.

3. Досвід реалізації форми роботи в середовищі закладу освіти. Підготовка та проведення благодійного концерту «Народжені бути вільними» відбувалася в кілька етапів. На першому етапі було визначено концепцію заходу, сформовано творчі групи, обрано репертуар, розподілено обов'язки серед учнів і педагогів різних мистецьких напрямів. Розпочалась активна робота над підготовкою виступів, оформленням сцени й організацією виставки дитячих малюнків.

Другий етап передбачав організацію самої концертної програми, яка включала виступи хореографічних колективів, вокальних та інструментальних ансамблів, сольних виконавців, театралізовані мініатюри й презентацію художньої виставки.

На третьому етапі, після завершення концерту, було організовано підбиття підсумків, обговорення вражень учасників і глядачів, а також оголошення результатів благодійного збору. Важливим завданням заходу стало не лише виявлення й розвиток творчих здібностей учнів, а й формування в них почуття єдності, громадянської відповідальності й упевненості в тому, що мистецтво має силу змінювати суспільство.

Особливою родзинкою концерту стало творче партнерство між студентами факультету мистецтв ТНПУ імені Володимира Гнатюка й учнями ліцею. Така співпраця стала прикладом єднання мистецької спільноти задля спільної мети – підтримки Збройних сил України та морального піднесення глядачів. Виступи артистів, музикантів, вокалістів і хореографічних колективів були наповнені щирістю, емоційністю й любов'ю до рідної землі. Тепла атмосфера концерту сприяла глибокому емоційному переживанню, спільні виступи учасників – викликали гучні овації й незабутні враження.

У процесі підготовки використовувалися такі методи та прийоми, як: проєктна діяльність, колективна творча справа, елементи театралізації, художнє слово, інтерактивне спілкування, музичне й візуальне оформлення. Завданням заходу було не лише створити яскраву мистецьку подію, а й об'єднати учасників навколо ідеї підтримки українських військових, розвинути творчу активність, громадянську позицію та взаєморозуміння між поколіннями митців.

4. Результати й висновки щодо ефективності аналізованої форми роботи у військово-патріотичному вихованні учнів. Проведення благодійного концерту «Народжені бути вільними» сприяло підвищенню рівня національної свідомості учнів, розвитку їхніх творчих здібностей та формуванню активної громадянської позиції. Завдяки участі в мистецьких виступах і підготовці до заходу здобувачі освіти мали можливість проявити

свої таланти, відчути причетність до важливої спільної справи та усвідомити цінність єдності й підтримки в складний для країни час.

Для педагогів захід став прикладом ефективної міждисциплінарної співпраці й можливістю реалізувати виховний потенціал мистецьких дисциплін. Благодійний концерт «Народжені бути вільними» справив значний вплив як на учасників, так і на глядачів. Захід сприяв формуванню національної свідомості й патріотичних почуттів серед учнів і студентів, а також поглибив їхнє розуміння важливості єдності й підтримки в умовах війни. Участь у концерті дозволила учням і студентам з різних творчих дисциплін розвинути свої здібності, набратися досвіду публічних виступів та посилити командну співпрацю.

Для педагогічного колективу цей захід став важливим етапом у вихованні громадянських якостей у молоді, створенні позитивної атмосфери, де культура й мистецтво об'єднують людей задля спільної мети. Спільна праця вчителів та учнів у підготовці й проведенні концерту посилила командну взаємодію, сприяла професійному зростанню вихованців та надала моральне задоволення від залучення учнів до благородної мети.

Благодійний збір коштів, що склав 40 000 гривень, став важливим результатом заходу, адже ці кошти були спрямовані на придбання FPV-дронів для підтримки Збройних сил України, що є важливим внеском у перемогу нашої держави.

Благодійний концерт «Народжені бути вільними» став успішною платформою для патріотичного виховання учнів. Захід сприяв формуванню в молоді почуття єдності, гідності й відповідальності за долю країни. Залучення учасників до спільної мистецької діяльності дозволило створити атмосферу співпраці та взаємопідтримки. Участь у заході розвинула в учнях почуття гордості за свою Батьківщину, а також дала можливість самовираження через мистецтво.

6. Перспективи подальших розвідок учнів і педагогів у цьому напрямі роботи. Варто працювати над підвищенням участі громадськості в подібних заходах, щоб залучити більше ресурсів для благодійних ініціатив.

Відкритий обласний конкурс ансамблів «Музичний віночок»

1. Форма роботи та її переваги як виховного інструментарію. Відкритий обласний конкурс ансамблів «Музичний віночок» відбувся 24 квітня 2025 року.

Конкурс об'єднав значну кількість музичних колективів Тернопільщини – 21 колектив з різних куточків Тернопільщини. *Мета заходу:* популяризація творчості українських композиторів і розвиток ансамблевого виконавства серед учнів мистецьких шкіл області. Завдання заходу:

1. Створити умови для творчої самореалізації учнів мистецьких шкіл області через ансамблеве виконавство.
2. Сприяти збереженню й популяризації музичної спадщини України, зокрема творчості українських композиторів.
3. Підвищити виконавську майстерність учнів і педагогів мистецьких шкіл.

4. Розвивати художній смак, естетичне сприйняття та сценічну культуру юних музикантів.

5. Сприяти обміну досвідом між творчими колективами області й налагодженню професійної співпраці між викладачами.

2. Зміст роботи вчителя й учнів у процесі реалізації цієї форми. Під час конкурсних виступів учасники представляли твори українських композиторів у різних жанрах і формах, які вони готували заздалегідь до цієї події.

Серед представлених колективів були вокальні, інструментальні й вокально-інструментальні ансамблі, бандуристів, флейтистів, скрипалів, фортепіанні дуети, дуети гітаристів, віолончелістів. Усі учасники показали свою зацікавленість у виборі творів і їхньому виконанні.

3. Досвід реалізації форми роботи в середовищі закладу освіти. Кожен номер вирізнявся емоційністю, високим рівнем виконавської майстерності, художньою виразністю та глибоким патріотичним змістом. Усі виступи мали єдину тематичну спрямованість – популяризацію творчості українських композиторів, збереження національної музичної спадщини й розвиток ансамблевої культури серед учнів мистецьких шкіл.

4. Результати й висновки щодо ефективності означеної форми роботи у військово-патріотичному вихованні учнів. Конкурс став не лише майданчиком для демонстрації таланту, але й сприяв творчому обміну, професійному зростанню педагогів, натхненню учнів та зміцненню єдності через спільне мистецьке бачення. «Музичний віночок» подарував учасникам і глядачам незабутні емоції, гордість за українське музичне мистецтво й віру в яскраве культурне майбутнє.

Конкурс «Музичний віночок» сприяв формуванню національної гордості, усвідомленню значущості української музичної спадщини. Через виконання творів українських композиторів учасники глибше занурилися в національну культуру, відчули емоційний зв'язок з історією і традиціями свого народу. Виховувався патріотизм, любов до рідної землі, гордість за українське мистецтво.

Захід допоміг багатьом учасникам усвідомити важливість мистецтва в житті та, можливо, визначитися з майбутньою професією. Живий контакт з музичними авторитетами – членами журі – став прикладом для наслідування й мотивацією для подальшого розвитку в мистецькій сфері.

Завдяки участі у творчому змаганні учні не лише демонстрували власні вміння, а й училися працювати в колективі, підтримувати одне одного, поважати працю інших виконавців. Атмосфера щирості, творчого піднесення й патріотизму зробила цей захід прикладом ефективного поєднання мистецької освіти й виховної роботи.

Конкурс сприяв формуванню національної гордості, усвідомленню значущості української музичної спадщини. Через виконання творів українських композиторів учасники глибше занурилися в національну культуру, відчули емоційний зв'язок з історією і традиціями свого народу, бажання їх захищати й відстоювати. Виконання творів, що часто відображають героїчні сторінки історії, народні звичаї й красу рідної природи, сприяло

формуванню глибокої поваги до культурної спадщини та відчуття єдності з попередніми поколіннями, що є важливим підґрунтям для розвитку патріотизму.

5. Перспективами подальших розвідок учнів і педагогів у цьому напрямі роботи є пошук маловідомих творів українських композиторів на цю тематику, їхнє вивчення і презентування на широкий загал.

Методи військово-патріотичного виховання учнів на базі ПСМЗО мають свої унікальні особливості, зумовлені саме їхньою специфікою. ПСМЗО використовують емоційно-естетичний, творчий та особистісно-орієнтований підхід.

Посиленню емоційного впливу через мистецтво сприяють такі *методи*:

– *метод художнього занурення*. Ключовою особливістю цього методу є використання музичних творів (патріотичних пісень, маршів, героїчних балад), живописних полотен, театральних постановок або хореографічних номерів, що відображають героїзм, боротьбу за незалежність, любов до Батьківщини. Учні не просто слухають чи дивляться, а переживають емоції, які викликає мистецтво, що сприяє глибшому засвоєнню патріотичних ідей;

– *метод емпатії й ідентифікації*. Через виконання ролей у драматичних постановках, спів пісень від імені героїв або зображення їхніх подвигів у живописі учні закладів учаться співчувати, розуміти й ототожнювати себе з тими, хто захищав Україну.

Ефективній творчій самореалізації сприяють:

– *метод проєктної діяльності*. Створення власних мистецьких проєктів на патріотичну тематику, як-от: написання музичних творів, пісень, віршів, створення художніх серій (плакатів, картин, інсталяцій), розробка хореографічних номерів або коротких вистав сприяє активізації учнів, адже вони стають активними творцями, а не пасивними споживачами інформації, висловлюють своє ставлення, оцінюють події;

– *метод інтерпретації й імпровізації*. Заохочення учнів до власної інтерпретації відомих патріотичних творів, або імпровізації на задану тему розвиває їхнє критичне мислення, креативність та особистісне ставлення до патріотизму.

Формування ціннісних орієнтирів через естетику відбувається шляхом застосування:

– *методу художньо-естетичного аналізу*. Розбір змісту й образів мистецьких творів (картин, музичних композицій, літературних текстів) під кутом зору їхнього патріотичного змісту, ідейного посилення, символіки навчає учнів бачити глибинний зміст у мистецтві, сенси, закладені авторами творців, та усвідомлювати його виховну силу;

– *метод культурологічного занурення*. Вивчення народних традицій, обрядів, фольклору, що відображають український дух, історію боротьби й незламності спонукає учнів відчувати себе причетними до свого «коріння», а спів народних пісень, вивчення народних танців, ознайомлення з народними ремеслами поглиблює це почуття через практичну діяльність учнів.

Публічна демонстрація й колективна діяльність спонукають учнів презентувати своє ставлення, цінності:

– *метод концертно-виставкової діяльності*. Організація тематичних концертів, виставок, театральних постановок, присвячених пам'ятним датам, героям України, надає учням можливості представити свої творчі доробки широкій аудиторії, відчувати відповідальність і гордість за свій внесок у справу захисту України;

– *метод колективної творчості*. Спільне виконання музичних творів в ансамблях, хорах, оркестрах, створення колективних художніх робіт розвиває почуття єдності, відповідальності перед колективом та усвідомлення себе частиною спільної справи заради патріотичної ідеї.

Індивідуалізація й особистісне зростання учнів у процесі військово-патріотичного виховання на базі початкових спеціалізованих мистецьких закладів освіти стають більш ефективними через застосування методів:

– *методу наставництва*. Індивідуальна робота вчителя з учнем, що дозволяє врахувати його особистісні схильності, таланти й інтереси в процесі патріотичного виховання допомагає розкрити потенціал кожного учня через мистецтво;

– *методу рефлексії*. Заохочення учнів до осмислення своїх почуттів та емоцій, які виникають під час створення або сприйняття патріотичних мистецьких творів, сприяє формуванню свідомого ставлення до патріотизму.

Представлені форми і методи допомагають практикам формувати особистостей, здатних відчувати, творити й діяти на благо України через призму мистецтва, бути готовими захищати культурні цінності своєї країни.

ДОДАТКИ

Додаток 1.

Використання стрілецьких пісень в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти (основна і старша школа).

В умовах повномасштабної війни України з Росією, що триває з 2014 року, військово-патріотичне виховання учнів набуває особливого значення. У цей час критично важливо формувати свідомих патріотів, які готові та здатні захищати свою країну, її духовні й культурні цінності. Саме тому дослідження потенціалу пісень Січових Стрільців у виховному процесі є надзвичайно актуальним для сучасних педагогів. Ці пісні – не просто частина історії, а потужний засіб для формування національної свідомості й патріотичного духу в учнів.

Попри очевидну актуальність і дослідженість проблеми в історичному й мистецтвознавчому контекстах бракує глибоких педагогічних досліджень щодо того, як ефективно використовувати стрілецькі пісні в закладах загальної середньої освіти для військово-патріотичного виховання. Особливо важливо врахувати специфіку сприйняття й виконання цих пісень учнями різних вікових категорій.

Розглянемо, як стрілецькі пісні можна ефективно інтегрувати в освітній процес з мистецтва в основній і старшій школі. Зосередимося на використанні цих пісень у межах таких модельних навчальних програм:

- «Мистецтво. 5–6 класи» (інтегрований курс) авторів Л. М. Масол та О.В. Просіної.
- «Мистецтво. 7–9 класи» (інтегрований курс) авторства Л. М. Масол.

У 5-6 класах програма будується навколо таких ключових понять, як «види, мова і жанри мистецтв». Це створює широкі можливості для вивчення стрілецьких пісень як окремого музичного жанру, аналізу їхньої поетичної й музичної мови, а також їхнього місця серед інших видів мистецтва (наприклад, через зв'язок з літературою чи живописом).

У 7-9 класах освітній процес зосереджений на категорії «стилі мистецтва», що склалися протягом різних історичних епох. Тут стрілецькі пісні можна розглядати як яскравий приклад певного періоду української культури, аналізуючи їхній стиль, характерні риси та вплив на подальший розвиток мистецтва.

Таким чином, проаналізуємо зміст цих програм, щоб визначити найкращі шляхи для включення стрілецьких пісень у навчальний матеріал.

5 клас: Вивчення стрілецьких пісень у модулі «Види і мова музичного мистецтва».

У 5-х класах, у межах вивчення модуля «Види і мова музичного мистецтва», можемо поглибити знання учнів про народну та професійну музику, використовуючи для цього стрілецькі пісні. Це чудовий спосіб

поговорити з дітьми про військові традиції українців та їхній розвиток у сучасній Україні.

Оскільки Модельна навчальна програма (автори: Л. М. Масол, О. В. Просіна) пропонує знайомство з календарно-обрядовими й родинно-побутовими піснями через призму традицій і сучасності, доцільно обрати стрілецьку пісню, яка поєднує в собі військово-патріотичний і жартівливий жанри. Пісня «Ой видно село» (слова і музика Л. Лепкого) ідеально підходить для цього. Вона не лише розповідає про воїнів-лицарів – січових стрільців, їхній побут і взаємодію із селянами, а й підкреслює їхню головну місію – оборону України.

Практичне використання пісні «Ой видно село» на уроці:

1. *Слухання та сприймання:*

- Запропонуйте учням прослухати пісню у виконанні Анатолія Кочерги в оркестровому супроводі, переглянувши кліп (доступний за посиланням: <https://www.youtube.com/watch?v=VlvpPAhgD3g>). Це допоможе створити яскраве враження й візуалізувати зміст пісні.

- Обговоріть разом з учнями зміст пісні, її форму й музичні засоби виразності, які допомагають розкрити музичний образ. При цьому заохочуйте учнів до діалогу за допомогою відкритих запитань.

- Зверніть увагу на те, що пісня має куплетну форму з приспівом, де куплет і приспів контрастні за темпом, ритмом, а також мають повтори музичних фраз.

- Підкресліть поетичні особливості, такі як включення вигуків «ха-ха», «гей» у приспів, що додає пісні жартівливого характеру й динаміки.

1. *Вокально-хорова робота:*

- Дайте прослухати фрагменти пісні у виконанні Анатолія Кочерги та Квітки Цісик. Запропонуйте учням самотійно визначити чоловічий і жіночий співочі голоси, а також їхні темброві характеристики.

- Порівняйте виконання пісні ансамблем «Веселі музики» (м. Київ) та Заслуженим ансамблем пісні і танцю Збройних Сил України. Обговоріть види музичних колективів та особливості їхнього звучання.

- Запропонуйте учням самотійно послухати різні варіанти виконання пісні (наприклад, за посиланням: <https://www.pisni.org.ua/songs/712969.html#songsfiles>) та обрати свій улюблений. Це дозволить побачити розвиток стрілецької пісні у XX-XXI століттях та її різноманітні інтерпретації.

- Організуйте змагання між групами: кожна група обирає найкращий, на їхню думку, варіант виконання пісні та аргументує свій вибір, використовуючи характеристики засобів музичної виразності, стилю виконання, утілення музичних образів.

1. *Виконавська діяльність та інструментальний супровід:*

- Запропонуйте учням створити варіанти ритмічного супроводу пісні.
- Розділіть учнів на дві групи для створення ритмічної партитури та її виконання (наприклад, на шкільному концерті), де команди по черзі акомпануватимуть приспів і заспів.

- Обговоріть, які інструменти учні оберуть для супроводу кожної частини пісні, щоб підкреслити її характер. Можна використовувати саморобні шумові інструменти.

1. *Дослідницька діяльність і вікторини:*

- Запропонуйте учням самостійно дізнатися про музичні інструменти січових стрільців.

- Проведіть вікторину (можна в цифровому форматі) про призначення музичних інструментів. Наприклад:

- Для яких цілей використовувалися труба, сопілка, барабани?

- Які музичні інструменти учні обрали б для таких подій: військового параду, розваг (танців), залякування ворога?

- Чи використовували січові стрільці трембіту?

Отже, такий комплексний підхід до вивчення стрілецької пісні дозволить не лише ознайомити учнів з українськими військовими традиціями, а й розвинути їхні музичні, творчі й дослідницькі здібності.

6 клас: Стрілецькі пісні в модулі «Жанри музичного мистецтва».

У 6-му класі, під час вивчення модуля «Жанри музичного мистецтва», де учні знайомляться з різними жанрами та вчать інтерпретувати їхній зміст, стрілецькі пісні також знайдуть своє гідне місце. На їхньому прикладі можна поглибити розуміння вокальних жанрів, таких як пісня й гімн.

Вивчення пісні «За Україну»

Запропонуйте учням прослухати пісню «За Україну» (вірш М. Вороного, музика Б. Вахнянина, обробка Я. Ярославенка). Цей патріотичний марш є в репертуарі багатьох колективів, зокрема Ігоря Богдана та гурту «Галичани», а також хору «Просвіта» (м. Київ).

Після прослуховування, проведіть з учнями обговорення:

- Чи належить ця пісня до жанру патріотичної пісні чи гімну?

- Чим різняться ці два жанри?

- У які заходи було б доцільно включити цю пісню (наприклад, військовий парад, спортивні змагання, концерт ліричної музики)? Це дозволить учням спробувати себе в ролі режисерів масових дійств.

- Які ще сучасні авторські пісні мають подібний зміст?

Вивчення пісні «Ой, на горі, на Маківці»

У музичному доробку січових стрільців є багато пісень, що оспівують важливі події в історії України. Однією з таких є «Ой, на горі, на Маківці».

- Запропонуйте учням самостійно знайти інформацію про бої на горі Маківці у квітні 1915 року. Це сприятиме розвитку пошукових навичок.

- Дайте пошукове завдання: існує багато варіантів куплетів цієї пісні. Нехай учні знайдуть їх, використовуючи різні джерела, обмінюються результатами та висловлять свої уподобання щодо них.

Важливість інтеграції стрілецьких пісень.

Вище розглянуті завдання є надзвичайно цінними, оскільки вони дозволяють учням не просто ознайомитися зі стрілецькими піснями, а й глибше відчувати їхній жанр та усвідомити їхній безперервний розвиток у сучасному культурно-мистецькому житті України. Це допомагає дітям сприймати ці пісні

не як архаїчний пережиток минулого, а як живе, актуальне й необхідне явище в їхньому власному житті та в бутті сучасної України.

7 клас: «Музичне мистецтво в інтегративному просторі культури» – Гімн УСС

У 7-му класі, у межах модуля «Музичне мистецтво в інтегративному просторі культури», програма передбачає вивчення музичних символів України, нового життя народних мелодій у класичному й сучасному мистецтві, а також понять обробки, аранжування й етнічних мотивів у музиці. Саме тут ідеально вписується вивчення **гімну Українських січових стрільців**.

Учні можуть самостійно дослідити історію виникнення цієї пісні, а вчитель лише узагальнить їхні знання, доповнить цікавими фактами й актуалізує інформацію.

Історія пісні «Ой, у лузі червона калина».

Пісня «Ой, у лузі червона калина» не лише відобразила ідеологію Українських січових стрільців (УСС), а й була офіційно визнана їхнім гімном. Досі вона сприймається як потужний символ визвольної боротьби.

Мало хто знає, що первісний варіант пісні створив 1914 року відомий поет, директор і режисер Львівського Українського театру «Руська бесіда» Степан Чарнецький (1881–1944). Після постановки трагедії Василя Пачовського «Сонце Руїни» (про гетьмана Дорошенка) Чарнецький був незадоволений фінальною піснею-скаргою України. Щоб зробити завершення вистави оптимістичнішим, він використав народну пісню «Розлилися круті бережечки», дещо змінивши слова та додавши власну мелодію. Вистава сприяла стрімкій популяризації пісні, особливо її останньої строфи: «Ой, у лузі червона калина похилилася...» [5].

Цікаво, що нині відома як народна пісня «Ой, у лузі червона калина» має розширену версію, яка містить рядки: «Не хилися, червона калино, – маєш білий цвіт, не журися, славна Україно, – маєш славний рід». Проте ці слова відсутні як у першій публікації 1915 року, так і в подальших друкованих виданнях, що з'явилися під час війни 1918–1919 років чи в повоєнний період, як зазначає О. Кузьменко [6].

Пріоритети у вивченні стрілецької творчості. Під час вивчення музичної творчості січових стрільців ключовими є:

- *інтерпретація творів у широкому культурному контексті;*
- *виконання індивідуальних і колективних проєктів;*
- *поглиблення знань спеціальної термінології.*

Тож слід заохочувати учнів до дискусій та висловлення своєї думки. Нехай педагог запропонує їм відповісти, чому саме ця пісня стала гімном січового стрілецтва.

Цікавим завданням може бути пропозиція послухати інші стрілецькі пісні та обрати з них ті, що, на їхню думку, також могли б претендувати на гімн УСС. Важливо, щоб учні аргументували свій вибір. Таким чином, вони навчатимуться формулювати ціннісне естетичне ставлення до пісень.

Нове життя стрілецьких пісень

Учні 7 класів можуть самостійно дослідити, як стрілецькі пісні продовжують жити в сучасному мистецтві. В інтернеті є багато цікавих авторських інтерпретацій цих пісень у виконанні українських співаків і співачок. Наприклад, Марія Бурмака переконливо виконує «Гей, на горі, на Маківці» у супроводі гітар і барабанів. Можна організувати дискусію щодо доцільності такого музичного супроводу та порівняти це виконання з акапельним виконанням чоловічою хоровою капелою «Боян». Упевнені, що ця пісня не залишить учнів байдужими і вони захочуть вивчити її та створити власну інтерпретацію (розробку такої інтерпретації можна запропонувати як творчу роботу).

Стрілецькі пісні у творчості класиків і сучасних митців.

Стрілецькі пісні посіли важливе місце у творчості як композиторів-класиків, так і сучасних митців. Наприклад, пісня-реквієм «**Журавлі**» («Чуєш, брате мій...») була написана Левком Лепким на вірш його брата Богдана Лепкого «Видиш, брате мій». Пронизливе курликання журавлів асоціювалося в Богдана Лепкого з тужливим настроєм галицьких і буковинських емігрантів, які змушені були шукати кращої долі на чужині. Чудову обробку цієї пісні для хору створив Кирило Стеценко. Запропонуйте учням самостійно знайти подібні приклади.

Пісня «**Йде січове військо**» чудово звучить у виконанні Тараса Компаніченка у супроводі кобзи, а також у виконанні гурту «Воплі Відоплясова» та оркестру Збройних Сил України під керівництвом Антонюка Дмитра Жановича. Також можна переглянути інтернет-версію кліпу на цю пісню (2016 р.).

Експерименти й новаторство. Новаторські пошуки в музичній мові, жанрах і формах не минули й стрілецьку пісню. Митці надихаються творчістю січових стрільців та експериментують. Прикладом є створення «Рок-збірки пісень Українських січових стрільців» (Проект iNEBO (Айнебо)). Запропонуйте учням самостійно знайти інші приклади цієї тенденції.

Старша профільна школа. Стрілецькі пісні в персональних дослідженнях і проєктах

У старшій профільній школі навчання інтегроване навколо теми «Мистецтво культурних регіонів світу» (базове навантаження), водночас значно зростає роль художньо-практичної діяльності за вибором учнів відповідно до профілю навчання (вибіркове навантаження). Це відкриває широкі можливості для персональних досліджень учнів, особливо в контексті вивчення стрілецьких пісень. Учні можуть заглибитися в цікаві напрями. Наведемо декілька з них.

- Дослідження музичних колективів та окремих музикантів у складі Січових Стрільців.
- Вивчення історії створення й розвитку конкретних стрілецьких пісень.
- Аналіз мистецької діяльності видатних діячів стрілецького руху.
- Пошук та аналіз співаників стрілецьких пісень (збірників).

Особливо привабливими можуть бути дослідження прикладного характеру. У ролі прикладів наведемо кілька завдань.

- Складання переліків співаників українських січових стрільців.
- Дослідження, які з цих пісень є популярними, а які – маловідомими.
- Спілкування з близькими й родичами: чи були їхні бабусі й дідусі причетні до стрілецького руху, чи виконували вони ці пісні?

Натхненням для досліджень учнів є мемуари й спогади відомих дослідників стрілецької творчості. Початком таких розвідок може стати ознайомлення з інтерв'ю О. Кузьменко [6]. Вона розповідала, як у її родині навіть за радянських часів у дідусевій хаті в центрі Львова дбайливо зберігалася раритетна збірка стрілецьких пісень під назвою «Сурма». Цей факт є яскравим свідченням глибокої поваги до національної пам'яті попри всі заборони того часу.

Інтерес до музичної культури наших предків нині активно зростає. Сучасні учні можуть стати ініціаторами: музичних фестивалів на рівні громади та закладу освіти, флешмобів з виконанням стрілецьких пісень, використання стрілецьких пісень у військово-спортивних іграх і змаганнях.

Таким чином, музична творчість січових стрільців є актуальним виховним засобом нині у виконанні завдань військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти. Найголовніше, що має навчити учнів педагог, – це проживати ці пісні, бачити їхній потенціал і розуміти їхню цінність для різних сфер власного життя. Також важливо цікавитися впливом стрілецьких пісень на подальший розвиток вітчизняної музичної культури.

Список використаних джерел

1. Башняк Л. І. Місце та роль творчості українських січових стрільців у розвитку національної культури України першої половини ХХ століття : дис. ... канд. мистецтвозн. 26.00.01 – Теорія та історія культури. Київ, 2010. 186 с.
2. Витвицький В. Стрілецька пісня. *Лицарі рідного краю. Січово-стрілецька традиція в історії, культурі та мистецтві України ХХ століття* : зб. статей. Коломия : Вік, 2007. С. 131–138. 312 с.
3. Доронюк В. Стрілецькі та повстанські пісні в системі підготовки вчителя музики. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Педагогіка.* 1999. № 2. С. 74–77. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/26542/1/Doronjk.pdf>
4. Закальська Я. А. Український фольклор спротиву: традиція і модифікація, трансмісійні механізми : дис. ... канд. філолог. наук. 10.01.07 – Фольклористика. К., 2021. 359 с.
5. Захарчук О. Пісенна творчість українських січових стрільців. *Музика*. Український інтернет-журнал. URL: <https://mus.art.co.ua/pisenna-tvorchist-ukrains-kykh-sichovykh-stril-tsiiv/>.
6. Кузьменко О. Воєнний фольклор українців. *Локальна історія*. 2023 р. <https://localhistory.org.ua/videos/bez-bromu/ukrayinskii-voiennoi-folklor-iak-zrozumiti-sebe-i-svogo-voroga-oksana-kuzmenko/інтерв'ю>.
7. Лехник Л. Пісні Українських січових стрільців як внесок у національну культуру. *Лицарі рідного краю. Січово-стрілецькі традиції в історії, культурі та мистецтві України ХХ ст.* : зб. статей. Коломия : Вік, 2007. С. 138–146.
8. Макаренко Л. П. Музична культура січових стрільців як чинник українського державотворення. *Актуальні питання сьогодення*. 2018. Том 8. С. 18–20. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/23534/1/L_Makarenko_Vinnitsa_2018_%20IM.pdf

9. Рагозіна В.В., Трейтяк Д.В., Яківчук Г. В. Педагогічний потенціал пісень січових стрільців у військово-патріотичному вихованні учнів. *Мистецтво та освіта*, 2(116), 2025. С. 9-16. DOI: [https://doi.org/10.32405/2308-8885-2025-2\(116\)-9-16](https://doi.org/10.32405/2308-8885-2025-2(116)-9-16).
10. Рожак-Литвиненко К. Мистецьке угруповання Українських січових стрільців: художники, традиції, жанрові та стильові особливості творів : дис. ... канд. мистецтвознав. 17.00.05 – Образотворче мистецтво. Київ, 2010. 186 с.
11. Стрілецькі пісні / упоряд., запис, вступ. ст., коментар та додатки Оксани Кузьменко. Львів : Інститут народознавства НАН України, 2005. 640 с. + 32 с. іл.
12. Супрун В. М. Українська пісня періоду війни як соціокомунікаційний феномен. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Том 35 (74). № 4. 2024. Частина 2. DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.4.2/27>
13. Таран І. Внесок січових стрільців у розвиток української музичної культури. *Лицарі рідного краю. Січово-стрілецькі традиції в історії, культурі та мистецтві України ХХ ст.* : зб. статей. Коломия : Вік, 2007. С. 147–152.
14. Футулуйчук В. *Українська Галицька Армія: військово-патріотичне виховання та вишкіл (1918–1920)*. Донецьк : Східний видавничий дім, УКЦентр, 2000. 152 с.
15. Хома І. Січові Стрільці. Створення, військово-політична діяльність та збройна боротьба Січових Стрільців у 1917–1919 рр. Київ : Наш час, 2011. 103 с.
16. Яринчина О. Фіксації та наукове осмислення українських народних рекрутських та солдатських пісень у середині ХІХ – першій половині ХХ століття. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2019. № 1. С. 104–113. DOI: <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2019-1-22>.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Афанасьєв А. О. Методи військово-патріотичного виховання військовослужбовців Збройних Сил України. Вісник Національної академії оборони. 2010. Вип.4(17). С. 5–10.
2. Бака М.М., Корж В.П. Фізичне і військово-патріотичне виховання молоді: навчально-методичний посібник. Київ: ПВА «Книга пам'яті України», 2004. 464 с.
3. Бех І.Д. Виховання особистості: підручник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Либідь, 2008. 848 с.
4. Бех І.Д., Канішевська Л.В., Малиношевський Р.В. Стратегія військово-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України: реалії та орієнтовні позиції. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 2023. 5(2). С. 1–7.
5. Бех І.Д. Компонентна модель сходження зростаючої особистості до духовних цінностей. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2017. Вип. 21. Кн.1. С. 6–20.
6. Бех І. Д. Вибрані наукові праці. Виховання особистості. Т. 2. Чернівці: Букрек, 2015. 640 с.
7. Бех І.Д., Журба К.О., Канішевська Л.В., Комаровська О.А., Литовченко О.В., Малиношевський Р.В., Морін О.Л., Окушко Т.К., Охріменко З.В., Рагозіна В.В., Рейпольська О.Д., Тимчик М.В., Толочко С.В., Харченко Н.В. Військово-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України: стратегічні напрями (І. Д. Бех, Р. В. Малиношевський, ред.). Івано-Франківськ, 2023. 32 с.
8. Бородай Е.М. Класифікація методів військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі допризовної підготовки. *Витоки педагогічної майстерності*: зб. наук. праць. Вип.26. Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка. 2020. С. 25–28.
9. Бородай Е.М. Методи навчання основ військової справи учнів у навчальному середовищі старшої школи. *Ресурсно-орієнтоване навчання у вищій школі: проблеми, досвід, перспективи*: матеріали Всеукр.наук.-практ. інтернет- конф., Полтава, 22-26 лютого 2016 р. Полтава: АКУП ПДАА, 2016. С. 365–366.
10. Бородай Е.М., Кононець Н.В. Класифікація дидактичних військово-професійних ігор для формування військово-прикладних умінь і навичок учнів старшої школи. *Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D»: доступність, діалог, динаміка* : матеріали III Всеукр.наук.-практ. інтернет-конф., Полтава, 18-22 лютого 2019 р. Полтава: КУЕП ПДАА, 2019. С. 448–449.
11. Боярчук О., Микитюк Л. Цикл уроків мужності. *Методист*. 2015. № 2. С. 59–63.
12. Військово-патріотичне виховання учнів в умовах ідейно-світоглядної конфронтації: навчально-методичний посібник / Остапенко О.І. (Ред.), Тимчик М.В., Зубалій М. Д., Журба К.О., Бінецький Д.О., Касіч Н.П., Кузора І.В. Кропивницький: Імекс-ЛТД. 2022. 165 с.

13. Військово-патріотичне виховання учнів у позакласній роботі : посіб. / уклад. М.Д. Зубалій, В.В. Івашковський, О.І. Остапенко, М.В. Тимчик, Б.Б. Шаповалов, З.М., Діхтяренко, І.П. Білоцерківець, Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2016. 225 с.

14. Військово-патріотичний напрям. Інститут модернізації змісту освіти URL: <https://imzo.gov.ua/osvita/pozashkilna-osvita-ta-vihovna> robota/navchalniprogrami/viyskovo-patriotichniy-napryam/ (дата звернення: 16.09.2024).

15. Возний А.П., Чижма Р.А. Фізична культура та спорт – найважливіші елементи військово-патріотичного виховання сучасної молоді. *Інноваційні технології в системі підвищення кваліфікації фахівців фізичного виховання і спорту* : тези доповідей IV Міжнародної науково-методичної конференції (Суми, 13–14 квітня 2017). Суми, 2017. С. 64–67.

16. Всеукраїнська гра-випробування «Котигорошко». URL: <http://fdofdo.narod.ru/kot.htm> (дата звернення: 30.08.2024).

17. Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура»). URL: <http://locketum.in.ua> (дата звернення: 15.06.2024).

18. Всеукраїнський фестиваль патріотичної військової пісні «Оберіг». URL: <https://unalib.ks.ua/vseukrainskiy-festival-patriotichnoi-viyskovoipisnioberig.htm> (дата звернення: 30.09.2024).

19. Гуз К., Кононець Н. Військово-патріотична підготовка старшокласників у сучасному освітньому просторі. *Імідж сучасного педагога*. 2021. № 1. С. 77–81.

20. Гузь З. Військово-патріотична підготовка старшокласників у сучасному освітньому просторі. *Імідж сучасного педагога*. 2023. № 1(196), С. 77–81.

21. Горенко Т. Збірка Уроків мужності для учнів середнього та старшого шкільного віку. URL: <https://naurok.com.ua/zbirka-urokiv-muzhnosti-dlya-uchnivserednogo-ta-starshogo-shkilnogo-viku-132553.html> (дата звернення: 18.08.2024).

22. Дембіцький С., Злобіна О., Костенко Н. та ін. Українське суспільство в умовах війни: колективна монографія. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.

23. Джус О. Аксіологічний вимір дослідження ролі міжнародного військового партнерства у захисті суверенітету України. *Політологічний вісник*: зб. наук. праць. Київ: ВАДЕКС, 2015. Вип. 79. С. 472–481.

24. Журба К.О Цифровізація військово-патріотичного виховання української молоді в умовах війни. *Інноватика у вихованні*. 2023. Вип.18. С. 66–75.

25. Завальнюк О. Фізична культура і спорт в структурі патріотичного виховання особистості. *Вища освіта України*. 2015. №1. С. 65–70.

26. Захист України: методичні рекомендації для вчителів на 2022/23 рік. 202 URL: <https://osvita.ua/school/metod-rekom/61580> (дата звернення: 30.08.2024).

27. Захист України: навчальна програма для закладів загальної середньої освіти, закладів спеціалізованої освіти військового профілю (військових, військово-морських ліцеїв, ліцеїв з посиленою військово-фізичною підготовкою) Профільний рівень (10-11 класи) URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.zakhyst.Ukrayiny-10-11-profil.pdf> (дата звернення: 30.08.2024).

28. Захист України: навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698) Рівень стандарту (10-11 класи) URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.zakhyst.Ukrayiny-10-11-profil.pdf> (дата звернення: 22.07.2024).

29. Захист України: YouTube канал URL: <https://www.youtube.com/watch?v=H6sFNOULgIc> (дата звернення: 17.07.2024).

30. Зоря Ю. Організаційно-педагогічні засади використання інформаційно-комунікаційних технологій у патріотичному вихованні старшокласників у позакласній роботі: дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2014. 280 с.

31. Зубалій М.Д. (Ред.), Остапенко О.І., Тимчик М.В. Форми і методи формування в учнів готовності до захисту Вітчизни: методичні рекомендації. Кропивницький: Імекс – ЛТД. 2019. 72 с.

32. Зубалій М.Д. Класифікація методів військово-патріотичного виховання допризовної молоді. *Фізичне виховання в рідній школі*. 2015. № 3. С. 36–39. 203.

33. Зубалій М.Д. Форми військово-патріотичного виховання допризовної молоді. Київ, 2010. 272 с.

34. Інформаційно-аналітичний огляд. Освіта України і наука України в умовах воєнного стану. Київ, 2023. 64 с.

35. Іщенко Д.В., Мірошніченко В.І. Мотиваційні аспекти навчальної діяльності старшокласників з формування готовності до військової служби за контрактом. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Хмельницький*, 2013. Вип. 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2013_3_8 (дата звернення: 18.05.2023).

36. Канішевська Л., Рагозіна В. Стан військово-патріотичного виховання в закладах загальної середньої освіти: результати всеукраїнського опитування учнів і вчителів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. праць. Вип. 28. Кн. 1. 2024. С. 161–176.

37. Канішевська Л.В. До питання військово-патріотичного виховання старшокласників в умовах воєнного стану: організація та результати всеукраїнського опитування. *Наука і техніка сьогодні (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Фізико-математичні науки», Серія «Техніка»)*. Вип. № 2(30), 2024. С. 544–552.

38. Канішевська Л.В. Військово-патріотичне виховання старшокласників в умовах воєнного стану: організація констатувального експерименту. *Педагогічні засади запобігання насильству в освітньому закладі і сім'ї: вплив цифровізації та воєнної реальності*: матеріали круглого столу (у рамках Всеукраїнського фестивалю науки) (Київ – Біла Церква, 14 травня 2024 р.) / за ред. Л.В. Канішевської, К.В. Плівачук; упоряд. В. М. Шахрай. Біла Церква : КНЗ КОР «КОПОПК», 2024. С. 56–60.

39. Канішевська Л.В. До проблеми військово-патріотичного виховання старшокласників в умовах воєнного стану: результати Всеукраїнського опитування. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал*: матеріали звітної науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України за 2023 рік. – Івано-Франківськ: НАІР, 2024. Вип. 12. С. 88–92.

40. Канішевська Л.В. Вивчення готовності вчителів до реалізації проблеми військово-патріотичного виховання старшокласників: організація і результати всеукраїнського опитування. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Вин. 3К(176). 2024. С. 233–237.

41. Канішевська Л.В. До питання забезпечення єдності фізичного та військово-патріотичного виховання старшокласників в умовах воєнного стану. *Суспільство та національні інтереси: журнал*, 5(13), 2025. С. 143–154.

42. Канішевська Л.В. Науково-методичні основи військово-патріотичного виховання старшокласників в умовах воєнного стану. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*, 2023. № 27 Кн. 1. С. 233–243.

43. Кириченко О.В. Виховання старшокласників на військово-козацьких традиціях у процесі допризовної підготовки : дис. ... канд. пед. наук. Херсон, 2006. 240 с.

44. Ковба М.В. Військово-патріотичне виховання старшокласників в системі освіти України (перша чверть ХХІ століття: дис. доктора філософії. 011 Освітні, педагогічні науки; 01 Освіта/педагогіка. Дрогобич, 2024. 304 с.

45. Ковба М. Військово-патріотичне виховання старшокласників: виклики сьогодення. *Modern problems of science, education and society*. Proceedings of the 12th International scientific and practical conference. SPC «Sci-conf.com.ua». Kyiv, Ukraine. 2024. P. 562–565.

46. Ковба М. Особливості військово-патріотичного виховання старшокласників у країнах Європи та України (перша чверть ХХІ ст.). *Наукові інновації та передові технології. Серія «Педагогіка»*. 2023. № 13(27). С. 696–707.

47. Ковба М. Сутність поняття «патріотичне виховання». *Eurasian scientific discussions*. Proceedings of the 3rd International scientific and practical conference. Barca Academy Publishing. Barcelona, Spain. 2022. P. 21–27.

48. Коломоєць Г.А. Патріотичне виховання старших підлітків у процесі військово-спортивних ігор: дис. ...канд. пед. наук. Київ, 2021. 236 с.

49. Кремень В.Г., Ляшенко О.І., Локшина О.І.
Загальна середня освіта України в контексті освіти країн Європи:
тривалість і структура: наук.-аналіт. доп. / НАПН України, Ін-
т педагогіки НАПН України. Київ : Пед. думка, 2020. 55 с.
50. Кремень В.Г.
Національна ідентичність як умова самоздійснення української нації.
Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи. 2020. № 1, С. 113–116.
51. Кремень В.Г., Бінько І.Ф., Головащенко С.І.
Політична безпека України: концептуальні засади та система забезпечення:
монографія. Київ: МАУП, 1998. 92 с.
52. Кульчицький В.Й. Філософсько-
світоглядні передумови розвитку патріотичного виховання в Україні
(історичний аспект). *Науковий вісник Ужгородського національного
університету*. Серія педагогіка і соціальна робота. Ужгород, 2013. № 30. С. 76–
78.
53. Лазоренко С. Військово-патріотичне виховання як складова частина
політики обороноздатності країни. *Олімпійський та параолімпійський спорт*.
2023. № 1. С. 21–25.
54. Лещук В. Військово-патріотичне виховання старшокласників: реалії
та Перспективи. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2014. Вип.51.
С. 174–178.
55. Малюга В., Костенко Ю., Герасименко М. Військово-патріотичне
виховання в системі загальновійськової підготовки громадян України до
національного спротиву: стан нормативної бази, проблеми та шляхи їх
вирішення. *Міжнародний науковий журнал «Military Science»*. 2024. № 2(3).
С. 235–246.
56. Методичні рекомендації щодо викладання предмета «Захист України»
та військово-патріотичного виховання учнівської молоді у 2023/2024
навчальному році URL:
https://znayshov.com/News/Details/metodychni_rekomendatsii_shchodo_vykkladanni_a_predmeta_zakhyst_ukrainy (дата звернення: 30.07.2024).
57. Методика військово-патріотичного виховання учнів у закладах
загальної середньої освіти: методичні рекомендації /Тимчик М. В. (ред.),
Остапенко О. І., Бінецький Д. О., Касіч Н. П. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2022.
91 с.
58. Методика формування у старшокласників готовності до захисту
Вітчизни в різних типах закладів освіти (2019) : метод. посіб. [Остапенко О. І.
(ред.), Зубалій М. Д., Тимчик М. В.] Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2019. 168 с.
59. Міністерство Оборони України. Нормативно-правова база військово-
патріотичного виховання. URL:
<https://www.mil.gov.ua/diyalnist/vijskovopatriotichna-robota/normativno-pravova-baza-vijskovo-patriotichnogo-vihovannya/> (дата звернення: 30.07.2024).
60. Модельна навчальна програма «Захист України. Інтегрований курс»
для закладів, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти.
(Наказ МОН №300 від 08.03.2024 № 1116) «Погоджено Міністерством оборони

України» (Лист Міністерства оборони України від 24.04.2024. № 220/5643) <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2025/np-zakhyst-ukrayiny-modelna-navch-prohrama-intehrovanyu-kurs-11-04-2025.pdf>

61. Мотика С.М. Виховання патріотизму учнівської молоді в умовах військового ліцею: дис... канд. пед. Київ, 2019. 280 с.

62. Мотика С.М. Форми виховання патріотизму української молоді в умовах військового ліцею. *Збірник наукових праць «Військова освіта»*. Київ: НУОУ імені Івана Черняхівського. 2016. № 1 (33). С. 175–182.

63. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні: монографія / Нац. акад. пед. наук України; [редкол.: В.Г. Кремень (голова), В.І. Луговий (заст. голови), О.М. Топузов (заст. голови)]; за заг. ред. В.Г. Кременя. Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2021. 384 с. (До 30-річчя незалежності України).

64. Невмержицька О.В., Пагута М.В. Військово-патріотичне виховання школярів у позаурочній діяльності. *Наукові інновації та передові технології 2024*. № 8(36). С. 1299–1307.

65. Нечипоренко Л.А., Олексієнко, В.А. Шахматов, О.П. Верещагіна. Фізичне виховання та військово-прикладна підготовка молоді України: навчально-методичний посібник. Черкаси: ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2017. 216 с.

66. Нещадим М.І. Військова освіта в Україні: історія, теорія, методологія, практика: монографія. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2003. 52 с.

67. Онищук П.В. Педагогічні засади технології формування патріотичних рис у учнів шкіл, ліцеїв: дис. ... канд. пед. наук. Луцьк, 1996. 162 с.

68. Остапенко О., Тимчик М. Формування готовності старшокласників до військової служби в контексті положень «Нової української школи». *Фізичне виховання в рідній школі*. 2017. № 6. С. 36–40.

69. Остапенко О., Тимчик М. Військово-патріотичне виховання старшокласників у контексті положень «Нової Української школи». *Методист*. 2018. № 5. С. 48–51.

70. Остапенко О., Тимчик М. Стан військово-патріотичного виховання старшокласників в умовах ідейно-світоглядної конфронтації: аналіз результатів дослідження. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: збірник наукових праць*. Київ, 2020. Вип. 24. Кн. 2, С. 56–71.

71. Остапенко О., Тимчик М. Військово-патріотичне виховання старшокласників в умовах ідейно-світоглядної конфронтації. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: збірник наукових праць*. Київ, 2021. Вип. 25. Кн 2, С. 62–73.

72. Отравенко О.В., Пелипась Д.С. Спортивно-патріотичне виховання як складова якісної професійної підготовки майбутніх фахівців. *Грааль науки*. 2023. № 28. С. 393–398.

73. Пантук Т.І., Невмержицька О.В. Методи військово-патріотичного виховання старшокласників: до питання класифікації. *Перспективи та*

інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). 2024. № 7(41). С. 422–430.

74. Пантук Т., Невмержицька О., Суховерський В., Чубінський Т., Гривняк В. Сутність національного та військово-патріотичного виховання дітей і молоді в системі сучасної освіти України. *Молодь і ринок*. 2024. № 7–8. С. 30–34.

75. Попович О. Національна система військово-патріотичного виховання та її розвиток у незалежній Україні: дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2006. 201 с.

76. Проць Р.О. «Захист Вітчизни» у системі військово-патріотичного виховання учнівської молоді. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*. Психолого-педагогічні науки. 2014. № 2. С. 173–178.

77. Проць Р.О. Етнопедагогічні засади військово-патріотичного виховання молоді засобами фізичної культури і спорту: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2015. 200 с.

78. Рагозіна В.В. Військово-патріотичне виховання старшокласників засобами мистецтва: результати констатувального експерименту: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 5 грудня 2024 р.). Івано-Франківськ: «НАІР», 2024. С. 239–245.

79. Рагозіна В.В. Військово-патріотичне виховання старшокласників засобами мистецтва: результати Всеукраїнського опитування. *Протидія геноциду українського народу: матеріали міжнародної науково-практичної конференції НАПН України* (8 травня 2024 р.). К.: 2024. С. XX–XX. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1X7Utw1pPMNS2iDtvq7ugr1Y9Qzf-zy>

80. Рагозіна В.В. Військово-патріотичне виховання учнів засобами мистецтва: методика констатувального експерименту. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звітної науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України за 2023 рік*. Івано-Франківськ: НАІР, 2024. Вип. 12. С. 190–194.

81. Стан військово-патріотичного виховання старшокласників закладів загальної середньої освіти: результати всеукраїнського опитування. Препринт (аналітичні матеріали) / Л.В. Канішевська, В.В. Рагозіна. Івано-Франківськ: «НАІР», 2024. 40 с.

82. Сисоєва С.О. Війна в Україні. Рефлексія науковців Польщі. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2024. № 1. С. 1–5.

83. Сисоєва С.О. Педагогічні технології: коротка характеристика сутнісних ознак. *Педагогічний процес: теорія та практика*. 2006. № 2. С. 127–131.

84. Скирда Т.С. Виховання патріотизму молодших підлітків засобами гейміфікації. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2021. Вип.25. Кн 2. С. 138–147.

85. Тимчик М., Касіч Н. Технології забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. Вип. 10(183), 2024. С. 241–245.

86. Тимчик М.В. Єдність школи та сім'ї у військово-патріотичного вихованні старших підлітків у процесі занять хортингом. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць*, 2014, Вип.18, Кн. 2, С. 313–321.

87. Томчук М.І., Шевченко В.В. Психологічні основи військово-патріотичного виховання учнів: монографія. Миколаїв: МФ НаУКМА, 1999. 124 с.

88. Христенко О. Військово-патріотичне виховання старшокласників у позашкільному середовищі. *Людинознавчі студії*. Серія «Педагогіка», 2024. 18(50). С. 90–96.

89. Ціпан Т. Військово-патріотичне виховання молоді в умовах воєнного стану. *Інноватика у вихованні*. 2022. № (16). С. 223–232.

90. Черній В., Шевченко О., Неворова О., Компанієць О. Патріотичне виховання учнів старших класів у позакласній роботі з фізичної культури. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. 2023. № 20 (176). С. 164–169.

91. Шаповалов Б. Б. (Ред.), Діхтяренко З. М. Методичний інструментарій формування у старшокласників готовності до захисту Вітчизни: методичний посібник. Кропивницький: Імекс-ЛТД. 2019. 143 с.

92. Шевченко В.В. Психологічні особливості військово-патріотичного виховання учнів старшого підліткового та юнацького віку: дис. ... канд. психол. наук. Миколаїв, 1999. 187 с.

93. Шинкаренко В. Військово-патріотичне виховання старшокласників в закладах загальної середньої освіти. *Acta Paedagogica Volynienses*. 2022. № 5. С. 40–44.

94. Шопіна, І.М., Салій М.А. Військово-патріотичне виховання дітей та молоді як складова підготовки до військової служби: правовий погляд. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». 2023, № 6 (64). С. 37–41.

95. Юзич Ю. Військове виховання юнацтва у країнах НАТО. А що в Україні? *Дзеркало тижня*. 2021. URL: <https://rpr.org.ua/news/viys-kove-vykhovannia-iunatstva-u-krainakh-nato-a-shcho-v-ukraini/> (дата звернення: 26.03.2023).

96. Bessa C., Hastie P., Rosado, A., Mesquita I. Sport education and traditional teaching: Influence on students' empowerment and self-confidence in high school physical education classes. *Sustainability*, 2021. 13(2), 578 p.

97. Blomqvist-Mickelsson T.B. Parental perceptions of youths' desirable characteristics in relation to type of leisure: A multinomial logistic regression analysis of martial-art-practicing youths. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 2022, 19(9), P. 57–65.

98. Clifford C., Feezell R. Sport and character: Reclaiming the principles of sportsmanship. *Human Kinetics*, 2010. 85 p.

99. Fabio R.A., Towey G.E. Cognitive and personality factors in the regular practice of martial arts. *The Journal of Sports Medicine and Physical Fitness*, 2018, 58(6), P. 933–943.
100. Lumpkin A., Stokowski S. Interscholastic sports: A character building privilege. *Kappa Delta Pi Record*, 2011, 47 (3), P. 124–128.
101. NATO Strategy Documents (1949-1969)/ Edited by Dr. Gregory W. Pedlow. URL: <https://www.nato.int/archives/strategy.htm> (дата звернення: 30.05.2023).
102. NATO. The Secretary General's Annual Report. 2022. Brussels: NATO, 2023. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2023/3/pdf/sgar22-en.pdf#page=27 (дата звернення: 28.05.2023).
103. Pannoni A., Moody J. What to know About High School JROTC Programs. *US News and World Report*. 2019. URL: <https://www.usnews.com/education/blogs/high-school-notes/2014/11/10/3-things-to-know-about-high-school-jrotc-programs> (дата звернення: 10.09.2022).
104. Pannoni A., Writers S. High School JROTC Participants Share Pros, Cons of Involvement. *US News and World Report*. 2015. URL: <https://www.usnews.com/education/blogs/high-school-notes/2015/11/09/high-school-jrotc-participants-share-pros-cons-of-involvement> (дата звернення: 10.09.2022).
105. Ragozina V.V. Military patriotic education of school students in the New Ukrainian School: guidelines and pedagogical toolkit for implementation. *Наукові записки. Серія: педагогічні науки*. Випуск 6. Ред. Кол.: В.Ф. Черкасов, О.А. Біда, Н.І. Шетеля та ін. Ужгород-Кропивницький : Видавництво «Код», 2024. С. 73–78.
106. Robert Land Academy URL: <https://educativ.net/schools/canada/robert-land-academy/> (дата звернення: 10.09.2022).
107. Wiist W. H., Whit S. K. Preventing War and Promoting Peace. A Guide for Health Professionals. Cambridge: Cambridge University Press. 2017. 29 p.

ВИРОБНИЧО-ПРАКТИЧНА ПРОДУКЦІЯ

Канішевська Любов Вікторівна
Толочко Світлана Вікторівна
Журба Катерина Олександрівна
Рагозіна Вікторія Валентинівна
Тимчик Микола Валерійович
Касіч Наталія Петрівна

МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄДНОСТІ ФІЗИЧНОГО І ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Методичні рекомендації

Науковий редактор – Л.В. Канішевська

ISBN 978-617-8768-10-2

DOI <https://doi.org/10.32405/978-617-8768-10-2-2025-10>

Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.
Друк цифровий.
Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. арк. 5,93
Обл. вид. арк. 6,0 др. арк.

**ВИДАВНИЦТВО
“НАІР”**

Івано-Франківськ, вул. Височана, 18,
Тел. (050) 433-67-93
email: fedorynrr@ukr.net

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
№4191 від 12.11.2011р.